

שמות כ יתרו * עב

לא תגלה ערותך עליו . שהרי הצרעת זרחה במצחו , (קמ"ה) שנאמר כי אני ה' [אוהב משפט] שונא גזל בעולה (ישעיה ס"א ח) : רבותינו אמרו (קמ"ו) במס' סנהדרין סנא הא מילתא דאמרי רבנן הוה מתונין בדין , דכתיב ולא תעלה במעלות על מזבחי , וסמוך ליה ואלה המשפטים , מיכן לדיין שישא ויתן בדין ויצדיק אותו ואח"כ יחתוך הדין , שנאמר צדק צדק תרדוף (דברים ס"ז ב) : סליק פרשת יתרו

פרשת משפטים

כתיב שנאו רע ואהבו טוב והציגו בשער משפט (א) אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף (עמוס ה טו) , ישתבח שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה , שברא את עולמו במשפט , ומעמיד יסודו של עולם על המשפט , וכונן כסאו במשפט , והוא שופט הכל , ודן יחידי , (ב) כדתנן אל תהי דין יחידי , שאין דין יחידי אלא אחד , שנאמר כי אלהים שופט הוא סלה (חלילי נ ו) , ובמשפט יעמיד ארץ , שנאמר מלך במשפט יעמיד ארץ (משלי כז ד) , וצוה את עבדיו לשפוט בצדק , שנאמר (ג) אהבו את ה' כל ענוי ארץ אשר משפטו פעלו (נפיה ז ג) : שנאו רע ואהבו טוב והציגו בשער משפט , מלמד שהשופט צדק נקרא טוב , והמעוותו נקרא רע , ואומר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם (זכריה ח טז) , למדנו שהנביאים הזהירו את ישראל על הדיינים , וכה"א הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד (מיכה ו ח) , וכל הנביאים לא הוסיפו ולא העדיפו ולא פייחתו מן התורה אשר נתן ה' אלהינו לנו על ידי משה רבינו , וכן חתימת הנביאים זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג כג) , (ד) וכנגד עשרת הדברות הזהיר הקב"ה את ישראל על המשפטים , עשרה לאוין לא תכירו פנים (דברים א יז) , לא תגורו (שס) , לא תעשו עול (ויקרא י"ט טו) , לא תטה משפט (דברים ט"ז י"ט) , לא תכיר פנים (שס) , לא תקח שחד (שס) , לא תשא פני דל (ויקרא י"ט טו) , לא תהדר פני גדול (שס) , לא תטה משפט אביונך (שמות כ"ו ו) , ודל לא תהדר בריכו (שס שס ג) , לכך נסמכה פרשת משפטים לדברות , ולפי שהזהיר הקב"ה למשה רבינו על המשפטים , שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם , לפיכך כל הנביאים דברו על המשפטים והזהירו את ישראל , (ה) וכן ביהושפט אומר (ו) ויאמר יהושפט לשופטים ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפוטו (ז) כי לאלהים ועמכם בדבר משפט (דה"ב י"ט ו) :

הערות ותקונים

(קמ"ה) שנאמר כי אני ה' . ככ"י ס"ב ה"ג' ק' : מדרש לא תעלה צמעות שלא יחפוש צמזח וחגלה חרפה שנאמר כי אני ה' [ה'] אוהב משפט שונא גזל בעולה . (קמ"ו) במס' סנהדרין . דף ז' ע"ב :
משפטים [כ"א] (א) אולי יחנן ה' צבאות . וכן מוצא בכ"י ס"ב וכו' פלארענץ במקרא כתוב אולי יחנן ה' אלוה צבאות . (ב) כדתנן . אבות פ"ד מ"י . (ג) אהבו את ה' . וכן מוצא בכ"י ס"ב וכו' פלארענץ , במקרא כתוב בקשו את ה' . (ד) וכנגד עשרת הדברות הזהיר הקב"ה את ישראל על המשפטים עשרה לאוין . בהלכה להמגיד שנת חמש עשרה גליון 29 הביא ידידי הרב הסכם הגדול מהר"א כייבויער . שנס' פענח רז"א כתב יד הנמצא באקספארד מוצא זה בשם לקח טוב . וכן ראיתו בס' . והזהיר משפטים מ"ב פ"א הביא וז"ל צוה וראה כמה חנינין הן הדיינים לפני המקום ששקולין כנגד עשרת הדברות כו' הדיינים נאמר בהן עשרה לאוין כו' הא למדת שהדיינים חנינין לפני הקב"ה כעשרת הדברות . ורבינו סוני' לקח דבריו ממדרש השכם והוצא ממנורת המאור . נר ג' כלל פ' והוצא בענפי יהודה שם אות א' וחושב שם בשם מדרש השכם וכו' והזהיר . לא תעשו עול במשפט צמדה במשקל ובמשורה (ויקרא י"ט לה) ורבינו סוניה הביא במקומו ודל לא תהדר בריכו , וגוכן הוא דקרא זה לא קאי על הסייח המשפט לכבר נאמר לעיל מיניה לא תעשו עול במשפט וע"ש בענפי יהודה . גם הביא בעל מנורת המאור בשם מדרש השכם לא תטה משפט גר יתום והוא קרא בדברים כ"ד י"ז יש למחוק מלת , גר יתום' והכוונה להכתוב לא תטה משפט דברים ס"ז י"ט וכו' שם את שלשהן לא תטה משפט , לא תכיר פנים , לא תקח שחד אשר נאמרו בכתוב אחד . וכו' ס"ב השמים המעתיק מן לא תטה משפט עד לא תטה משפט אביונך . וכו' פלארענץ כתיב לא תכירו פנים לא תקח שחד השמים באמצע מן לא תכירו פנים עד לא תכירו פנים . (ה) וכן ביהושפט אומר : ע"י סנהדרין ו' סוף ע"ב . (ו) ויאמר יהושפט יהושפט לשופטים . וכן הוא בכ"י ס"ב וכו' פלארענץ ובקרא ויאמר אל השופטים . (ז) כי לאלהים ועמכם בדבר משפט . וכו' בכ"י פלארענץ ובקרא כי לה' . וכו' ס"ב כי לה' עמכם בדבר המשפט

שמות כא משפטים

[כא] א) ואלה המשפטים. (ח) ר' ישמעאל אומר ואלה מוסיפין על העליונים, מה עליונים מסיני, אף תחתונים מסיני. (ט) ר' יהודה אומר ואלה המשפטים, הוסיף על המשפטים שבמרה, שנאמר שם שם לו חוק ומשפט (שמות טו טו), (י) רשב"י אומר מה ראו דינים לקדם לכל המצות, למדנו שכל זמן שיש דין בין אדם לחבירו תחרות ביניהם, נתפסק להם הדין נעשה שלום ביניהם, וכן יתרו אמר וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום (סס יח כג): אשר תשים לפניהם. (יא) ר' עקיבא אומר ערכם לפניהם בשלחן ערוך, שנאמר ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם (דברים לא יט), שיהיו שונין ומשלשין ומרבעין עד שילמדו, לכך נאמר אשר תשים לפניהם: לפניהם. ולא לפני כנענים: (יב) א"ר אליעזר בן עזריה כו'. ד"א אשר תשים לפניהם. (יג) מיכן אמרו גט מעושה בישראל כשר, בעובדי כוכבים פסול, אבל בעובדי כוכבים חובטין אותו יאמרו לו עשה מה שישראל אומר לך: (יד) ד"א אשר תשים לפניהם. אשר תלמדם מיבעי ליה: (טו) א"ר חנן אלו כלי הדיינין רצועה ושיפורה וסנדלא, (טז) רצועה להלקות מלקות למחויב, ושיפורה למחויב שמתא, וסנדלא לשליח בית דין: ואלה המשפטים. המיוחד שבמשפטים אבות הדיינין, שהרי אבות המשפטים כתובין בפרשה זו, ותולדותיהם נאמר לו למשה רבינו על פה, שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית (שמות לד כו):

ב) כי תקנה עבד עברי. פתח במשפט עבד עברי, לפי שהיו עבדים במצרים ופדאם הקב"ה ונתן להם חירות, לפיכך צוה את ישראל בראשונה שלא לשעבד איש באחיו בפרך, ולא לשעבדו לדורות, כי אם עד השנה השביעית, שנאמר כי עבדי הם אשר (הוצאתים) [הוצאתי אותם] מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד (ויקרא כה מג), לפיכך פתח במשפט עבד עברי, ואומר כי תקנה, לכשת קנה, כמו כי יהיה זב מבשרו (סס טו ג), ולא הוא מצוה עליהם שתקנה עבד עברי, אלא לכשיבא לידך ונסכר בגנבתו, או מותר אתה לקנותו לך לעבד, (יז) שמכרוהו בית דין בגנבתו, שנאמר ואם אין לו ונסכר בגנבתו (שמות כג ג), אבל מוכר עצמו כתוב בענין אחר כי ימוך אחיך עמך ינמכר לך (ויקרא כה לג): עבד עברי. (יח) זה ישראל שנמכר לך, ולא עבד נכרי שהוא של עברי ואתה קורא בו עבד עברי, כלומר עבד של עברי אלא הוא ישראל בעצמו, ואומר עברי על שם שנקראו ישראל עברים במצרים, שנאמר אלהי העבריים שלחני אליך (שמות ז טו), ואומר ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו (בראשית לג יד), בא אלי העבד העברי (סס טז יז), ונקרא על שם אברתם, שנאמר ויגד לאברם העברי (סס יד יג), על שם עבר בן שלח בן אדפכשד בן שם בן נח, שהוא ליסד את יעקב אבינו ארבע עשרה שנה ונקראו ישראל על שמו, שאם תאמר עבדו של עברי שנמכר לך, הרי אומר לעולם בהם תעבדו (ויקרא כה מו), וכתוב והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם (סס), אלא בישראל עצמו הכתוב מדבר, וקראו הכתוב עבד לפי שאין לו לשלם ונסכר בגנבתו: כי תקנה עבד עברי. (יט) לרבות את הנר שנמכר לישראל שדינו כדון ישראל שאם נמכר בגנבתו יצא בשש: שש שנים יעבוד. (כ) שלא תאמר תואיל ונסכר בגנבתו יכול יעבוד לעולם, ת"ל שש שנים יעבוד: (כא) ד"א

הערות והקוננים

המשפט. (ח) ר' ישמעאל. מכילתא משפטים פ"א וילקוט רמז ס"ט ומוכח גם' והזכיר כ"ז פ"א. (ט) ר' יהודה אומר. טס, ולפינו הגי' במרה נאמרה. (י) רשב"י. כ"ס הגי' בילקוט, ובמכילתא הגי' ר' שמעון אומר, וחכמים המלוח, בן יוחאי. (יא) ר' עקיבא. פי' מכילתא וזכ' והזכיר טס. (יב) א"ר אליעזר בן עזריה. מכילתא וילקוט והזכיר מ"ס ע"ב ע"ס. (יג) מיכן אמרו. מכילתא טס וניסין פ"ח ע"ב וכ"ב מ"ח ע"א וע"ס בתוס' ונראה שלפני רבינו פובי' לא היה כתוב במשנה אומר לך כשר. (יד) ד"א אשר תשים אשר תלמדם מיבעי ליה. סנהדרין ז' ע"ב. (טו) א"ר חנן. בגמרא טס א"ר ירמי' ואיתמא ר' חייא בר אבא. (טז) רצועה ושיפורה. סנדל לחליה. (יז) שמכרוהו כ"ד בגנבתו. מכילתא וילקוט רמז ס"י והזכיר כ"ז פ"א. (יח) זה ישראל. טס ורשי ע"ה. (יט) לרבות את הנר. מכילתא וילקוט וס' והזכיר וע"ס בענפי יהודה א"ת ג'. (כ) שלא תאמר. טס. (כא) ד"א. פי' קידושין י"ז ע"ב.

שמות כא משפטים

שש שנים יעבד, שיהא עובד את הבן שאם מת אדונו ישלים שש שנים בעבדות עם הבן: שש שנים יעבד. (כב) שמענו כל עבודה במשמע, ת"ל לא תעבד בו עבודת עבד (ויקרא לט), לפיכך (כג) יעבד חסר ו', שלא ינהג בו מנהג עבדים. (כד) מיכן אמרו לא ירחיק לו רגליו, לא ינעול לו סנדלו, ולא ישול לפניו כלים לבית הסרחין, בדרך שעבדים עושין, אבל בבנו ובתלמידו רשאי, (כה) שנאמר ובאחיכם בני ישראל [איש באחיו לא תרדה בו בפרך] (סס טס מו), (כו) וכן אמרו רבותינו ז"ל כל שהעבד נכרי עושה לרבו תלמיד עושה לרבו, (כז) חוץ מהרחצת רגלו (כח) והנעלת סנעל, והני מילי במקום שאין מכירין אותו, (כט) כרי שלא יאמרו עבד עברי הוא, אבל במקום שמכירין אותו, והכל יודעין שישראל הוא ותלמידו הוא רשאי: שש שנים יעבד. (ל) יכול אפילו עבודה שהיא בזויה, ת"ל כשכיר כתושב יהיה עמך (סס טז פ), מה שכיר אי אתה רשאי לשנותו מאוסנותו, כך העבד עברי: ובשביעית. (לא) שביעית למכירה, ולא שביעית לשנים: יצא לחפשי. שמא תאמר צריך שיכתוב לו גט שהדור כדרך שכותבין לעבד כנעני, ת"ל יצא לחפשי, אינו צריך גט שחרור: חנם. שמא תאמר יתן לו בעות ויצא, ת"ל חנם:

ג) אם בגפו יבא בגפו יצא. (לב) למדנו שאין חובה לישא אשה כנענית, ומה שאמר הכתוב אם אדוניו יתן לו אשה, רשות ולא חובה, לכך נאמר בגפו יצא, שאם היה פנוי בלא אשה (לג) [ולא רצה אדוניו ליתן לו אשה הרשות בידו, שאין חובה על אדוניו ליתן לו אשה], זו דברי ר' ישמעאל: אם בעל אשה הוא. בבת ישראל הכתוב מדבר, [אתה אומר בבת ישראל הכתוב מדבר], או אינו אלא בכנענית, כשהוא אומר אם אדוניו יתן לו אשה וכו', הרי כנענית אמורה, שנאמר האשה וילדיה הדיה לאדוניה, אי אפשר לומר זה בבת ישראל אלא בכנענית, ללמדך שזה שאמר הכתוב אם בעל אשה, בבת ישראל הכתוב מדבר: ויצאה אשתו עמו. מלמד שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו, שנאמר ויצא מעמך הוא ובניו עמו (סס טז מה), מכלל יציאה אתה למד כניסה: אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו: אשתו ולא שומרת יבם; עמו להוציא הארוכה שאינה עמו:

ד) אם אדוניו יתן לו אשה. (לד) רשות, כמו שמפורש לעיל באם בגפו יבא: יתן לו. מיוחדת לו שלא תהא כשפחת הפקר: אשה. שפחה כנענית, שהרי כתוב האשה וילדיה תהיה לאדוניה, ואי אפשר לומר בבת ישראל, שהרי דינה לצאת לחפשי: וילדה לו בנים או בנות. מנין לרבות אפילו טומטום ואנדרונינוס, ת"ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה, מכל מקום: האשה וילדיה תהיה לאדוניה. למדנו שוולדה כמותה, שאפילו הרב שבא על שפחתו וילדה וולדה עבד, וקל וחומר של נכרית הולד כמותה: והוא יצא בגפו. מלמד שאינה צריכה הימנו גט, וכן עבד הבא על בת ישראל אינה צריכה הימנו גט, שנאמר מהם תקנו עבד ואמה (סס טז מה), מקיש עבד לאמה: ד"א והוא יצא בגפו: להביא את החולה שלא עבד לפי שהיה חולה. אעפ"כ יצא בגפו:

ה ערות ותקונים

(כב) שמענו-מכילתא וילקוט רמז שי"א והזכיר ל"ח ע"א. (כג) יעבד חסר-הוספת ניצוי. (כד) מיך אמרו-סס. (כה) שגא' ובאחיכם בני ישראל-כראיה הזאת הוא במכילתא על לא ירחוק לו רגליו-וכי' פלארענן חסר כראיה הזאת מהכתוב. (כו) וכן אמרו רבותינו. כחובות ל"ז ע"א. (כז) חוץ מהרחצת רגלו. זה ליתא גמ' טס-כח) והנעלת חנעל. טס מהתרת לו מנעל. (כט) כרי שלא יאמרו עבד עברי הוא. וכל' כרי פלארענן. וז"ל שלא יאמרו עבד כנעני הוא וכן ר"י טס כתב חוץ מהתרת מנעל שהרואה אומר עבד כנעני הוא ונרש"י מחוגר סדנרים האלה למאמר שלפניו ויש להפרידם. וראיתי שכתב ר"י הגי' שלא יאמר עבד נכרי הוא. (ל) יכול אפילו עבודה. מכילתא וילקוט רמז שי"א וס' והזכיר, ובילקוט יש לתקן במקום עבודה שיש בה צמן לבין עבודה שאין בה צמן ל"ל עבודה שיש בה ציון ובין עבודה שאין בה ציון, וכי' פלארענן במקום עבודה שיש בה ציון הגי' טס עבודה שיש בה ציון. (לא) שביעית למכירה. עד סוף הפסוק הוא במכילתא וילקוט והזכיר. (לב) למדנו שאין חובה. עד סוף הפסוק במכילתא וילקוט טס. (לג) ולא רצה. הוספתי ט"ז כ"י וז"ל פלארענן. (לד) רשות. עד סוף הפסוק במכילתא ט"ז וילקוט רמז שי"ג. (לק"ט ח"ב) יוד

שמות כא משפטים

(ה) ואם אמר יאמר העבד . (לה) סגיד שאינו נרצע עד שיאמר וישנה , שנאמר ואם אמר יאמר העבד , שיאמר בתוך שש שנים קודם שיצא לחירות , אלא עד שהוא עבד : אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני . (לו) ומנין עד שיהא לרבו אשה ובנים אינו נרצע , שנאמר כי אהבך ואת ביתך (לנשים לא מן) , מיכן אמרו לעולם אין נרצע אלא אם כן יש לו אשה ובנים ולרבו אשה ובנים : לא אצא חפשי . אין רצוני לצאת בשש שנים :

(ו) והגישו אדוניו אל האלהים . (לו) אצל הדיינין : והגישו אל הדלת או אל המזוזה . (לח) מקיש דלת למזוזה , מה מזוזה מעומד , אף דלת מעומד ; שאם הדלת עקורה אינו נרצע בה : ורצע אדוניו את אדוני . הוא ולא שלוחו , אע"פ שבכ"ס שלוחו של אדם כמותו , כאן הוא ולא שלוחו : את אדוני . בשל ימין , נאמר כאן אדוני , ונאמר להלן אדוני , על תנוך און המטהר הימנית (ויקרא יד יד) , מה להלן ימין , אף כאן ימין : במרצע . (לט) הלכה (קובעת) [עוקבת] המקרא , התורה אמרה במרצע והלכה בכל דבר : רבי אומר אינו נרצע אלא במין מתכת דומיא דמרצע , (ס) ד"א אדוני . מן המילת , דברי ר' יהודה , ר' מאיר אומר אף מן (מא) הסחוס , שהיה ר' מאיר אומר אין בהן נרצע , וחכמים אומרים נרצע : למה האוון נרצעת יותר מכל האברים , (מב) רבן יוחנן בן זכאי אומר כמין חומר , און ששמעה לא תגנוב , והלך וגנב , היא תרצע מכל האברים : (מג) ד"א און ששמעה כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד (ויקרא כה מג) , והלך ומכר עצמו עד היוכל תרצע במרצע : למה בדלת ובמזוזה , פי' רבותינו (מד) במס' קדושין , לפי שנתנו ישראל מן הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסחתי עליהם והוצאתים מעבדות לחירות , וזה הלך ומכר את עצמו לעבד , ירצע בפניהם : (מה) ומרנא ורבנא טוביה בר' אליעזר זצ"ל משום אביו פי' כדי שיהא עוברים ושבים אומרים לו מפני מה אתה משתעבד לזה , והתורה זיכתה לך להיפטר , לכך נרצע לפני הפתח ולא בחדרי חדרים , דלת דומיא דמזוזה , מה מזוזה ברשות הרבים דרך ביאתו , אף דלת ברשות הרבים : ועבדו לעולם . (מו) לעולמו של יובל , (מז) רבי אומר בא וראה עולם עד חמשים שנה , שנאמר וישב שם עד עולם (ט"א ח כג) : ועבדו . (מח) אותו הוא עובד ואינו עובד את הבן , מיכן אמרו עבד עברי עובד את הבן , ולא את הבת , נרצע והעבריה (מט) לא את הבן , ולא את הבת :

הערות ותקונים

(לה) סגיד שאינו נרצע . עד סוף הפסוק מכילתא וילקוט רמז שפ"ו וס' וזכור . (לו) ומנין עד שיהא לרבו אשה ובנים אינו נרצע . כרי פלארענן חסר מן אינו נרצע עד אין נרצע שהשמים המעתיק . (לז) אלל הדיינין . מכילתא וס' וזכור ס' ע"ב וילקוט רמז שי"ז ורש"י עה"ת . (לח) מקיש דלת . סס . (לט) הלכה קובעת המקרא : כרי כרי ס"ב וכרי פלארענן , ותקנת עוקבת , עיין פוסק ע"ז ע"א , ופירש"י עוקבת מקפחת את פקצו מעמדו ועוקרת בנ' מקומות הלכה למשה מסיני בזה ועוקרת את הפסוק . ושם בסוסה לא נזכר שהמרצע הוא אחד מהכחובים ועיין רש"י שם שמביא בשם ירושלמי מרצע וכחב שהוא נכון יותר . וחשבו בין הב' כתובים : (מ) ד"א אדוני מן המילת . מכילתא וזכור ס"א ע"א , ועי' קידושין כ"א ע"ב , ועי' ערוך מילת שפי' כרך שגאון ורש"י שם כחב אליה של און נבצר ולא נתנוך . (מא) סחוס עיין ערוך סחוס , או גדל און חר' או הסחוסים דאודן וע"ש במוספי . (מב) ריב"ז . מכילתא וזכור ורש"י עה"ת . (מג) ד"א און ששמעה . קידושין כ"ב ע"ב ורש"י עה"ת . (מד) במס' קידושין . דף כ"ב ע"ב . (מה) ומרנא ורבנא טוביה . כרי פלארענן כתוב : טוביה ברבי אליעזר ז"ל אמר משום אביו ועיין מה שכתבתי במבוא . (מו) לעולמו של יובל . מכילתא וילקוט רמז שי"ז וזכור ס"א ע"ב וע"ש במס' יבואות ג' . (מז) רבי אומר . עיין מכילתא וזכור עין שהביא שגאון בעל איפת לזק מוחק כל המאמר במכילתא והגיה ר"א אומר בוא וראה שאין העולם אלא חמשים שנה שנאמר וישב שם עד עולם ועל זה כתב הרב בעל מאיר עין מאן כהל לפתויה כדין בלא ראייה , ומדברי רבינו טוביה תראה שם לפניו כיחב כן הגי' במכילתא כמו שתיקן בגאון ברש"י ז"ל באיפת לזק . (מח) אותו הוא עובד . מכילתא וס' וזכור . (מט) לא את הבן ולא את הבת . כרי ס"ב נמלא אחר זה מאמר שלם החסר לפנינו ונס' כרי פלארענן ליתא . ד"א ובנישו אדוניו אל האלפים אל הדיינים כדי שיקבל פדות במניהם מפני העבד , ובנישו אל הדלת מביאו לפני הדלת ואומר לו כשם שהדלת כזה סוגר ופותח ואין לו מנוחה כך אותו האיש לא יהי' לו מעחה מרוב העבודות , וכשם שהדלת רומסים אותה

שמות כא משפטים

וְכִי יִמְכֹר אִישׁ אֶת בְּתוּלָתוֹ לְאִמָּהּ . הַסְמִיךְ מְכִירַת הָאִשָּׁה לְמְכִירַת עַבְדֵי עִבְרִי : יִמְכֹר אִישׁ . (ג) הַאִישׁ מוֹכֵר אֶת בְּתוּלָתוֹ , (גא) וְלֹא הָאִשָּׁה מוֹכֵרַת אֶת בְּתוּלָתוֹ , הָאִישׁ מוֹכֵר אֶת בְּתוּלָתוֹ , וְאִינוּ מוֹכֵר אֶת בְּנֹו : אֶת בְּתוּלָתוֹ . (גב) בְּקַטְנָה הַכְּתוּב מְדַבֵּר , אוֹ אִינוּ אֵלּא אֲפִילוּ בְּגִדוּלָהּ , אָמַר בְּנִיעוּרִיָּה בֵּית אֲבִיהָ (נמלכר ל יז) , מֵהַ הִפְרַת נְדָרִים קָטְנָה וְלֹא גִדּוּלָהּ , אֵף מְכִירַתָּהּ קָטְנָה וְלֹא גִדּוּלָהּ , וְמֵהַ לְהִלֵּךְ נִעְרָה , אֵף כֹּאֵן נִעְרָה , לְמִדְנוּ שֶׁהוּא רִשְׁאֵי בְּמְכִירַתָּהּ , וּמִנֵּיין שֶׁהוּא רִשְׁאֵי בְּקִידוּשִׁיהָ , אָמַרְתָּ אִם מוֹצִיָּא מִיָּדִי קִידוּשִׁיהָ לְיָדֵי אֲמָהוֹת , ק"ו מִיָּדֵי קִידוּשִׁיהָ לְיָדֵי קִידוּשִׁיהָ : וּמִנֵּיין שֶׁתְּהֵא נִקְנִית בְּכֶסֶף , (נג) הִיָּה ר' יִשְׁמַעֵאל אוֹמֵר מִקַּל וְחֹמֶר , וּמֵהַ שֶׁפָּתַח כְּנֻעַנִית שְׂאִינָה נִקְנִית בְּבַעֲיָלָהּ נִקְנִית בְּכֶסֶף , בֵּת יִשְׂרָאֵל שְׁנִקְנִית בְּבַעֲיָלָהּ דִּין הִיא שְׁנִקְנִית בְּכֶסֶף , וּמִנֵּיין אֵף בְּשַׁטֵּר , ת"ל וְהִלְכָה וְהִיָּתָה לְאִישׁ אַחֵר (דְּנָרִים כד ג) , הַקִּישׁ הוֹיִיתָה לְהִלְכָתָהּ , מֵהַ הִלְכָתָהּ בְּשַׁטֵּר , אֵף הוֹיִיתָה בְּשַׁטֵּר : לְאִמָּהּ . (נד) לְאִמָּהּ אַחַת הִיא מוֹכֵרָה , וְאִינָה מְכֹוֹרָה לְשָׁתֵי אֲמָהוֹת , (נד) מִיְּכֵן אֲרוּ"ל יִתּוּמָה בְּחַיֵּי אָבִי שְׂאִם קִידְשָׁה אֲבִיהָ וְנִתְגַּרְשָׁה בְּחַיֵּי הָאָבִי וְעַדִּיין הִיא קָטְנָה , אִינוּ רִשְׁאֵי לְקַבֵּל קִידוּשִׁיהָ : וְכִי יִמְכֹר אִישׁ אֶת בְּתוּלָתוֹ . (נה) הָאִישׁ מְקַבֵּל קִידוּשֵׁי בְּתוּלָתוֹ , וְאִין הָאִשָּׁה מְקַבֵּלֵת קִידוּשֵׁי בְּתוּלָתוֹ , וְאִיזָה הִיא קָטְנָה שִׁיכּוּלָהּ לְמָאן , זוֹ שֶׁקִּידְשָׁה אֲמָהּ אוֹ אַחִיהָ , יִכּוּלָהּ הִיא שֶׁתְּאָמַר אִי אֲפָשִׁי בְּאִישׁ פְּלוֹנִי , אֲבֵל אִם הִיא גִדּוּלָהּ וְנִתְרַצָּה שׁוֹב אִינָה יִכּוּלָהּ לְמָאן , וְאִיזָה הִיא שְׂמִמְאֵנַת וְהוֹלְכַת אֲפִילוּ בְּנֵה מוֹרְכָב לָהּ עַל כֶּתֶפֶה , זוֹ שֶׁקִּידוּשִׁיהָ קִידוּשֵׁיין שֶׁל טַעוֹת : לֹא תִצֵּא כִצֵּאת הָעַבְדִּים . (נה) לֹא תִצֵּא בְּרִאשֵׁי אַבְרָם כְּדֶרֶךְ שֶׁהַכְּנַעֲנִים יוֹצְאִין . וּמִנֵּיין לְעַבְדֵי עִבְרִי שְׂאִינוּ יוֹצְאֵי בְּרִאשֵׁי אַבְרָם , שֶׁנֶּאֱמַר כִּי יִמְכֹר אַחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה (סס טו יב) , מְקִישׁ עַבְדֵי עִבְרִי לְעִבְרִיָּה , מֵהַ עִבְרִיָּה אִינָה יוֹצְאָת בְּרִאשֵׁי אַבְרָם , אֵף עַבְדֵי עִבְרִי אִינוּ יוֹצְאֵי בְּרִאשֵׁי אַבְרָם , וְכֵן מְפֹרֵשׁ (נו) בְּמִס' קִידוּשֵׁיין בְּפִרְקֵי רֵאשׁוֹן שֶׁהָעַבְדֵי כְּנַעֲנִי יוֹצְאֵי בְּרִאשֵׁי אַבְרָם דּוֹמִיא דְשָׁן וְעִין , וְאִמָּהּ הָעִבְרִיָּה בְּסִימְנֵין :

ח) אִם רָעָה בְּעֵינַי אֲדוֹנִיָּה : (נז) שֶׁלֹּא נִשְׂאָה חָן בְּעֵינַיו : אֲשֶׁר לֹא יַעֲדָה וְהִפְדָּה . (נח) מִיְּכֵן אָמַרוּ מִצוֹת יַעֲוֹד קוֹדֶמֶת לְמִצוֹת פְּדִיָּה : אֲשֶׁר לֹא יַעֲדָה . (נח) [הָאֲדוֹן] : וְהִפְדָּה . יַפְדְּנָה הָאָבִיב , לֹא יִמְכֹר עַל סֵנַת לְיַעֲד : לְעַם נְכָרִי לֹא יִמְשׁוּל לְמַכְרָה . (ס) הָרִי זוֹ אֲזוּהָרָה לְב"ד שֶׁלֹּא יִמְכְרֵנָה הָאָבִיב לְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים : בְּבִגְדוֹ בָהּ . (סא) אִין בְּגִידָהּ אֵלּא שִׁיקוֹר , שֶׁנֶּאֱמַר בְּגִדָהּ יְהוּדָה (ימיכ ג ח) , ר' יִשְׁמַעֵאל אוֹמֵר בְּאֲדוֹן הַכְּתוּב מְדַבֵּר , שֶׁלִּקְחָהּ עַל סֵנַת לְיַעֲד וְלֹא יַעֲד (סב) אִינוּ רִשְׁאֵי לְמוֹכֵרָה . (סג) ר' יוֹנְתָן בֶּן אֲבִטּוּלָמוֹס אוֹמֵר מֵאַחַר שֶׁנִּהְיָ בָהּ מְנַהֵג בְּזִיווֹן , וְלֹא נִהְיָ בָהּ מְשַׁפֵּט הַבְּנוֹת , אִינוּ רִשְׁאֵי לְקִיָּמָה : ט) וְאִם לְבָנוּ יַעֲדָנָה . (סד) הִיַּעֲוֹד לְבָן וְלֹא לְאִחַ , הַבֵּן קָם תַּחַת אֲבִיו לְשִׁדָּה אַחֻזָּה וְלֹא הָאִחַ : כִּמְשַׁפֵּט הַבְּנוֹת יַעֲשֶׂה לָהּ . הָרִי בָא לְלַמֵּד וְנִמְצֵא לְמַד , מֵהַ זוֹ שְׂאִרְהָ כְּסוּתָהּ וְעוֹנָתָה לֹא יִגְרַע , אֵף בֵּת יִשְׂרָאֵל שְׂאִרְהָ כְּסוּתָהּ וְעוֹנָתָה לֹא יִגְרַע , דְּבַרֵי ר' יַאֲשִׁיָּה :

י) אִם אַחֲרַת יָקַח לוֹ . (סה) לְמִדְנוּ לְבֵת יִשְׂרָאֵל שֶׁחַיִּיב אָדָם בְּשָׂרָה כְּכּוּתָהּ וְעוֹנָה עָלָיָהּ .

הַעֲרַוּת וְהַקִּנּוּיִם . וְלִפְנֵי אֲדוֹנָיו לֹא רָצוּעַ מִמֶּנּוּ כִּי אִם סִיפֵי מְדַבֵּר לִי דְּנָרִים קָטְנִים מְדוּמִים לְמַרְעֵי . (ג) הָאִישׁ מוֹכֵר אֶת בְּתוּלָתוֹ . מְכִילְמַח פִּרְשָׁה ג' וְיִלְקוּס רַחוּם שִׁיפֵי וּס' וְקוֹזִיר ס"ג ע"א . (גא) וְלֹא הָאִשָּׁה . הוֹסַפְתִּי וְנִשְׂמַח מִן בְּתוּלָתוֹ עַד בְּתוּלָתוֹ וְנִשְׂמַח לְנַכּוֹן כְּכ"י ס"ג וְכ"י פְּלֶאָרְטֵק . (גב) בְּקַטְנָה הַכְּתוּב מְדַבֵּר . סס , וְרַש"י ע"פ"ח , וְהוֹזִיר . (גג) סִיפֵי ר' יִשְׁמַעֵאל אוֹמֵר . סס . (גד) לְאִמָּהּ אַחַת . סס . (גה) מִיְּכֵן אָמַרוּ רַז"ל . פִּיין כְּתוּבוֹת מ"ג פ"ג וְקִידוּשֵׁיין מ"ד פ"ג וְרַש"י ד"ה מַעֲסָה יְתוּמָה בְּחַיֵּי כֹלָל וְפִיין יִצְמוּחַ ק"פ ע"א . (גו) הָאִישׁ מְקַבֵּל קִידוּשֵׁי בְּתוּלָתוֹ . סוֹפֵס כ"ג ע"א וְע"פ שִׁיטֵי בְּנִירְסָא . וְפִיין מִיֵּאָוֵן שֶׁהֵבִיֵא בְּמִלְחַמַּת סְלַחְרִיין פִּיין יִצְמוּחַ ק"ז ע"ג וְק"ח ע"א וְדף ק' פ"ג . (גז) לֹא חֲנַח בְּרִאשֵׁי אַבְרָם . מְכִילְמַח וְיִלְקוּס , וְרַש"י ע"פ"ח . (גד) נִמְצֵא כ"ג ע"א . (גה) שֶׁלֹּא כִשְׂפָה חָן . מְכִילְמַח . (גו) מִיְּכֵן אָמַרוּ . מְכִילְמַח וְפִיין בְּכַוּוֹת י"ז . (גז) הָאֲדוֹן . הוֹסַפְתִּי וְכ"י בְּכ"י ס"ג וְפְּלֶאָרְטֵק וּבְמְכִילְמַח וְיִלְקוּס , וְעִי' מֵאִיר פִּיין חוֹת י"ז . (ס) הָרִי ע' אֲזוּהָרָה . מְכִילְמַח . (סא) חַיֵּי בְּגִידָהּ . סס . (סב) אִישׁ רִשְׁאֵי לְמוֹכֵרָה . בְּכ"י ס"ג וְפְּלֶאָרְטֵק בְּגִי' חִיט רִשְׁאֵי לְקִיָּמָה . וְעִי' מֵאִיר פִּיין חוֹת כ"ג וְפִיין בְּכ"י וְהוֹזִיר ס"ג ע"ג וְנִשְׂמַח יְהוּדָה שֶׁסֵּנַת חוֹת ס' . (סג) ר' יוֹנְתָן בֶּן אֲבִטּוּלָמוֹס . וְכ"י בְּכ"י פְּלֶאָרְטֵק וּבְמְכִילְמַח וְיִלְקוּס רַחוּם ס"ג וְנִשְׂמַח אֲדָם וְהוֹזִיר חוֹלַם בְּכ"י פ"ג בְּמַעֲסַת ר' נַחֵן בֶּן אֲבִטּוּלָמוֹס . (סד) הִיַּעֲוֹד לְבָן וְלֹא לְאִחַ . מְכִילְמַח וְיִלְקוּס וּס' וְהוֹזִיר . (סה) לְמִדְנוּ לְבֵת יִשְׂרָאֵל . סס .

שמות כא משפטים

אשתו : שארה . (סו) אלו מזונותיה , כמו ואשר אכלו שאר עמי (מיכה ג ג) : כמותה . כמשמעה : וענתה . זו דרך ארץ , שנאמר וישכב אותה ויענה (נבלשית לד ז) . (סז) דברי ר' ירמיה , ר' יונתן אומר שארה כמותה , כמות הראויה לשארה , שאם היא ילדה לא יתן לה של זקנה , ואם היתה זקנה לא יתן לה של ילדה , אלא כל אחת ואחת כמות הראויה לה , (סח) חדשים בימות הגשמים , שחוקים בימות החמה , מזונותיה וחואיל וקיום נפש הן , אינו רשאי למנוע הימנה , דרך ארץ לכך נשאת מתחלה ואינו רשאי למנוע ממנה :

(יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה . (סט) או ליעוד לו , או לבנו , או והפדה , שהרי כמות ועונה כבת ישראל הכתוב מדבר , ומה ת"ל שלש אלה לעבריה ייעד לך , או לבנך , או פדה : ויצאה חנם אין כסף . יכול חנם בלא גט , ת"ל אין כסף , חנם מן הכסף , ולא חנם מן הגט : ויצאה חנם . בבגרה : אין כסף . (ע) [בנעורים , (עא) דברי ר' נתן , אבא חנן משום ר' אליעזר אומר ויצאה חנם בבגרה , אין כסף] בסיסנין , מגיד שהיא יוצאה בנרעון כסף :

(יב) מכה איש ומת מות יומת . למה נפסד לכתוב העליון , לומר לך אין כסף מכה איש ומת מות יומת , למדנו שאינו מת ומשלם : מכה איש . (עב) שומע אני אפילו ספרו סמרא , ת"ל מכה איש ומת , אינו חייב עד שתצא נפשו : מכה איש . אין לי אלא איש שהכה את האיש , הכה את האשה ואת הקטן מנין , ת"ל ואיש כי יכה כל נפש אדם (ויקרא כד יו) , להביא שהכה את האשה ואת הקטן : מכה איש . להוציא המכה בן שמונה שאינו בן קיימא : מות יומת . בהתראת עדים : מות יומת . בב"ד , נאמר כאן יומת , ונאמר להלן ולא ימות הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט (נמדנר לה יב) : מות יומת . בסיף , שנאמר שופך דם האדם באדם דמו ישפך (נבלשית פ ו) :

(יג) ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו . וכי הקב"ה מאנה ליד האדם להרוג את הנפש , (עג) אלא לשני בני אדם שהרגו את הנפש , אחד שונג ואחד מזיד , לזה אין עדים , ולזה אין עדים , הקב"ה מזמנן לפונדק אחד , זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם , וזה שהרג בשונג יורד מן הסולם , נפל עליו והרגו , נמצא זה שהרג במזיד נהרג , וזה שהרג בשונג גולה , וכה"א כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע (ט"א כד יד) , והיכן אמר ואשר לא צדה וגו' : ושמתי לך מקום אשר ינום שמה . (עד) למדנו מנום לשעה ממנום לדורות , מה מנום לדורות ערי הלויים קולטות , אף לשעה מחנה הלויים קולטות , מיכן (עה) שהיו ישראל קולטין במדבר , (עו) להיכן גולין , למחנה לוי , שנאמר ושמתי לך מקום , (עז) לך ממקומך :

(יד) וכי יזיד איש על רעהו . (עח) יצא הרופא , ומכה ברשות בית דין , והרודה את בנו , והרב המכה את תלמידו , לכך נאמר וכי יזיד איש : איש . (עט) להוציא את הקטן שהרג : להרגו בערמה . להוציא חרש שוטה וקטן שאין מערימין : מעם מזבחי

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

(סו) אלו מזונותיה . מכילתא וילקוט וס' והזכיר ס"ד פ"ג . (סז) דברי ר' ירמיה . ככ"י כלארעין ובמכילתא ובס' והזכיר הגי' דברי ר' ירמיה . (סח) חדשים בימות הגשמים במכילתא וילקוט ובס' והזכיר הגי' וענתה שלא יתן של ימות החמה בימות הגשמים ולא של ימות הגשמים בימות החמה אלא נותן כל אחד ואחד בשנתו , מזונת מנין אמרת ק"ו מה דברים שאינן קיום נפש אי אחס רשאי למנוע ממנה דברים שהם קיום נפש דין הוא שלא תחס רשאי למנוע הימנה . דרך ארץ מנין כו' . (סט) או ליעוד . עד סוף הססוק הוא במכילתא וילקוט וס' והזכיר ס"ה פ"א . (ע) בנעורים . הוספתי עס"י כ"י ס"ז וכ"י פלארעין . (עא) דברי ר' נתן . ככ"י פ"ג דברי ר' יונתן . (עב) שומע אני . עד כוף הסכוק הוא במכילתא פרשה ד' , סנהדרין פ"ח ע"א ילקוט רמז שכ"ז , ס' והזכיר ס"ה פ"ב , ורש"י פ"ח . (עג) אלא לשני בני אדם . מסת"י ע"ב , ופיין מכילתא סס ומונח בס' והזכיר סס . וברש"י עס"ח . (עד) למדנו מנום . מכילתא , ופי' מכות י"ב פ"ג וברש"י פ"ח . (עה) שהיו ישראל קולטין במדבר . ככ"י פלארעין שהיו ישראל גולים במדבר . (עו) להיכן גולין . מכות י"ב פ"ג . (עז) לך ממקומך . נגמרה סס לך בחיך , מקום ממקומך , פ"ט בטרש"י . (עח) יצא הרופא . פי' מכילתא וילקוט רמז שכ"ה וברש"י עס"ח . (עט) לבוניה אה חקטן כו' לבוניה

שמות כא משפטים

תקחנו למות . (פ) מלמד שמבטלין העבודה מידו ויוצא ליהרג , וללמד על תרציחה
 שדוחה את העבודה : מעם מזבחי תקחנו למות . לא לדון ולא ללקח :
 (פו) ומכה אביו ואמו מות יומת : (פא) לפי שנאמר עין תחת עין (לקמן פסוק כד) , יכול
 אף באביו ואמו כן , ת"ל מות יומת , ומכה אביו ואמו , מכה שיש בת
 תבונה , אביו ואמו משמע שניהם כאחד , ומשמע בזה אחר זה , (פב) עד שיפרוט
 לך הכתוב יחדו , (פג) דברי ר' יונתן : מות יומת . (פד) בחנק , שכל מיתה האמורה
 בתורה סתם אינו אלא חנק , (פה) ר' אומר נאמר מיתה בידי אדם , ונאמר מיתה בידי
 שמים , מה מיתה בידי שמים מיתה שאין בה רשם , אף מיתה האמורה בידי אדם שאין
 בה רשם , (פו) מיכן אמרו הנחנקין משקעין אותן בזבל עד ארכבותיו ונותנין סודרין
 קשין לתוך הרכין וכורך על צואתו , זה מושך אצלו וזה מושך אצלו עד שנפשו יצאה :
 (פז) וגונב איש ומכרו . (פח) אין לי אלא איש שגנב את האיש , גנב את האשה ואת
 הקטן מנין , ת"ל כי ימצא איש גונב נפש מאחיו (דברים כד ז) , ומנין לאשה
 שגנבה את חבירתה ואת הקטן , ת"ל ומת הגנב ההוא (טס) ; מכל מקום : ומכרו .
 שמכרו כולו ולא שמכרו חציו : ונמצא : אין מציאה אלא בעדים : בידו ! ברשותו ,
 זכה"א ויקח את כל ארצו מידו (נמדנר כא כו) , ואומר וכל טוב אדוניו בידו (נלמ"ח כד י) :
 מות יומת . בחנק , לכך נסמך וגונב נפש למכה אביו ואמו , לפי ששניהם בחנק ,
 אבל מקלל בסקילה :
 (יז) ומקלל אביו ואמו . (פח) אין לי אלא אביו ואמו ; אביו בלא אמו , אמו בלא אביו
 מנין , ת"ל אביו ואמו קלל (ויקרא כ ט) , מכל מקום , דברי ר' יאשיהו ,
 (פט) ר' יונתן אומר משמע שניהם כאחת , ומשמע אחד בפני עצמו , עד שיפרוט לך
 הכתוב כאחד : ומקלל אביו ואמו . בין בחיים בין במיתה , זה חומר במקלל מבמכה ,
 ושהמקלל לאחר מיתה חייב , מה שאין כן במכה : ומקלל אביו ואמו . להביא את
 האשה , ומקלל אביו ואמו . בשם המפורש , (צ) א"ר חנינה בר אידי תואיל ונאמר
 קללה , והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה (נמדנר ס כא) , ונאמר לא תקלל ,
 ומקלל אביו ואמו מות יומת , בשם שהקללה בשם , דכתיב יתן ה' (טס) , אף מקלל
 אביו ואמו בשם : מות יומת . בסקילה , שנאמר אביו ואמו קלל דמיו בו (ויקרא כ ט) ,
 ולהלן הוא אומר באבן ירגמו אותם דמיהם במ (טס כ ט) , מה להלן בסקילה ,
 אף כאן בסקילה :
 (יח) וכי יריבון אנשים . (צא) למה נאמר , לפי שנאמר עין תחת עין (לקמן פסוק כד) ,
 אבל ריפוי ושבת לא שמענו , ת"ל וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו ,
 לחייב על הכאה בפני עצמו : באבן או באגרוף . ר' נתן אומר הקיש אבן לאגרוף ,
 ואגרוף לאבן , מה אבן עד שיהא בו כדי להמית , שנאמר ואם באבן יד ורגו' הכו
 (נמדנר לה יז) , אף אגרוף עד שיהא בו כדי להמית , ומה אגרוף בידועה , אף אבן
 בידועה , שאם נתערבה באחרות ואין ידועה פטור : ולא ימות ונפל למשכב . הא אם
 חכהו מכה שיש בה כדי להמית הרי זה פטור מן השבת ומן הריפוי :
 (יט) אם יקום והתהלך בחוץ . (צב) יכול בבית , ת"ל בחוץ , (צג) יכול אף מתנונה ,
 ת"ל אם יקום והתהלך בחוץ : על משענתו . על בוריו : ונקת המכה . יכול

הערות ותקונים

לכזית חרש . טס . (פ) מלמד שמבטלין . מכילתא וילקוט רמז שכ"ז . (פא) לפי שנאמר עין תחת עין .
 מכילתא פרשה ה' וילקוט רמז שכ"ז . והזכיר ס"ו ע"ב . (פב) עד שיפרוט לך הכתוב יחדו . כ"ה גס ג'
 סילקוט , ולמנינו נמכילתא עד שיפרוט לך הכתוב אחד , וכן העתיק בעל ס' והזכיר כמו שהוא נמכילתא ,
 ובעל מאיר עין סגיה עד שיפרוט לך הכתוב כאחד . (פג) דברי ר' יונתן . גס בכאן ככ"י סלארענן סג'
 דברי ר' מן . (פד) בחנק . מכילתא וילקוט טס והזכיר ס"ו ע"א ורש"י עכ"ל . (פה) דבי אומר נאמר
 מיתה . סנהדרין כ"ג ע"ב ועיין מכילתא טס . (פו) מיכן אמרו . סנהדרין טס . מכילתא והזכיר .
 (פז) אין לי אלא איש . עד סוף הפסוק מכילתא וילקוט רמז שכ"ס . (פח) אין לי אלא אביו ואמו . עד
 סוף הפסוק מכילתא , וילקוט רמז ש"ל , ורש"י עכ"ל . (פט) ר' יוחנן . ככ"י סלארענן ר' נתן . (צ) א"ר
 חנינה . במכילתא סג' א"ר חנינא . (צא) למה נאמר . עד סוף הפסוק מכילתא פרשה ו' וילקוט רמז של"א .
 (צב) יכול בבית . עד סוף הפסוק מכילתא וילקוט טס . (צג) יכול אף מתנונה . כ"ה גס ג' סילקוט ,

שמות כא משפטים

יתן ערבים ויטייל בשוק, ת"ל אם יקום והתהלך, מלמד שחובשין אותו עד שיתרפא: ונקמה המכה. מן המיתה, שומעני אף מן השבת ומן הריפוי, ת"ל רק שבתו יתן ורפא ירפא: ורפא ירפא. אפילו נתרפא ארבעה או חמשה פעמים: חייב לרפאותו, עלו בו צמחין מחמת המכה חייב, וכשאמרה תורה רק שבתו יתן ורפא ירפא, מה שבתו מחמת מכה, אף ריפוי מחמת מכה: ד"א ורפא רפא. (צד) מיכן שניתנה רשות לרופא לרפאות: "

(ב) וכי יכה איש. (צה) אין לי אלא איש אשה מנין, היה ר' ישמעאל אומר הואיל וכל הניזקין שבתורה סתם ופרט לך הכתוב באחד מהם שעשה בו הנשים כאנשים (צו) [אף פורט אני לכל הניזקין שבתורה לעשות בהם נשים כאנשים]: [את עבדו ואת אמתו]. ר' אליעזר אומר בכנעני הכתוב מדבר, או אינו אלא בעברי, ת"ל מהם תקנו עבד ואמה (ויקרא כה מד) הקיש עבד לאמה, ואמה לעבד, מה עבד שגודלו עבד וקוטנו עבד, אף אמה שגודלה אמה וקטנה אמה, יצא עבד עברי אע"פ שגודלו עבד אין קוטנו עבד, יצאת אמה העבריה שאע"פ שקוטנה אמה, אין גודלה אמה, א"ר יצחק שמענו עבד של שני שותפין, ושחציו עבד וחציו בן חורין במשמע, ת"ל עבדו ואמתו שכולו שלו, יצא של שותפין ישחציו בן חורין, ר' ישמעאל אומר מנין שבעבד כנעני הכתוב מדבר, דכתיב לא יקם כי כספו הוא (לקמן פסוק כא), מה כספו שקנינו קנין עולם ורשותו נמורה לו, יצא עבד עברי שאין קנינו קנין עולם, יצא של שותפין ושחציו בן חורין שאע"פ שקנינו קנין עולם, אבל אין רשותו נמורה לו: בשבט: יכול אע"פ שאין בו כדי להמית, ת"ל או בכלי עץ יד אשר ימות בו הכהו וימות (נמדנכ לה יח), מניד שאינו חייב עד שיכהו בדבר שיש בו כדי להמית: ומת תחת ידו. שתהא מיתתו ומכתו ברשותו, הא אם הכהו ומוכרו לאחר ומת הרי זה פטור: נקם ינקם. מיתה, אתה אומר מיתה, או אינו אלא כסון, תניא ר' נתן אומר נאמר כאן נקמה, ונאמר להלן והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית (ויקרא כו כה), מה להלן חרב אף כאן חרב, ר' עקיבא יליף מנקום נקמת בני ישראל (נמדנכ לא ב): (כא) אך אם יום או יומים יעמוד: (צו) כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, יום שהוא כיומים, ויומים שהוא כיום, הא כיצד מעת לעת: לא יקם כי כספו הוא. חלק הכתוב בינו לבין אחר על עבדו ועל אמתו, לכך נאמר לא יקם כי כספו הוא: (כב) וכי ינצו אנשים. (צח) למה נאמר, לפי שנאמר וכי יזיד איש על רעהו (לעיל פסוק ד), לא שמענו אלא על המתכוין להכות לשונאו (צט) [והכהו שהוא חייב מיתה, אבל המתכוין להכות שונאו] והכה אוהבו לא שמענו, לכן נאמר וכי ינצו אנשים: ונגפו אשה הרה. (ק) א"ר אליעזר במכות מיתה הכתוב מדבר, ליסד על המתכוין להרוג שונאו והרג אוהבו שהוא במיתה: ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון ענוש יענש. למדנו שאם לא יהיה אסון באשה, אלא שחבל בה ויצאו ילדיה ענוש יענש בדמי וולדות: כאשר ישית עליו בעל האשה. מלמד שדמי וולדות לבעל, וכל המתחייב מיתה פטור מן התשלומין, משום שנאמר לא יהיה אסון ענוש יענש, הא אם יהיה אסון לא יענש, לפי שהוא במיתה ואינו יסות ומשלם, ר' יצחק אומר אף המתכוין

הערות ותקונים

במכילתא בני' שומע אני אף בשוקים. ופי' מתנונה שנריאחו מתמעט פי' ערוך בערכו. (צד) מיכן שניתנה רשות. כ"ק פ"ס פ"א: (צה) אין לי אלא איש. עד סוף הפסוק מכילתא פרשה ז', ילקוט רמז קל"ד, ורש"י פה"ת, והזכיר ס"ז פ"ב וע"ס מה שהעיר בסוג עטס ודעת הרב בעל ענפי יהודה ופס קצר המלש מפשטתרע. ונראה כי בס' והזכיר נשמע דף שלם מן סוף פסוק פ"ו ומכאן חזרו ואלמו עד התחלת פסוק כ' וכי יכה איש. (צו) אף פורט. הוספתי כמו שהוא לנכון בכ"י פ"ב וכ"ס במכילתא. (צו) כיצד יתקיימו. מכילתא וילקוט רמז פ"א פ"א ורש"י פה"ת. (צח) למה נאמר. עד סוף הפסוק מכילתא פ"ח וילקוט רמז פ"ח. (צט) והכהו. הוספתי כמו שהוא לנכון בכ"י פ"ב ומכילתא וילקוט וכן חסר בכ"י פלארענן והשמיע המעתיק מן שגאלו עד שגאלו. ובס' והזכיר חסר מכאן עד וגר לא תונה (כב ב). (ק) א"ר אליעזר. עיין סנהדרין פ"ט פ"א דאמר ר' אליעזר נמלות שנמיתה הכהונ מלכר ומכיון לכרת.

שמות בא משפטים

עו

להרז את זה והרג את זה פטור, עד שיתכוין לו, שנאמר וארב לו וקם עליו והכהו
 נפש ומת (דנלים יט יח), וכי מה ת"ל וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה
 ולא יהיה אסון ענוש יענוש, בבן קיימא ולא בבן שמונה: וכי ינצו אנשים. (קא) מנין
 ואפילו נשים, שהרי השה אשה לאיש, שנאמר והמית איש או אשה (להלן פסוק כג),
 למדנו לכל הניזקין אחד אנשים ואחד נשים במשמע: ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה.
 ממשמע שנאמר ויצאו ילדיה איני יודע שהיא הרה; אם כן למה נאמר הרה, מלמד
 שאינו חייב עד שיכה בית הריון; שאם הכה על ראשה או על ידה אינו חייב אלא
 על מקום עוברת: ד"א ונגפו אשה הרה, שאינו משלם לבעל אחר, אלא לבעל ההריון
 שאם נשא אשה והיא מעוברת ונגפה, אין משלם המזיק לבעלה: לפי שאין ההריון
 הימנו: ויצאו ילדיה. מיעוט וולדות שנים, ומנין אפילו אחד, ת"ל הרה מכל מקום,
 אפילו וולד אחד: ולא יהיה אסון. באשה: ענוש יענוש. בוולדות. ענוש יענוש כמון,
 לפי שנאמר כאן ענוש, ונאמר להלן ענוש, וענשו אותו מאה כסף (דנלים כג יט),
 מה להלן כמון, אף כאן כמון: כאשר ישית עליו בעל האשה. בא הכתוב ללמדך
 שחבל האשה לבעלה, ודמי וולדות לבעלה, וכל המתחייב מיתה פטור מן התשלומין,
 ושם תאמר כל מה שירצה בעל האשה, ת"ל ונתן בפלילים, מלמד שאינו משלם
 אלא על פי הדיינין, ואין פלילים אלא דיינים, שנאמר ואויבינו פלילים (שם לב לא),
 (קב) שמיין את הולדות ונותנין לבעל הראשון, ונזק האשה לבעלה שהיא תחתיו:
 (קג) תנן התם ר' אליעזר אומר הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס,
 (קד) ואמר ר' יוחנן לא שנו אלא לאפיקורוס עובד כוכבים, אבל לאפיקורוס ישראל
 כל שכן דפקד מפי, ואעפ"כ צריכין אנחנו להשיב לכסילים, משום ענה כסיל כאולתו
 פן יהיה חכם בעיניו (משלי כו י), שאומרים ויצאו ילדיה מימי רגלים, וראיה לדבריהם
 וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו (גנלית כ יז), ומתרגמינין
 ואיתרוהו, שאפילו מימי רגלים נעצרו, אבל אין דומה זה לזה, שהרי שנינו החובל
 בחבירו חייב בחמשה דברים, בנזק וצער וריפוי ושבת ובושה, וכולם מתפרשים
 (קה) בבבא קמא בפרק החובל, (קו) ואפילו בייש את הישן חייב, (קז) ואמרינן התם
 הרי אמר (קה) לבעיטה שלש, לרכובה חמש, לסנקרת שלש עשרה, ופירושו לבעיטה
 מי שבעטן חבירו ברגליו נותן לו ג', לרכובה שבא לרכוב והכהו בארכבותיו, לסנקרת
 שהכה ברגלו על עגבותיו של חבירו, (קט) ומעשה באחד שפרע ראשה של אשה
 וחייבו ר' עקיבא ליתן לה ארבע מאות זוז, אע"פ שהיתה פרוצה ביותר, שהרי העמיד
 לה עדים ושיבר את הפך בפניה וכו' כאיכר שמן ובאת וגילת את ראשה, והיתה
 מטפחת על ראשה (קי) ואמר לו ר' עקיבא לזו אני נותן ארבע מאות זוז, ואמר לו
 צללת במים אדירים והעלית בידך חרס, שהחובל בעצמו אע"פ שאינו רשאי פטור,
 ואחרים שחבלו בו חייבין, וכולא הלכתא, ודבר זה לא לבעלת הריון בלבד, אלא
 לכל אשה אפילו אינה מעוברת, ואם בשביל מימי רגליה שנפלו הימנה סרוב פתחה
 אמר הכתוב ולא יהיה אסון בוולדות ענוש יענוש על מימי רגליה מפני הבושת, מה
 נאמר ואם אסון יהיה, אלא על לא יהיה אסון באשה, וא"ת ואם אסון יהיה בוולד
 ונתת נפש תחת נפש, וכי יהרג אדם נפש תחת עובר שאין אנו יודעין בו אם יצא
 לאור אם לאו והתורה אמרה נפש תחת נפש, נפש הידועה תחת נפש הידועה ולא
 תחת עובר נפש שאינו ידועה הרי שור שנגח את הפרה ומת עוברת משלם דמי עוברת

הערות ותקונים

לכרוג את זה והרג את זה חייב ופט"ס ע"ד פ"א וכתובות ל"ג ע"א וסירס"י שס. (קא) מנין ואפילו
 מים. מד ואין פלילים אלא דיינים הוא במכילתא וילקוט שס. (קב) שמין את כולדות. ז"ק מ"ב ע"ב
 ע"ס. (קג) חנן החס. חנות פ"ב מ"ד. (קד) ואמר ר' יוחנן. סנהדרין ל"ח ע"ב. (קה) זכ"ק פ'
 החובל. דף פ"ג ע"ב. (קו) ואפילו בייש את הישן. ז"ק פ"ו ע"ב. (קז) ואמרינן חס. ז"ק כ"ז ע"ב.
 (קח) לנעימה שלם לרכובה חמש. וכ"ס זכ"י פ"ב וכ"י פלארצק. חולס בנמרא שס כני' לרכובה שלם
 ולנעימה חמש, וכן מובא בערוך פרק סטקת וע"ס שפרס במאמר וסתן גס מעס למספרס. (קט) ומעשה
 בחלד. ז"ק ז' ע"ב במשנה. (קי) ואמר לו ר' עקיבא. במשנה שס וכו' לפי ר"ע ח"ל לזו אני נתן.

אין

שמות כא משפטים

או שור שלם כ"ש באדם שהתורה חסה עליו, שנא' וחצילו העדה את הירוצה (נמדננ לח כה), דבעינן והכה איש את רעהו וליכא, לכך ידענו שהוא משלם דמי וולדות לבעלה: (כג) ואם אסון יהיה. (קיא) אין אסון אלא סיתה, כענין שנאמר וקרדז אסון (נבלשית מנ לח): ונתתה נפש תחת נפש. ולא אסון תחת נפש, ולא נפש ומסון תחת נפש: (כד) עין תחת עין. מסון, (קיב) שהיה ר' ישמעאל אומר, ומכה כהמה ישלמנה ומכה אדם יומת (ויקרא כד כה), מקיש נזקי אדם לנזקי בהמה, מה נזקי בהמה בתשלומין, אף נזקי אדם בתשלומין. וא"ת והא כתיב ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה בן יעשה לו (שס טס יט), ינתן בו ממש, ר' אליעזר אומר הואיל ונתכוין לתת בו מום אינו משלם מסון אלא נזק ינתן בו ממש, עין תחת עין, מה הפרט מפורש מוסין קבועין וראשי אברים בגלוי, ובסתכוין, אף כל כיוצא בהן אינו משלם מסון, אבל [אם אינו מתכוין משלם מסון], דמי עינו ודמי שינו, רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק כמה היה יפה בעינו ובשינו, וכמה הוא יפה בלא עין ובלא שן, ולא עוד הרי סומא שסימא את עין הבירו, מה נעשה לו אלא ודאי מסון משלם:

(כה) כויה תחת כויה פצע תחת פצע חבורה תחת חבורה. (קיג) חבורה כמשמעו, שהכתיב ועשה בו חבורה, ולא הוציא את דמו, פצע שפצעו והוציא את דמו, כויה שכחאו על כף רגל ולא עשה בו רושם, טענו אבנים וציערו, הטיל שלג על ראשו וציננו, הרי זה נותן לו דמי צערו, ואם היה ספונק ומעורן, כ"ש שצערן מכופל, ונותן לו כפי צערו, הכל לפי המצטרע, הכל לפי המתבייש, הכל לפי הדיפוי, הכל לפי השבת, הכל לפי הנזק, ואם נבוא לדקדק על עניני הניזוקין, אין סוף, לפי שהם ענינים מרובים, והגם על סדר הכבות:

(כו) וכי יכה איש את עין עבדו. (קיד) השוה הכתוב אשה לאיש לכל הניזוקין, דכתיב וכי יגח שור את איש או את אשה (לכלן פסוק כח), את עין עבדו או את עין אמתו, להייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו: את עין עבדו. ר' אליעזר אומר ככעני הכתוב מדבר, או אינו מדבר אלא בעברי, ת"ל מהם תקנו עבד ואמה ונר והתנחלתם אותם (ויקרא כה מד מו), יצא עבד כנעני מכללו להחמיר עליו שיוצא בראשי אברים: ושחתה. מיכן אמרו טפח על עינו וסמהו, על אזנו וחרשו, הרי זה יוצא בו לחירות, כנגד עינו ואינו רואה, כנגד אזנו ואינו שומע, הרי זה אינו יוצא לחירות, שנאמר וכי יכה איש את עין עבדו, עד שנעשה בו מעשה: לחפשי ישלחנו תחת עינו. סלמד שאם סימא שתי עיניו זו אחר זו יוצא על הראשונה לחירות, ונוטל נזקי שניה, וכן בשן זו אחר זו, באחת יוצא לחירות ונוטל מרבו נזקי שניה, שנאמר תחת עינו: לחפשי ישלחנו. שאינו צריך גמ שחרור אלא יוצא בעינו או בשינו, ר' אליעזר אומר צריך גמ שחרור, שנאמר ישלחנו, ולהלן הוא אומר ושלחה מביתו (דברים כד ח), מה להלן בגמ, אף כאן בגמ:

(כז) ואם שן עבדו יפיל. (קטו) יכול אפילו שן של חלב, ת"ל עינו, שאינה יכולה להחזיר אף שינו שאינה יכולה להחזיר, והרי אתה דן בנין אב משן ועין, מה שן ועין שהן מוסין קבועין ראשי אברים בגלוי ובסתכוין, עבד יוצא בהן לחירות, אף כל כיוצא בהן, (קטז) מיכן אמר ר' שמעון הרי דברים קל וחומר ומה עבד כנעני שנאמר בו והתנחלתם אותם לבניכם (ויקרא כה מו), הוקש העבד לאתוזה שאינו יוצא אלא לרצון רבו הרי זה קונה עצמו מידי רבו, על ידי יסורין, ק"ו בן אדם שניצל מדינה של גיהנם על ידי יסורים, וכה"א יסר יסרגי יה ולמות לא נתנני (מגילת קיח יח),

הערות והקוננים

(קיא) אין אסון אלא מיתה. מכילתא פ"ח. (קיב) שהיה ר' ישמעאל אומר. במכילתא שסיס ר' אליעזר אומר ויש לחקן במכילתא כמו שהיא נדברי רבינו שהרי מוצא בשם ר' אליעזר מאמר אחר. ובמכילתא פס במקום מה שהביא רבינו בשם ר' אליעזר מוצא שם בשם ר' ינחק חולם גם בילקוט סני' ר' אליעזר במקום ר' ינחק. וסוף המאמר שהביא רבינו מקבוצו ב"ק פ"ד ע"א. (קיג) חבורה כו'. מכילתא וילקוט רמז של"ט, ופיין רש"י עה"ט. (קיד) כשוס הכתוב. על סוף הפסוק הוא במכילתא פרש"י וילקוט רמז של"ט. (קטז) יכול אפילו שן של חלב. שם. ופיין קידושין כ"א ע"א. (קטז) מיכן אמר ר' שמעון כרי דברים

שמות כא משפטים

וכן אמר דוד מלך ישראל אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו (מלאים נד יג) :
 (קח) ד"א מתורתך תלמדנו, משן ועין, שן ועין שהן אחד מאברים שבאדם, עבד
 יוצא בהן לחירות, יסורין שממדיקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה, לפיכך
 אמרו אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על בעלי יסורין. (קח) הגדה, מפני מה עבד
 כנעני יוצא בשן ועין, לפי שחם אבי כנען ראה בעינו את ערות אביו והגיד לשני אחיו
 ולא בוש להגיד והראה להם שיניו לא תהא חירותו אלא בבשתו בהפלת עינו ושינו :

(כז) וכי יגח שור איש או אשה. זה שור תם והוא יוצא ליסקל לפי שנגח איש או
 אשה, (קיט) אין לי אלא שור, שאר בהמה מנין, זו אחת מ"ג מדות
 שהתורה נדרשת בהן בגזירה שוה, נאמר כאן שור, ונאמר בסיני שור, שורו והמורו
 וכל אשר לרעך (שמות כ"ז), מה שור האמור בסיני עשה בו כל בהמה כשור, אף שור
 האמור כאן עשה בו כל הבהמה כשור, (קכ) היינו דתנן אחד שור ואחד כל בהמה
 במשמע, לנפילת הבור, להפרשת הר סיני, לתשלומי כפל, להשיב אבדה, לפריקה,
 לחסימה, לכלאים, ולשבת, וכן היה ועוף כיוצא בהן, (קכ) הן העידו על התרנגול
 שנסקל על שהרג את הנפש, אין לי אלא שהמית בנגיחה, (קכא) מנין לרבות כל
 המיתות כנגיחה, הואיל ושור תם בסקילה, שור מועד בסקילה, מה מועד עשה בו
 כל המיתות כנגיחה, אף תם עשה בו כל המיתות כנגיחה, ומנין לעשות קמנים
 כגדולים, נאמר בשור תם וכי יגח שור איש, ונאמר במועד או בן יגח או בת יגח,
 לגזירה שוה, מה במועד עשה קמנים כגדולים, אף בתם עשה קמנים כגדולים,
 ללמדך כמה חביבה תורה, וכמה פלפולי תורה שנלמדת זו מזו, וכמה שכר טוב
 עתידין לקבל חכמי ישראל שפירשו וחקרו ודרשו והורו, לקיים מה שנאמר והודעתם
 לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב (דברים ל"ד), (קכב) וכל
 המפקפק בדברי חכמים נידון בצואה רותחת, שנא' ולדג הרבה יגיעת בשר (קל"ג יג),
 אלא הם אונן ושמע דברי חכמים : סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו. (קכג) ממשמע
 שנאמר סקול יסקל, איני יודע שלא יאכל בשרו, ללמדך על שור שהוא יוצא ליסקל
 אחר שנגמר דינו וקדמו בעלים ושחטוהו שהוא אמור באכילה : את בשרו. (קכד) את
 הטפל לבשרו, והו עורו שהוא אמור בהנאה, שנאמר ובעל השור נקי, מדמו וחלבו
 ועורו, (קכה) כאדם שאומר יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה, פגון נקיון
 שינים וגוי וחסר לחם (עמוס ד' ו). (קכו) ר' יהודה בן בתירה אומר ובעל השור נקי,
 נקי מדיני שמים שהיה בדין הואיל ומועד בסקילה ותם בסקילה, אם למדת על מועד
 שאע"פ שיצאו בעליו מידי בית דין של בשר ודם, לא יצאו בעליו מידי בית דין של
 מעלה אף התם כן יהיה דינו בידי שמים, לכך נאמר ובעל השור נקי, נקי בידי שמים :
 (קכז) ד"א ובעל השור נקי. נקי מחצי נזק, שלא תאמר הואיל ושור שהמית את השור
 בתשלומין ושור שהמית את האדם בתשלומין מה להלן מועד משלם נזק שלם ותם
 משלם חצי נזק, אף כאן מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק, ת"ל ובעל השור
 נקי, נקי מחצי נזק, (קכח) רבן שמעון בן גמליאל אומר ובעל השור נקי. נקי מרמי

הערות ותקונים

ק"ו. עיין מכילתא סוף פ"ט וילקוט רמז ס"ג נפ' לחכמי ישראלנו מוצא זה בשם ר' ישמעאל, חולס בילקוט
 חללים רמז חתפ"ה נפ' יסור יסרני הביא זה בשם המכילתא וגורם א"ר שמעון והלא דברים ק"ו כמו
 שהביא רבינו. ובכ"י פלארעק מחק הסופר ואין להכיר אם הגי' היא ר' ישמעאל או ר' שמעון. (ק"ז) ד"א
 מתורתך תלמדנו. ברכות ה' ע"א. (ק"ח) הגדה מפני מה עבד כנעני יוצא בשן ועין. כוונתו למאמרו
 ב"ר של"ו וירא חס אבי כנען ויגד א"ר יעקב בר זבדי מ"ס עבד יוצא בשן ועין מהכא ויגד. (קיט) אין לי
 אלא שור. מכילתא פ"י וילקוט רמז ס"ג, "ב"ק ל"ד ע"ב ורש"י עה"ת. (קכ) היינו דתנן. ומשנה ב"ק
 ל"ד ע"ב. (קכ) הן העידו. עדיות ס"ו מ"א. (קכא) מנין לרבות כל המיתות כנגיחה. מכילתא וילקוט.
 (קכב) וכל המפקפק. עירובין כ"א ע"ב. (קכג) ממשמע שנאמר. ב"ק מ"א ע"א מכילתא ורש"י עה"ת.
 (קכד) את הטפל לבשרו. שם שם ע"ב. (קכה) כאדם כו'. שם ע"א. (קכו) ר' יהודה בן בתירה אומר.
 כ"ס גי' בילקוט, חולס במכילתא לפנינו ר' יהודה אומר. (קכז) ד"א ובעל השור נקי. מכילתא וילקוט.
 שם בשם שמעון בן עזאי ונמרא ב"ק מ"א ע"ב הוא בשם ר' אליעזר. (קכח) רבן שמעון בן גמליאל.
 במכילתא

שמות כא משפטים

העבד, שלא תאמר הואיל ומועד בסקילה ותם בסקילה, כשם שהמועד משלם דמי עבד, אף תם משלם דמי עבד, ת"ל ובעל השור נקי, מדמי עבד: ר' עקיבא אומר נקי מדמי וולדות, שלא תאמר כשם שאדם משלם דמי וולדות [אף שור מתכוין ליגח אדם ונגף אשה הרה ויצאו ילדיה, ישלם דמי וולדות], ת"ל ובעל השור נקי, נקי מדמי וולדות:

כט) ואם שור נגח הוא. (קכט) בא הכתוב לחלק בין תם למועד. חמשה דברים בין תם למועד, מועד צריך עדים, תם אינו צריך עדים, מועד משלם את הכופר, ותם פטור מן הכופר, מועד משלם נזק שלם, ותם משלם חצי נזק, מועד נותן שלשים שקל, ותם אינו נותן שלשים שקל, מועד משלם מן העלייה, ותם משלם מגופו, (קל) מפורש בבבא קמא: מתמול שלשום. (קלא) תמול חד, מתמול תרי, שלשום תלתא. (קלב) איזהו תם ואיזהו מועד, מועד שהעידו בו שלשה פעמים, ותם כדי שיהו התינוקות ממשמשיין בו ובקרניו, (קלג) דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר מועד שהעידו בו שלשה ימים זה אחר זה, ומקרא מבייעו לר' יהודה, דכתיב מתמול שלשום: והועד בבעליו. (קלד) מגיד שאינו חייב עד שהתרו בו: לא ישמרנו. להביא שומר חנם ולא ישמרנו כראוי, מיכן אמרו שמרו כראוי לו פטור, שלא כראוי חייב, (קלה) קשרה במוסרה ויצא והזיק תם פטור, ומועד חייב, שנאמר ולא ישמרנו בעליו, לא שמור הוא זה, דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר תם חייב. ומועד פטור שנא' ולא ישמרנו בעליו, ושמור הוא זה (קלו) ומשנתינו דבבא קמא (קלז) אליבא דר' יהודה קתני, בלוש ותשכח: (קלח) ר' אליעזר אומר אין לו שמירה אלא סכין: והמית איש או אשה. מופנה, (קלט) להקיש ולדון ממנו גזירה שוה לכל הניזקין שבתורה, אחד האיש ואחד האשה: (קמ) ואע"פ דלא דיינינן דיני קנסות השתא דלא דנינן דיני קנסות בבבל, הכי נהינא במתיבתא דאי תפס ניזוק לא מפקין מיניה, ומשמתינן ליה להווא גברא דאי קבע ליה מויקא בביתיה, (קמא) מדר' נתן דאמר ר' נתן מנין שלא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו, שנאמר ולא תשים דמים בביתך (דברים כח), והוא הדין לכל הניזקין וכדאמרינן בב"ק: (קמב) האי מאן דבעי דמיקרי חסיד, ליודהר במילי דניזקין, (קמג) וחסידים הראשונים היו קוברין את קוציהן ואת זכוכותיהן שלשה טפחים, (קמד) כדי שלא תוציאם המחרישה. (קמה) ומעשה באחד שהיה מפנה אבנים משדהו וזורקן לרשות הרבים, אמר לו (קמו) זקן אחד מפני מה אתה מפנה ממקום שאינו שלך למקום שלך, לגלג עליו אותו האיש, לימים הוצרך אותו האיש ומכר שדהו, (קמז) וניתקל באותן האבנים, סיד זכר דברי החסיד, ואמר יפה אמר לי מפני מה אתה מפנה ממקום שאינו שלך לתוך שלך, (קמח) וזש"ה וזכור את בוראך בימי בחורותיך (קהל יב א) (קמט) ואומר אשרי איש ירא את ה' (מלאים קיז א), אשרי איש, ולא אשרי אשה, אלא אשרי איש שמתנבר ביצרו כשהוא איש, ויש בידו לעשות רע,

הערות ותקונים.

במכילתא וילקוט סני' רצן נמליאל. ובב"ק מ"ב ע"א הגי' ר"ע. (קכט) בא הכתוב לחלק. מכילתא וילקוט סוף רמז של"ט. (קל) מפורש בב"ק. דף ס"ז ע"א. (קלא) תמול חד. ב"ק כ"ג ע"ב. (קלב) איזהו תם. שם במשנה. (קלג) דברי ר' מאיר. במשנה דברי ר' יהודה מוקדם לדברי ר' מאיר. (קלד) מגיד שאינו חייב. מכילתא וילקוט. (קלה) קשרה במוסרה. מכילתא ומשנה בב"ק ע"ב. (קלו) ומשמתינן ליה דב"ק. הוספת רבינו. (קלז) אליבא דר"י קתני. עיין בגמרא שם. גם בדף ג"ב ע"ב. ועי' בהר"א ש"ב"ק פ"ד סי' ו'. (קלח) ר' אליעזר אומר. שם במשנה וע"ש בפירש"י. (קלט) להקיש ולדון ג"ש. מכילתא, וילקוט, ב"ק פ"ו ע"א. (קמ) ואע"פ דלא דיינינן דיני קנסות. עי' ב"ק פ"ו ע"ב. (קמא) מדר' נתן. שם. (קמב) האי מאן דבעי דמיקרי חסיד. ב"ק ל' ע"א ושם הגי' האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דניזקין. (קמג) וחסידים הראשונים. שם. (קמד) כדי שלא תוציאם המחרישה. בגמרא שם כדי שלא יעכב המחרישה, וכחננו שם חכמי החום' צירושלמי מפרש כדי שלא תעלה המחרישה ע"כ. ג"ל תעלם, והוא צירושלמי ב"ק פ"ג ס"ג דף ג' ע"ג. (קמה) ומעשה באחד. ב"ק ל' ע"ב. (קמו) זקן אחד. בגמרא חסיד אחד. (קמז) וניתקל באותן האבנים. בגמרא והיה מהלך באותו רשות הרבים ונכשל באותן אבנים. (קמח) וזש"ה וזכור את בוראך בימי בחורותיך. הוספת רבינו. (קמט) ואומר אשרי איש. ע"ז י"ב ע"א. למה

שמות כא משפטים :

עה

ואינו עושה, ועושה טוב, אבל משבא לעת זקנה אין לו שבח, אם שומר ידו מעשות הרע לפי שתשש כחו: השור יסקל. (קנ) למה נאמר שלא תאמר הואיל ומשלם את הכופר לא יהא במקילה, ת"ל השור יסקל, (קנא) ר' עקיבא אומר השור יסקל וגם בעליו יומת, הקיש מיתת השור למיתת בעלים; מה מיתת בעלים בשלשה ועשרים, דהא דיני נפשות בעשרים ושלשה, אף מיתת השור בעשרים ושלשה; וגם בעליו יומת, (קנב) יומת בידי שמים, שאם תאמר בידי אדם, הרי הוא אומר ולא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת (צמדנר לה לא), למדנו שאין נותנין פדיון למומתין בידי אדם, אבל נותנין פדיון למומתין בידי שמים, שנאמר אם כופר יושת עליו ונתן פדיון נפשו. פדיון נפשו של מומת, דברי ר' ישמעאל, ר"ע [אומר] פדיון נפשו של מומת, למדנו שמה שאומר הכתוב וגם בעליו יומת, פירושו וגם כדן בעליו יומת בעשרים ושלשה, (קנג) היינו דתנן שור הנסקל בעשרים ושלשה, כמיתת הבעלים כך מיתת השור:

(ל) אם כופר יושת עליו. (קנד) כדי לפוטרו מדין שמים: ונתן פדיון נפשו. בוא וראה רחמיו של מי שאמר והיה העולם, נותן כופר למומת בידי שמים, וכן הוא אומר כופר נפש איש עשורו (משלי יג ח): ככל אשר יושת עליו: בבית דין: (לא) או בן יגח או בת יגח. (קנה) למדנו אפילו הקטנים, לפי שנא' והמית איש או אשה (לעיל פסוק כט), שלא תאמר גדולים ולא קטנים, ת"ל או בן יגח או בת יגח, ומנין לרבות אפילו מומטום ואנדרוגינוס, ת"ל או או, לרבות אפילו מומטום ואנדרוגינוס: כמשפט הזה יעשה לו. (קנו) אפילו בנו של עצמו, ובתו של עצמו כמשפט בנו ובתו של אחר, כך בנו ובתו של עצמו:

(לב) אם עבד יגח השור או אמה כסף שלשים שקלים. (קנז) עבד ואמה כנעני ולא עברי: אם עבד יגח השור או אמה. עבד ואמה היו בכלל, והמית איש או אשה, ולמה יצאו להחמיר עליהם, שאפילו אינו יגח אלא דינר אחד נותן שלשים סלע, ואפי' שזה מאתים מנה נותן עליו שלשים סלע, יצאו להקל ולהחמיר: ד"א אם עבד יגח השור או אמה. לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו, קנס הוא שקנסה תורה לידון בשלשים סלע: והשור יסקל. בין על עבד ועל אמה של חבירו, ובין על עבד ואמה של עצמו: (לג) וכי יפתח איש בור. (קנח) תנן התם ארבעה אבות נזיקין, השור, והבור, והמבעה, וההבער וכו': וכי יפתח. (קנט) אין לי אלא פותח, כורה מנין, ת"ל או כי יכרה איש, אם הפותח חייב, כורה לא כל שכן, למדנו שאין עונשין מן הדין. ד"א הקיש פותח לכורה, וכורה לפותח, מה פותח ברשות פטור, אף כורה ברשות פטור, ומה כורה בשיעור, אף פותח בשיעור. היינו דתנן הכשרתי במקצת נזקן חבתי בתשלומי נזקו כהכשר כל נזקו: ד"א וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש. לחייב על זה בפני עצמו, ועל זה בפני עצמו. ר' יהודה בן בתירה אומר מה פותח וכורה שהוא חייב בשמירתו חייב בניזקין, אף כל שהוא חייב בשמירתו חייב בניזקו: ולא יכסנו. לא פתיחה ולא כרייה גורם, אלא כיסוי גרם: ולא יכסנו. כראוי לו, מיכן אמרו ככהו כראוי פטור, שלא כראוי חייב, כסהו וגלהו אחד מהם, המגלה חייב, נתגלה וידע בו אחד מהשותפין, מי שידע בו חייב: ונפל שמה שור או הסור. שור

הערות ותקונים

(קנ) למה נאמר שלא תאמר. מכילתא וילקוט רמז ש"מ. (קנא) ר"ע אומר מכילתא וילקוט רמז ש"ח ונמשנה ריש סנהדרין. (קנב) יומת בידי שמים. מכילתא וילקוט. (קנג) היינו דהגן: סנהדרין ס"ו ע"א. (קנד) כדי לפוטרו. עד סוף הפסוק הוא במכילתא וילקוט. (קנה) למדנו אפילו הקטנים. מכילתא ס"ח, ילקוט רמז ש"ח ורש"י עה"ח. (קנו) אפילו בנו של עצמו. המאמר משוכם וכן היה כן במכילתא לפני בעל הילקוט וז"ל: אין לי אלא בנו של אחר, בנו ובתו של עצמו מנין ת"ל כמשפט הזה יעשה לו, ונרשט צדו שז"ל ת"ל או בן יגח או בת יגח, וזה"כ וזה"כ ת"ל או בן יגח או בת יגח, ונמשל לנכון במכילתא לפנינו. ובמכילתא סיים ת"ל או בן יגח או בת יגח מכל מקום. (קנז) עבד ואמה כנעני. עד סוף הפסוק הוא במכילתא וילקוט ועי' רש"י עה"ח. (קנח) תנן התם. ריש ב"ק במשנה. (קנט) אין לי אלא פותח. עד סוף הכתוב מכילתא ס"ס וילקוט ס"ס. ועיין ב"ק

שמות כא משפטים

זלא אדם, חמור ולא כלים, למדנו שחייב על הבהמה ופמור על הכלים, אחד שור ואחד כל הבהמה, וכן היה ועוף, אלא שדבר הכתוב בהח: :

לד) בעל הבור ישלם. (קס) מכל מקום: כסף ישיב לבעליו. (קסא) לדבות שוח כסף ככסף: והמת יהיה לו. (קסב) לניזק, מניד הכתוב ששמן לו דמי נבלתו, ומנכה לו דמי גזקו, (קסג) וכן מפורש בתלמוד: והמת יהיה לו. (קסד) מלמד שהבעלים (קסה) מטפלין בבהמה:

לה) וכי יגף שור איש את שור רעהו. (קסו) פתה הכתוב בנגיחה וסיים בנגיפה, לומר לך זו היא נגיחה זו היא נגיפה. (קסז) ואמרו רבותינו מפני מה נאמר נגיחה באדם, ונאמר כי יגוף בבהמה, לפי שהאדם יש לו מזל, שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה (קסח) על כל חית השדה (גלגלית ט ז), והשור נוגח אותו ואינו ממיתו, אבל בהמה נאמר בה נגיפה, לפי שאין לה מזל, ואין מוראה על הבירחה: וכי יגף. (קסט) בכלל נגיפה נגיחה דחיה רביצה בעימה [נשיכה]: שור איש. להוציא שור של קטן: את שור רעהו. להביא שור של קטן, שהקטן החובל בו חייב, והוא שחבל באחרים פמור, וכן העבד והאשה: ד"א את שור רעהו. (קע) להוציא של גברי ושל כותי ושל גר: ומכר את השור החי חצו את כספו. (קעא) א"ר עקיבא נאמר חציה בחי, ונאמר הציה במת, למדנו בשוין הכתוב מדבר, שלא מצינו ניזוקין נוטלין יותר על ניזוקן: וגם את המת יחצון. (קעב) מיכן אמרו שור שהיה שוח מנה שנגח לשור שוח מאתים, ושור שוח מאתים שנגח לשור שוח מנה, נוטל חציו. (קעג) ר' עקיבא אומר וגם את המת יחצון, להביא שור שוח מאתים שנגח שור שוח מאתים, והגבילה יפה מנה, מוכרין את החי ואת המת וחולקין בשוח, ובעל הנבילה מטפל בגבילתו, (קעד) ואעפ"כ יש חצי שאינו חצי ממש, כמו חציו שרק כמו אש על חציו (ישעיה מד טו), שאם חצי הגונח מיטב מן השלם שנתגנח, אינו נותן לו חצי החי, שאין נותנין לניזוק יותר על המזיק:

לו) או גודע כי שור נגח הוא. (קעה) בא הכתוב להלק בין שור תם למועד: ולא ישמרנו בעליו. להביא שומר חנם: שלם ישלם שור. ואין לו אלא בהמת, כסף מנין, ת"ל שלם ישלם, מכל מקום: והמת יהיה לו. לניזק, מיכן שהבעלים מטפלין בבהמה:

לז) כי יגנוב איש. (קעו) לפי שהיו הפרשיות שלמעלה נדרשות בסמוכין, כתוב בהן ווי"ן וכי ששה, אבל משפט הנגיבה אינה נסמכת לשל מעלה, אמר כי יגנוב איש שור או שח, (קעז) הוצרכה פרשה זו ללמד על תשלומי ארבעה וחמשה, לחייב

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

צ"ק פ' ע"ב, ג' ע"א, ל"א ע"א, כ"ב ע"א ונ"ד ע"א. וברש"י עה"ת. (קס) מכל מקום. מכילתא. ועיין במחיר עין שכתב בעל ז"ר נדהק לפרש דלדלעיל קאי פירוש בין שנפל לפניו או לאחריו בין כרה ולא כסה ובין סתח ולא כסה, אבל האמת נראה לדעתי דהאי סתמא כר' ונתן דלעיל ריש פ"ו וסי' מכל מקום בין איש ובין אשה. (קסא) לרבות שוח כסף, צ"ק דף ז' ע"א. (קסב) לניזק מניד הכתוב. מכילתא. (קסג) וכן פסוק בחלמוד. צ"ק דף י' ע"ב. (קסד) מלמד. צ"ק טס. (קסה) מטפלין בבהמה. כגמ' וכן צ"י פלארענן מטפלין בנבילה. (קסו) פתח הכתוב. צ"ק " ע"ב. (קסז) ואמרו רבותינו. צ"ק טס. (קסח) על כל חית השדה. וכן הוא צ"י פ"ב ובכ"י פלארענן. ובקרא' כתיב חית הארץ. (קסט) ובכלל נגיפה. מכילתא פ"ב, ילקוט רמז שמ"א ועיין רש"י עה"ת. (קע) להוציא של גברי. מכילתא וע' ריש צ"ק. (קעא) אר"ע. כ"ה גס גי' הילקוט אבל במכילתא הגי' רבי אומר. (קעב) מיכן אמרו. מכילתא וילקוט טס. ולפנינו הגי'. מכאן אמרו שור שוח מנה שנגח שור שוח מנה או שוח מאתים שנגח שור שוח מאתים, נוטל חציו, שור שוח מנה שנגח שור שוח מאתים, נוטל כולו, שוח מאתים שנגח שור שוח מנה טטל רבעו. (קעג) ר"ע אומר. ע"י משנה צ"ק ל"ד ע"א, ובגאון בעל איפת נדק הגיב במכילתא ר' יהודה טפ"י המשנה וגם בילקוט הגי' כמו שהביא רבינו. (קעד) ואעפ"כ. הוספת רבינו. (קעה) בא הכתוב לחלק. מכילתא וע"י לעיל פסוק ל"ד. (קעו) לפי שהיו הפרשיות שלמעלה נדרשות בסמוכין. כתיב בכן ווי"ן וכי ששה. וכן צ"י פ"ב ובכ"י פלארענן. הגי' כתיב בהם וכי וכי ששה, וכאן ישאל השואל הלוא תשעש ובי טס. וכי ימכור (כא ז) וכי יזיד (יד) וכי יריבן (יח) וכי יכה (כ) וכי יגלו (כב) וכי יכה (כו) וכי יגס (כח) וכי יפתח (לג) וכי יגף (לה) ולדעתי יש לתקן כתיב בכן ווי"ן וכי ו' ר"ל וכי צו"ז והמפתח הציג במקום אות ו' מלח טסה כי חשב שכוונת רבינו על מספר ששה. (קעז) הוצרכה פרשה זו. עיין במכילתא טס

שמות כא כב משפטים

עמ

על זה בפני עצמו, ועל זה בפני עצמו: וטבחו או מכרו (קעט) אם חטובח חייב מוכר לא כל שכן, ללמדך שאין עונשין מן הדין: (קעט) ד"א וטבחו או מכרו. הקיש טובח למוכר. מה מכירה חוץ לרשותו, אף טובח חוץ לרשותו, ומה מכירה מותרת באכילה, אף טביחה מותרת באכילה, ומה טביחה שאינה יכולה לחזור, אף מכירה שאינה יכולה לחזור, ומה טביחה כולה, אף מכירה כולה, מלמד שאם מכר חציה אינו משלם ארבעה וחמשה: חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השנה. ארבעה והוא הרי חמשה, שלשה והוא הרי ארבע: חמשה בקר לשון זכר, משום שנאמר למטה תחת השור, אמרו כאן בלשון זכר חמשה, כי הבקר מצינו בלשון נקבה, כמו הבקר היו חורשות (ליוג א"ל), אבל לפי שצריך לומר תחת השור לשון זכר, הוציאו הכתוב בלשון חמשה: וארבע צאן תחת השנה. שה לשון נקבה, שנאמר שה פזורה ישראל (יחמיה כ"ו), וצאן לשון נקבה, כענין שנאמר, וחמש צאן עשויות (ש"ל כה יח). (קפ) א"ר מאיר בוא וראה כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם, שהרי שור לפי שעושה מלאכה משלם חמשה, שה שאינו עושה מלאכה, משלם תחתיו ארבע. (קפא) ר' יוחנן בן זכאי אומר השור הולך ברגליו ישלם חמשה, שה שמוענו הגנב משלם ארבע. (קפב) ר"ע אומר תחת השור תחת השנה, להוציא את החיה:

[כב] א אם במחירת ימצא הגנב והכה ומת. (א) במס' סנהדרין אמר רבא מאי טעמא דמחירת, חוקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו, והאי מיסד אמר אי אזילנא קאי לאפיי ולא שבק לי ואי קאי לאפיי קטילנא ליה, ורחמנא אמר אם בא להורגך השכם להורגו: ואע"פ שאין הורגין בלא התראה, מחתרתו זו היא התראתו, (ב) מיכן אתה למד לפיקוח נפש מן התורה, ומה שפיכות דמים שממסא את הארץ, ומסלק את השכינה, אמרה תורה והכה ומת, אע"פ שעל ספק בא, קל וחומר לפיקוח נפש שדוחה את הכסף: **ב** אם זרחה השמש עליו. (ג) כלומר אם ברור לך הדבר כשמש שהוא בשלום עמך כשמש הזה שהוא שלום בעולם והורגו חייב: דמים לו שלם ישלם, (ד) חוד על הגנב שאם היה חותר כדי יין או כדי שמן, ונשברו בחתירתו חייב לשלם: אם אין לו ונמכר בגניבתו. יכול לעולם, ת"ל שש שנים יעבוד (שמות כא כ) : ונמכר בגנבתו. לא פחות ולא יתר. ר' יהודה אומר גנב פחות ממה ששוה אינו נמכר, יתר על שוה, רשות ביד בעל הגנבה אם רצה למכור מוכר, ואם לאו כותב לו שטר: **ג** אם המצא תמצא בידו הגנבה. (ה) אין מציאה אלא בעדים: בידו. (ו) כל מקום רשותו, גנו, וחצירו, וקרפיו, וכה"א ויקח את כל ארצו מידו (נמדנכ כא כו): משור עד חמור עד שה חיים. (ז) להביא את החיה: חיים שנים ישלם. (ח) וולא מתים: (ט) שבעה גנבים הם. הראשון שבגנבים גונב דעת בני אדם, (י) המסרב

הערות ותקונים

וילקוט רמז שמ"ב. (קעט) אם הטובח חייב. מכלתא. (קעט) ד"א. שס. (קפ) א"ר מאיר. מכלתא. וילקוט ונ"ק דף ע"ט ורש"י עה"ת. (קפא) ריב"ז. שס. (קפב) ר"ע אומר. מכלתא שס וע"י רש"י עה"ת. ועיין ב"ק פ"ז ע"ב:

[כב] א נמסכתא סנהדרין. דף ע"ב ע"א. (ב) מיכן אתה למד. מכלתא פרשה י"ג. וילקוט רמז שמ"ב. (ג) כלומר אם ברור לך. מכלתא. סנהדרין פ"ב ע"א ורש"י עה"ת ורש"י בגמרא שס. (ד) חוד על הגנב. עד סוף הפסוק מכלתא וילקוט. (ה) אין מציאה אלא בעדים. מכלתא וילקוט רמז שמ"ג ונ"ק ס"ד ע"ב. (ו) כל מקום רשותו. מכלתא וילקוט, ושם הגי' אין בידו בכל מקום אלא רשותו, והמלתא גג חצירו וקרפיו הוסיף רבינו עפ"י מאמרם ב"ק ס"ה ריש ע"א וע"ש בחומ' ד"ס אין. (ז) להביא את החיה. שס. (ח) ולא מתים. כ"ה במכלתא ונכ"י פ"ב וכ"י פלארעק, ורש"י עה"ת. (ט) שבעה גנבים הם. מכלתא וילקוט שס. (י) המסרב בחצירו. לאורחו ואין בלבד לקרוחו. כ"ה במכלתא. ונגמ' חולין ז"ד ע"א ומס' ד"א פ"ח איתא אל יסרכב אלס לחצירו למסוד אלס ויודע בו שאיט סופד. פירש"י לא יסרכב לא יסיר בו סואיל ויודע שלא יעשה משום דגונב דעתו להחזיק לו טובה

שמות כב משפטים

בחבירו לאורחו ואין בלבו לקרותו : (יא) והמרה לו בתקרובות , ויודע בו שאינו מקבל , (יב) והפותח חביותיו והן מכורות לחנוני , והמעוול במדות והמשקר במשקלות , והמערב את החול בפול , ואת החומץ בשמן , (יג) מפני שאמרו השמן אינו מקבל נכל , לפיכך מושחין בו מלכים , (יד) לפי דעתו של אדם רשע למדנו שאם היה יכול לגנוב דעת העליונה היה גונבה , (טו) למעלה מהם גונב נפש מישראל שהוא מתחייב בנפשו , המתחבר לגנב וחולק עמו , (טז) אבל ישראל שגנב דברי תורה וזה לעצמו ועליו אמר שלמה לא יבוזו לגנב כי יגנב (משלי ו ל) , ונמצא ישלם שבעתים (שס סס לא) , אוגיר דברי תורה ברבים , שנאמר בה מוזקק שבעתיים (משלי יז ז) , את כל הון ביתו יתן (משלי ו לא) , שנאמר אם יתן איש את כל הון באתה בוז יבוזו לו (ש"ס ח ז) . דחמישי גנב שנמכר בגנבתו . הששי הגונב אחר הגנב , (טז) היינו דאמרי אינשי בתר גנב גנוב וטעמא טעים . השביעי הגונב על סנת להחזיר , והגונב (יז) [על סנת למיקם , והגונב] את שלו , אלא שבור שיניו בדין וטול את שלך בפרהסיא :

ד) כי יבער איש : (יח) אינו חייב עד שיצא מרשותו והזיק : שדה או כרם . לחייב על זה בפני עצמו , ועל זה בפני עצמו : כי יבער איש . (יט) זה המבעה שבמשנתנו , לשון אכילה , כמו מים תבעה אש (ישעיה סד א) , (כ) [שהאש היתה אוכלת את המים , שאע"פ שדרך המים מכבים את האש , בתר סיני מים תבעה אש] . אש לשון נקבה : (כא) וזה מבעה ששולה את בעירה לבער בשדה אחר , ומבעה זה השן : את בעירה ובער בשדה אחר . כמו טענו את בעירכם (נלאשית מה יז) : שדה או כרם . (כב) מה כרם שיש בו פירות , אף שדה שיש בה פירות : ושלה את בעירה . (כג) סיכן אמרו מסר צאנו לבנו ולעבדו ולשלוcho פטור . לחרש שופטה וקטן חייב : ובער בשדה אחר . (כד) למדנו שאם הנדיש בשדה חבירו שלא ברשות חבירו ואכלתו בהמתו של חבירו פטור , דבעינן בשדה אחר וליכא : מיטב שדהו ומיטב כרמו . (כה) שדהו וכרמו של ניזק , (כו) נאמר שדה למטה , ונאמר שדה למעלה , מה שדה האמור למעלה , שדה של ניזק , דכתיב ובער בשדה אחר , אף שדה האמור למטה מיטב שדהו , שדהו של ניזק : מיטב . (כז) מלמד שהניזקין שמיין להם בעריות , שמיין בית סאה באותה שדה כמה היתה יפה :

ה) כי תצא אש . (כח) בא ללמדך שעשה הכתוב את שאין מתכוין כמתכוין , לעשות אונס כרצון , ואת האשה כאיש , לכל הניזקין שבתורה : ומצאה קוצים . למה נאמר קוצים , ליתן שיעור , (כט) כדתנן בב"ק , עברה גדר או גדר שהוא גבוה

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

צחוס כסבור שמן סלג מסרסב לו כן . (יא) והמרה לו בתקרובות . מכילתא ונמרה שס . (יב) ופסוחת חביותיו . מכילתא . ונמרה שס איתא ולא יפתח לו חביות המכורות לחנוני אלא א"כ כודיע . פירש"י כל חביותיהם מנופות היו וכשנא אדם אללו פותח לו חביות להשקותו יין חזק ולא מכר חבית לחנוני שלימה ועדיין היא אללו לא יפתחנה לאורח הכא אללו , מפני שגונב לבו להחזיק לו טובה חוס כסבור זה זה הסס גדול נספד ע"י , סברי משאר חביות זו חסרה ותסקלקל יינס וזה ימסרה מיד לחנוני שמכרו לו . אלא א"כ כודיעו ע"י מלרתיה לחטני ואיני נספד . (יג) מפני שאמרו אינו מקבל נכל . כ"ס גס ככ"י פ"ב וככ"י סלארענן . ובמכילתא בני' , שאינו מקבל ככל ור"ל שאינו מקבל סערובות מכל דבר . וגי' סילקוס שאינו מקבל מעל . (יד) לפי דעתו של אדם רשע למדנו . במכילתא שס בני' ולא עוד אלא שמטלין פליו שאם היה יכול לגנוב דעת העליונה גונבה . (טו) למעלה מהם גונב נפש מישראל . במכילתא גונב נפש בני אדם . (טז) אבל ישראל שגנב דברי תורה . ע"י במכילתא שסניא עוד למעלה מסן גנב אסרי הגאה ע"ס . (טז) הייט דאמרי אינשי . ברכות ה' ע"ב . (יז) על מנת למיקם . כוססתי כמו שהוא ככ"י פ"ב וכ"י סלארענן . ועיין בבא קמא כ"ז ע"ב , בבא מיעא ס"א פ"ב וספרא קדושים פ"ב . (יח) אינו חייב כו' לחייב על זה כו' . מכילתא פרשה י"ד וילקוט רמז שמ"ד . (יט) זה המנפה שנמשחיתו . ריש ב"ק . (כ) שהאש היתה אוכלת . כוססתי עפ"י כ"י פ"ב וכ"י סלארענן . (כא) חס מנפס . ב"ק ב' ע"ב ורש"י פה"ס . (כב) מה כרם שיש בו פירות . מכילתא וילקוט שס . (כג) מיכן אמרו . מכילתא וילקוט ועי' ב"ק ב' ע"א . (כד) למדנו שאם הגדיש . שס . (כה) שדה וכרמו של ניזק . ב"ק ו' ע"ב . והיא גי' ישרה ועיין במכילתא ובמאיר עין אות ח' . (כו) נאמר שדה . נמרה שס . (כז) מלמד שהניזקין . נמרה שס ובמכילתא שס . (כח) בא ללמדך . מכילתא וילקוט רמז שמ"ה . (כט) כדתנן בב"ק עברה גדר . בב"ק דף ס"א ע"א במשנה עברה גדר שהוא גבוה ד' אמות או

פ שמות כב משפטים

מעשרה טפחים : ונאכל גדיש. (ל) הכל במשמעו (לא) וכן סוואר של קורות, וכן מדבך של אבנים, ושל צורות שהתקינו לסיד : או הקמה. (לב) אף האילן במשמע : או השדה. (לג) אפילו ליחכה את העפר : או הקמה או השדה. מה השדה בגלוי, [אף הקמה בגלוי], להוציא הכלים המכונים בגדיש [והדליקן] : שלם ישלם המבעיר את הבערה. (לד) לרבות מומטום ואנדרוגינוס. (לה) ארבעה פללות היה ר' שמעון כ"ר אלעזר אומר משום ר' מאיר בניזקין, כל שיש לו רשות למזיק ולא לניזק פטור, לניזק ולא למזיק חייב, לניזק ולמזיק ואפילו מיוחדת, כגון חצר של שותפין והפונדקי, לא לניזק ולא למזיק, כגון רשות אחרת על השן ועל הרגל חייב, (לו) ועל השור מועד משלם נזק שלם, ותם משלם חצי נזק :

(י) וכי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור. (לז) ר' ישמעאל אומר עד שיפקוד אצלו ויאמר לו הוא לך שמור לך זה, אבל אמר לו תן עיניך בו, הרי זה פטור : כסף או כלים. (לח) מה כסף שדרכו להימנות, אף כל שדרכן להימנות, מיכן אמרו כל טענה שאינה בסדה ובמשקל ובמנין אינה טענה : (לט) ד"א כסף או כלים. מה כלים שנים, אף כסף שנים, ומה כסף דבר חשוב, אף כלים דבר חשוב, (ס) מיכן אמרו, הטענה שתי כסף : לשמור. (מא) להביא כל דבר שצריך שמירה : ונוגב מבית האיש. (מב) לפטור הגונב אחר הגנב : אם ימצא הגנב ישלם שנים. אימתי בזמן (מג) [שנמצא] [שלא נמצא] ברשותו, אבל אם (לא) נמצא ברשותו, שומעני ישבע ויהא פטור, ת"ל אם המצא תמצא בידו הגנבה, מכל מקום, לכך נאמר ונוגב מבית האיש, לפטור הגונב מאחר הגנב : ד"א הגנב ישלם שנים. (מד) אבל הגולן אינו משלם אלא קרן, ומה ראה התורה להחמיר על הגנב יותר מהגולן ; (מה) א"ר יוחנן בן זכאי לפי שהגולן השוה את העבד לקונו, והגנב חלק כבוד לעבד יותר מקונו, כענין שנאמר הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה וגו' (ישעיה כס טו), ואומר ויאמרו לא יראה יה וגו' (פסלים נד ז) : ד"א כסף או כלים לשמור. אין שמירה לכסף אלא בקרקע, אבל נתנם לו ערב שבת שאין מספיק להטמינם בקרקע פטור : אם ימצא הגנב ישלם שנים. ובעל הבית פטור מכל דבר : תנן התם (מו) במס' שבועות ארבעה שומרים הן, שומר חנם, והשואל, נושא שכר, והשוכר, שומר חנם נשבע על הכל, והשואל משלם את הכל, נושא שכר והשוכר, נשבעין על השכורה, ועל השבויה, ועל המתה, ומשלמין את הגנבה ואת האברה, (מו) ואמרי' בב"מ סנא הני מילי, דתנו רבנן פרשה ראשונה נאמר בשומר חנם, שניה בשומר שכר, שלישית בשואל, דכתיב וכי ישאל ונו', ראשונה בשומר חנם, שהרי בשניה חייב בה גנבה ואבידה ובראשונה לא חייב :

(ז) אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית אל האלהים. (מח) מאן אלהים דיינים. ונקרב בעל הבית אל האלהים. (מט) בשבועה : אם לא שלח ידו בשבועת, (נ) [שהרי נאמר כאן אם לא שלח ידו, ונאמר בשומר שכר אם לא שלח ידו. מה

ה ערות ותקונים

דרך סרכים או נכר פטור. אולם במכילתא שם איחא מלאן אמרו עברה הנכר והדרך וכנדר שסא נבוכ עשרה טפחים והזיקה פטור מלשם. (ל) הכל במשמעו. מכילתא וילקוט. (לא) וכן סוואר. שם. ועיין ערוך ערך סוור. (לב) אף האילן במשמע. מכילתא וילקוט ועי' ז"ק ס' ע"א, ורש"י וחוס' ד"ס לרבות. (לג) אפי' ליחכה. שם. (לד) לרבות מומטום. שם. (לה) ארבעה פללות היה ר' שמעון כ"ר אלעזר אומר. כ"ה הגי' בילקוט רמז שמ"ה בשם המכילתא ובגמרא ז"ק י"ד ע"א וירושלמי ז"ק ס"א ס"ז. ולפנינו במכילתא נטעות היה ר' ישמעאל אומר. (לו) ועל השור. וכ"ה זכ"י פלארעקן. ובמכילתא בגי' ועל השאר ועיין במאיר עין. (לז) ר' ישמעאל. מכילתא פס"ו וילקוט רמז שמ"ו. (לח) מה כסף. שם. (לט) ד"א כסף מה כלים שנים. שבוטות ל"ס ע"ב. (ס) מיכן אמרו. שם מ' ע"א. (מא) להביא כל דבר שצריך שמירה. מכילתא ועי' ז"מ כ"ז ע"ב. (מב) לפטור הגונב אחר הגנב. שם. (מג) שנמצא. תקנתי שז"ל שלא נמצא. וכן א"ש לא נמצא תקנתי שז"ל א"ש נמצא, וכ"ה לגבון זכ"י ס"ב וכ"י פלארעקן ובמכילתא וילקוט. (מד) אכל הנזל. מכילתא וילקוט שם. (מה) אריב"ז. כ"ה בילקוט בשם התנחומא, אבל במכילתא ר' יוחנן אומר, ויש להגיש ר' יוחנן בן זכאי וכן הגיה הגאון בעל איפת נדק. (מו) במס' שבועות. דף מ"ט ע"א. (מז) ואמרי' זכ"מ. דף ז"ד ע"ב. (מח) מאן אלהים דיינים. עיין ז"ק ס"ב ע"ב. (מט) בשבועה. מכילתא וילקוט רמז שמ"ו. (נ) שהרי נאמר כאן. תקנתי עפ"י || כ"י ס"ב וכ"י

שמות כב משפטים

להלן בשבועה] אף כאן בשבועה, (נא) ומה להלן ב"ה אף כאן ב"ה; ומה כאן בבית דין, אף להלן בבית דין, (נב) ומה להלן על כל דבר פשע, אף כאן על כל דבר פשע: אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. (נג) שבית הלל אין מחייבין אלא משעה ששלח בה יד:

ח) על כל דבר פשע, (נד) כלל, על שור על חמור על שח על שלמה, פרט, על כל אברה חזר וכלל, אי אתה דן אלא בעין הפרט, מה הפרט מפורש בנכסים מטלטלים שאין להם אחריות, אף הכלל אין לי אלא בנכסים מטלטלים שאין להם אחריות, (נה) לא בא הכתוב אלא לחלק בין כסף וכלים ובהמה: אשר יאמר כי הוא זה. (נו) שפלוני אומר כי הוא זה, ופלוני אומר אינו הוא, (נז) מיכן אמרו עד שיהא החודאה ממין המענה, והמענה שתי כסף, שנאמר כסף או כלים, מת כלים שנים, אף כסף שנים, ומה כסף דבר חשוב, אף כלים דבר חשוב, והחודאה שזה פרוטה: ונקרב בעל הבית אל האלהים. (נח) הרי כאן אחד, עד אלהים יבא דבר שניהם, הרי כאן שנים, אשר ירשיעון אלהים, הרי כאן שלשה, (נט) מיכן אמרו דיני ממונות בשלשה, דברי ר' יאשיה וכו', (ס) בפירקא קמא דסנהדרין: אשר ירשיעון. (סא) חסר ר', ללמדך אשר ירשיעון אלהים, זה דיין שלישי, (סב) כדתנן דיני ממונות בשלשה, זה בורר לו אחד, וזה בורר לו אחד, ושנים בוררין להם עוד אחד; ומטין על פי אחד, בין לזכות בין לחובה, לכך נאמר אשר ירשיעון אלהים, זה דיין המכריע בין השנים: ישלם שנים לרעהו. (סג) א"ר ישמעאל כאן הוא אומר ישלם שנים לרעהו, ולהלן הוא אומר ושלם אותו בראשו וחמישיתו יוסף עליו (ויקרא ה כד), הא כיצד כל המשלם את הקרן (סד) [חייב לשלם את החומש, כל שאינו משלם את הקרן] פטור מן החומש: (סה) ד"א ישלם שנים לרעהו. ולא להקדש: (סו) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שח וכל בהמה לשמור. (סו) עד שיאמר לו הילך שמור לי זה, דברי ר' ישמעאל, אבל אם אמר לו תן עיניך בו פטור: חמור או שור או שח. (סז) [להייב על כל אחד ואחד בפני עצמו. חמור או שור או שח]. פרט, וכל בהמה, כלל, נעשה כלל מוסיף על הפרט וריבה הכל: ומת. שתהא מיתתו בידי שמים: (סח) ונשבר. (סט) ששברתו חיה: או נשבה. ששבאוהו לסטין שאינו להציל, דומיא דמת, מה מת אינו יכול להציל, אף נשבר ונשבה פטור בזמן שאינו יכול להציל, הא אם יכול להציל ולא הציל חייב:

הערות ותקונים

פלארען כי השמים המעתיק מן בשבועה עד בשבועה, ועי' מכלתא שס כאמר כאן שליחת יד ונאמר להלן שליחת יד מה להלן שבועה אף כאן שבועה. (נא) ומה להלן ב"ה. מכלתא שס. ועיין מכלתא פרשה פ"ג שבועה ה' תהיה בין שניהם ביו"ד ה"א מכאן חתה דן כל השבועות שבתורה האויל ונאמר כל השבועות שבתורה מהם ופרט לך הכתוב צאת מהם שאינם חלל ביו"ד ה"א מכאן לכל שבועות שבתורה שאינו חלל ביו"ד ה"א ע"כ. (נב) ומה להלן על כל דבר פשע אף כאן. על כל דבר פשע אף להלן על כל דבר פשע. ונאמר לנכון בכ"י פלארען ובמכלתא. (נג) שבית הלל. מכלתא וילקוט. ועיין ב"מ מ"ד ע"א. (נד) כלל. מכלתא וילקוט. (נה) לא בא הכתוב חלל לחלק. עיין מאיר עין אות ל"ב במכלתא שס. (נו) שפלוני אומר. מכלתא וילקוט. (נז) מיכן אמרו עד שיהא הסודאה ממין המענה. כ"ה גי' בילקוט ולפניו במכלתא עד שהא סודאה במקל המענה, ועיין ב"ק כ"ו ע"ב וברש"י פה"ס ובמאיר עין אות ל"ג. (נח) הרי כאן אחד. מכלתא. (נט) מיכן אמרו דיני ממונות בשלשה. בכ"י פלארען חסר מכאן עד דיני ממונות בשלשה במאמר שלאחריו שהשמים המעתיק. (ס) בפ"ק דסנהדרין. דף ג' ע"ב. (סא) חסר וי"ו. עיין מכלתא וסנהדרין שס ובמ"ר סוף פ"ט ועיין באריכות במנחת שי ע"א ב' בפסוק אשר ישכנון. (סב) כדתנן. שס. (סג) א"ר ישמעאל. כ"ה גי' בילקוט בשם המכלתא. ולפניו במכלתא ר' שמעון אומר. ובגמרא ב"ק ס"ה ע"ב גי' רשב"י אומה. (סד) חייב לשלם. הוספתי כמו שהוא לנכון בכ"י פלארען וכ"י פ"ב ובמכלתא. (סה) ד"א. במכלתא לפניו ליתא למלת ד"א. עיין ב"מ נ"ז ע"ב. (סו) עד שיאמר. מכלתא פרשה פ"ז, וילקוט שס רמז סמ"ו. (סז) לחייב על כל אחד. הוספתי כמו שהוא בכ"י פ"ב ובמכלתא וילקוט. אולם בכ"י פלארען הוא כמו שלפניו. (סח) ומשבר. כ"ה בכ"י פ"ב גם בילקוט. ונקרא או נשבר ומוכא לנכון בכ"י פלארען. (סט) ששברתו חיה. מכלתא וילקוט.

שמות כב משפטים

(ע) כב"ם שני זאבים אונם, זאב אחד אינו אונם, ובשעת משלחת זאבים, אף זאב אחד אונם וכו' הלכתא: אין רואה: (עא) בעדים. אין רואה שבועת ה' תהיה בין שניהם. (עב) הא אם יש עדים, בעל הבית פטור מכל דבר:

(י) שבועת ה'. (עג) ביו"ד ה"א, מיכן אתה דן לכל השבועות שבתורו: תהיה בין שניהם. (עד) להוציא את היוזשין, (עה) מיכן אמרו אין אדם

מוריש שבועה לבניו: בין שניהם. (עו) להוציא את שכנגדו חשוד על השבועה: בין שניהם. (עז) שלא ישביענו הדיין בעל כרחו, (עח) ר' נתן אומר בין שניהם, מגיד

ששבועה חלה על ידי שניהם. בזמן שהמשיבוע יודע בודאי שלשקר חכירו נשבע, אין ראוי להשביעו: אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. (עט) מה להלן על כל דבר פשע,

אף כאן על כל דבר פשע: ולקח בעליו ולא ישלם. (פ) מיכן אמרו כל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין, חוץ מן המפורשים (פא) במס' שבועות, השכיר, [והנזול], והנחבל,

ושכנגדו חשוד (פב) [על השבועה, והנוני על פנקבו, ותנן השכיר כיצד, אמר לו תן לי שכרי שיש לי בידך והוא אומר נתתי], והשכיר אומר לא נטלת, הרי זה נשבע

ונוטל; והני סילי בזמן שתבעו בזמנו, (פג) [אבל אם עבר הזמן הראוי לו לקבל שכרו, אינו נשבע ונוטל, ואם יש עדים שתבע השכיר בזמנו], והמשכיר היה מוען

לו שפרע לו קודם לכך נשבע השכיר ונוטל, (פד) וא"ר נהמן אמר שמואל לא שנו אלא ששכרו בעדים, אבל שכרו שלא בעדים, מתוך שיכול לומר לא היו דברים

מעולם, יכול לומר לו שכרתיך ונתתי לך שכרך: (יא) ואם ננוב יננב מעמו. אין לי אלא גנבה, אבדה מנין, הרי אתה דן, הואיל

וגנבה חסרון שמירה, ואבדה חסרון שמירה, אם למדת על גנבה שהוא חייב לשלם, אף אבדה הוא חייב לשלם: (פה) תניא אם גנוב יננב, אין לי אלא גניבה

שחייב בה שומר שכר, אבדה מנין, ת"ל ואם גנוב יננב, מה גנבה כו': (יב) אם טרף יטרף יביאהו עד. (פו) א"ר יוסי בר יאשיה אם טרף יטרף יביא עדים

(פז) שנטרפה באונם ויהא פטור מלשלם, (פח) ר' נתן אומר יביאהו (פט) עד הטריפה; יוליך את הבעלים אצל הטריפה ויהיה פטור מלשלם, (צ) ואיזה טרפה שפטור

מלשלם, טריפת הזאב והארי וכל דבר שאינו יכול להציל, אבל דבר שיכול להציל, כגון שועל וחתול ולא הציל חייב, דבעינן טריפה דומיא דמת שאינו יכול להציל:

(יג) וברי ישאל איש מעם רעהו. (צא) נתקו הכתוב השואל מכלל שומר, ואמרו ענין בפני עצמו: מעם רעהו. (צב) מגיד שאינו חייב עד שיוציאנו חוץ מרשותו:

תשבר או מת. (צג) אין לי אלא שבורה או מתה, שבויה מנין, הרי אתה דן, נאמר

הערות ותקונים

וילקוט שם. (ע) כב"ם. דף ל"ג ע"ב במשנה. (עא) בעדים. מכלתא וילקוט שם. (עב) הא אם יש עדים. כ"ה גס גי' הילקוט, ובמכלתא ובגמרא כ"מ פ"ג ע"א הגי' הא אם יש רואה. (עג) ביו"ד כ"ה מכלתא וילקוט ועיין לעיל הערה כ"א. (עד) להוציא את היוזשין. מכלתא וילקוט ושבושת מ"ז ע"א. (עה) מיכן אמרו. שבועות שם וע"ש בפירש"י. (עו) להוציא את שכנגדו. מכלתא וילקוט, ועי' מאיר עין אות י"ד. (עז) שלא ישביענו. מכלתא וילקוט. סי' א"ס החובט אינו מבקש שבועה לא ישבענו הדיין. (עח) ר' נתן אומר. מכלתא, וגמרא וילקוט. (עט) מה להלן. עיין מכלתא וילקוט. (פ) מיכן אמרו. מכלתא וילקוט. (פא) במס' שבועות. דף מ"ד ע"ב ריש כל הנשבעין. (פב) על השבועה. הוספתי וכ"ה לנכון ככ"י פ"ב וכ"י פלארעק. (פג) אבל אם עבר הזמן. הוספתי וכ"ה לנכון ככ"י פ"ב וכ"י פלארעק, ועיין שבועות מ"ה ע"ב. (פד) וא"ר נהמן. שבועות שם. (פה) תניא. כ"מ ל"ד ע"ב. (פו) א"ר יוסי בר יאשיה. ככ"י פ"ב וכ"י פלארעק ר' יוסי בר יאשיה אומר וכ"ל. ובמכלתא רבי יוחנן בר יאשיה, ובילקוט ר' אחי בר יאשיה, יש לתקן ר' יוסי. (פז) שנטרפה באונם. המלה באונם ליתא במכלתא. והוצא ג"כ ברש"י עה"ת, ועיין כ"ק דף י"א ע"א ובתוס' ד"ה יביא. (פח) ר' נתן. כ"ה גס ככ"י פ"ב וכ"י פלארעק. אולם במכלתא וילקוט הגי' ר' יוחנן אומר. (פט) עד הטריפה. דרש ר' כמו ז' צפת"ח ועיין בתרנוס יב"ע שהרכיב צ' פירושים יחד. ור' נתן סי' דורש עד הטריפה סמוכים. (צ) ואיזה טריפה. מכלתא וילקוט וע"ש. ושם המחבר מהוסף בתחלה נאמר ואי זה טריפה שחייב לשלם, ועי' רש"י עה"ת. (צא) נתקו הכתוב. מכלתא וילקוט. (צב) מגיד. מכלתא וילקוט. (צג) אין לי

שמות כב משפטים

כאן מיתה, ונאמר להלן מיתה, מה להלן עשה שבויה ושבורה כמיתה, אף כאן נעשה שבויה ושבורה כמיתה, וכל שכן שהוא חייב על הגנבה ואבדה: תנן התם (צד) בפרק השואל, השואל את הפרה ושאל בעליה עמה וכו', למדנו אפילו לא נשאל המשאל לשואל אלא לפי השעה, או שהשקוהו מים ושאל ממנו בהמתו, או שום כלי ונאבד פטור, שנאמר בעליו אין עמו שלם ושלם, ובתיב ואם בעליו עמו לא ישלם, (צה) ותניא ממשמע שנאמר אם בעליו עמו לא ישלם, איני יודע שאם בעליו אין עמו שלם ישלם, אלא לומר לך היה עמו בשעת שאילה אין צריך להיות עמו בשעת שבורה ומיתה, היה עמו בשעה שבורה ומיתה, צריך להיות עמו בשעת שאילה:

(יד) אם שכיר הוא בא בשכרו. (צו) אם למדת על נושא שכר שהוא נהנה, למדת שהוא נשבע על האונסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה, (צז) [אף שכיר שהוא נהנה ומהנה נשבע על האונסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה]: (פו) וכי יפתה איש בתולה אשר לא אורשה. (צח) להוציא את שנתאלמנה או שנתגרשה מן (הנשואין) (צט) [האירוסין] דברי ר' יוסי הגלילי: (ק) המפתה משלם קנס ובושת ופגם, והאונס מוסיף צער, המפתה אם רצה להוציא יוציא, והאונס אם רצה להוציא לא יוציא, אלא שותה בעציצו, ואפילו חגרת ואפילו סומא: אשר לא אורשה ושכב עמה. (קא) נאמר כאן אשר לא אורשה, ונאמר להלן אשר לא אורשה (דנניס כז כח), (קב) מה להלן נאמר כסף, אף כאן נאמר כסף: מהר ימהרנה לו לאשה. (קג) מלמד שהוא עושה עליו מוהר, ואין מוהר אלא כתובה, שנאמר הרבו עלי מאד מהר ומתן (ננאשית לד יב): (קד) ד"א מהר ימהרנה לו לאשה. בראויה לו לאשה הכתוב מדבר, להוציא אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, מסורת ונתינה לישראל, בת ישראל למסור ולנתין: (קה) מהר ימהרנה לו לאשה. (קו) שומעני בין שהאב רוצה, בין שאין האב רוצה, תלמוד לומר ואם מאן ימאן אביה לתתה לו:

(פו) אם מאן ימאן אביה. (קז) אין לי אלא בזמן שיש לה אב, אין לה אב מנין, ת"ל אם מאן ימאן מכל מקום, דברי ר' יוסי הגלילי: כסף ישקול. לא שמעינן כמה, הרי אתה דן, נאמר כאן כסף, ונאמר להלן כסף (דנניס כז כט), מה להלן חמשים כסף, אף מהר הבתולות חמשים כסף, (קה) וכן במסכת כתובות, שיהא זה כמהר הבתולות, ומהר הבתולות כזה, (קט) פירושו וכאן למדנו כמהר הבתולות, שנא' כמהר הבתולות כסף ישקול, למדנו שהם שקלים הם סלעים, אף נאמר כסף ושקלים, ומהר הבתולות כזה חמשים כסף, שהרי כמהר הבתולות כתיב כסף ישקול, ולא ידענו כמה, אבל למדנו שהם חמשים שהסלע ארבעה דינרים, הרי מאתן

הערות ותקונים

פס. (צד) בפרק השואל. ג"מ ז"ד ע"א. (צה) ותניא. ג"מ ז"ה ע"ב. (צו) אם למדת על נושא שכר שחש שכר שחש נהנה כו'. וכ"ה כ"י פלארענן והלשון משונש עיין במכילתא וילקוט. וככ"י פ"ג ה"ג אם למדת על נושא שכר שהוא נהנה ומהנה אף שכיר נהנה ומנהג על האונסין כו'. וכן עיקר. (צז) אף שכיר. כוספתי כמו שהוא ככ"י פ"ג וכ"י פלארענן. (צח) לפיכך את שנתאלמנה. מכילתא פרשה י"ז. (צט) האירוסין. כן תקתי וכן הגיה הגאון בעל איפת נדק במכילתא. (ק) המפתה משלם קנס. משנה כתובות ל"ע ע"א. (קא) נאמר כאן. מכילתא וילקוט. (קב) מה להלן נאמר כסף. אף כאן נא' כסף-סס טעם המעתיק, כי ה' לפניו מה להלן ל' כסף אף כאן ל' כסף ור"ל מה להלן חמשים כסף אף כאן חמשים כסף. ועשה מן אות ל' מלת נאמר. וככ"י פ"ג מה להלן בכסף אף כאן בכסף גס שס, נשחבשה המלה ור"ל מן להלן ל' כסף והמעתיק עשה מן ל' כסף מלה אחת בכסף. ועי' במכילתא מה להלן חמשים אף כאן חמשים מה להלן בכסף אף כאן בכסף. ועי' במחיר עין שמחק המלות מה להלן בכסף. וראיתי ככ"י פלארענן נאמר לנכון מה להלן חמשים כסף אף כאן חמשים כסף. (קג) מלמד שהוא עושה עליו מוהר. מכילתא וילקוט רמז שמ"ז. ועיין רש"י עה"ת. וכן מרגש יב"ע מפרגא יפרו ליה לאתא. (קד) ד"א. מכילתא וילקוט, ועי' כתובות כ"ט פ"ג ול"ט ע"א. (קה) מהר ימהרנה. ככ"י פ"ג נוסף מהר ימהרנה. לכשיקדשנה יתן ולא בשעת כפיתו. (קו) שומעני בין שהאב רוצה. מכילתא וילקוט. (קז) אין לי אלא בזמן. פס. (קח) וכן במס' כתובות. דף י' ע"א ול"ח ע"ב. (קט) פירושו. האספת רביו. ועי' רש"י בנמרא פס דף י' ע"א שכתב ור"ל

שמות כב משפטים

זווי לכתובה דאורייתא, שהוזו הוא הדינר, ויש מפרשים (קי) כמהר, כמה ר', שהן מאתן זווי דכסף:

(יו) מכשפה לא תחיה. (קיא) אחד איש ואחד האשה, אם כן למה נאמר מכשפה, (קיב) מפני שהנשים מצויות בכשפים יותר מן האנשים, ואין אנו יודעין מה עונש המכשף, (קיג) אלא א"ר ישמעאל נאמר כאן לא תחיה, ונאמר להלן לא תחיה כל נשמה (דנריס כ טו), מה להלן בסייף, אף כאן בסייף, ר' עקיבא אומר נאמר כאן לא תחיה, ונאמר להלן אם בהמה אם איש לא יחיה (שמות יט יג), מה להלן בסקילה, אף כאן בסקילה, (קיד) ר' אליעזר אומר נאמר מכשפה לא תחיה, וכמוך ליה כל שוכב עם בהמה מות יומת, (קטו) מה זה בסקילה, אף זה בסקילה, (קטז) וכן הלכה שהמכשף בסקילה, (קיו) דכתיב ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו באבן ידגמו אותם דמיהם בם (ויקרא כז):

(יח) כל שוכב עם בהמה מות יומת. (קיה) למה נאמר, לפי שהוא אומר ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת (שם שם טו), ולא ידענו כמה, ת"ל ואת הבהמה תהרגו, ונאמר להלן הריגה, דכתיב כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו בראשונה להמיתו (דנריס יג י), מה להלן בסקילה, דכתיב וסקלתו באבנים ומת (שם שם יח), אף כאן בסקילה:

(יט) זובח לאלהים יחרם. (קיט) עונש שמענו, אזהרה מנין, ת"ל לא תשתחוה להם ולא תעבדם (שם שם ט), זביחה בכלל היתה, ולמה יצאת, לומר לך מה זביחה מיוחדת שכיוצא בה עובדים לשמים יהו עליהם חייבים, אף כל שהוא עבודה שכיוצא בה עובדין לשמים חייב:

(כ) וגר לא תונה. (קכ) סמכו ענין גר לו, (קכא) שכל המאנה את הגר כאלו עובד עבודת כוכבים: (קכב) ד"א וגר לא תונה. לא תוננו בדברים, (קכג) שלא תאמר לו הפה שהיה אוכל גבלות ומרפות שקצים ורמשים, עכשיו הוגה טעמי תורה, עד עכשיו היו חזירין נושרין מבין שיניך ועובד היית לכל, (קכד) ואתה עומד ומתרים כנגדו, לכך נאמר לא תונה: ולא תלחצנו. במסון. (קכה) א"ר אליעזר לפי שסיאורו של גר רע, לפיכך התורה מזהרת ואהבתם את הגר (דנריס יט), ואתם ידעתם את נפש הגר (שמות כג ט).

הערות ותקונים

כסף ישקל במפתח נאמר: כמוהו הנהולות האמור במאנס את הנהולה (דנריס כג) קנסו הכתוב כ' כסף בשביל מוסר בתוליה: שיהא זה כמוהו הנהולות. טקיס הכתוב קנס המפתח לקנס האונס מה להלן כ' חף כאן ג' ומס כסף האמור כאן שקלים דכתיב ישקול חף להלן שקלים דלא תימא מעות. ובכ"י פ"ב ובכ"י פלארענן בני' וכן למדנו במס' כתובות שיהא זה כמוהו הנהולות ומוהר הנהולות כזה פירושו שיהא זה כמוהו הנהולות ש' כמוהו הנהולות כסף ישקול למדנו מהם שקלים סלעים חף חמשים כסף שקלים, ומוהר הנהולות כזה חמשים כסף שהרי כמוהו הנהולות כתיב כסף ישקול ולא ידענו כמה אצל למדנו שהוא חמשים שהסלע מרבעים דינרין הרי מאתין זווי לכתובה דאורייתא שהוזו הוא הדינר. (קי) כמהר כמה ר'. דורש נוסריקון כמהר, כמה ר'. (קיא) אחד האיש. מכילתא וילקוט. סנהדרין ס"ז ע"א. ועיין רש"י עה"ת. (קיב) מפני שהנשים. סנהדרין שס. (קיג) אלא אמר ר' ישמעאל. מכילתא שס. ובסנהדרין הוא נאס ר' יוסי הגלילי. (קיד) ר' אליעזר אומר. מכילתא הגי' רבי יוסי הגלילי אומר וכן בכ"י פ"ב וכ"י פלארענן בני' ר' יוסי הגלילי ועי' בגמרא שם מובא זה נאס בן עזאי. (קטו) מה זה בסקילה. עי' רש"י שכתב הא ילפינן לה כהאי פרקין מדמיהם נס, דכתיב נס בפרשת קדושים תהיו, וגמרי לה מאוב וידעוני, וכתיב נס, באבן ירגמו אותם דמיהם נס. (קטז) וכן הלכה שהמכשף בסקילה. משנה סנהדרין כ"ג ע"א, וכן הביא הרמב"ם כל עבודת טכנים פי"א ה"ו המכשף חייב בסקילה. (קיו) דכתיב ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו באבן ידגמו אותם דמיהם בם (ויקרא כז). (קיה) למה נאמר, לפי שהוא אומר ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת (שם שם טו), ולא ידענו כמה, ת"ל ואת הבהמה תהרגו, ונאמר להלן הריגה, דכתיב כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו בראשונה להמיתו (דנריס יג י), מה להלן בסקילה, דכתיב וסקלתו באבנים ומת (שם שם יח), אף כאן בסקילה:

שמות כב משפטים

בשם ישראל, ישראל נקראו בשם עברים, שנא' כי לי בני ישראל עבדים עברי הם (ויקרא כה נה), ונרים נקראו עבדים, שנאמר להיות לו לעבדים (ישעיה נו ו), ישראל נקראו משרתי אלהים, שנאמר משרתי אלהינו יאמר לכם (שם סא ו), וכן הנרים, שנאמר ובני הנכר (קכו) הנלוים אל ה' לשרתו (שם נו ו), (קכח) בישראל כתיב ושמרתם את בריתי (שמות יס א), ובנרים כתיב ומהדיקים בבריתי (ישעיה נו ו). (קכט) ארבע כיתות (קל) מזומנות לעתיד לבא, זה יאמר לה' אני (ישעיה מד ס), שלא נתערב בו חטא, וזה יקרא בשם יעקב (שם), אלו גרי צדק; וזה יכתוב ידו לה' (שם), אלו בעלי תשובה, ובשם ישראל יכונה (שם), אלו יראי שמים:

כא) כל אלמנה ויתום לא תענון. (קלא) רבה הכתוב נו"ן יתירה, אפילו שאר אדם דברי ר' ישמעאל, ר' עקיבא אומר כל אלמנה ויתום שדרכן להיענות במ דבר הכתוב, (קלב) זה שאמרו רז"ל תחת ארי ולא תחת כנעני, תחת כנעני ולא תחת חבר, תחת חבר ולא תחת תלמיד חכם, תחת תלמיד חכם ולא תחת (קלג) יתום ואלמנה, מפני שדמעתן מצויה:

כב) אם ענה תענה אותו. (קלד) אחד עינוי מרובה, ואחד עינוי מועטת, (קלה) וכבר היה ר' שמעון ור' ישמעאל יוצאין ליהרג, אמר לו ר' שמעון, ישמעאל לבי יוצא שאין אני יודע על מה אני נהרג, אמר לו ר' ישמעאל מימך לא בא אצלך אדם לדון או לשאילה, (קלו) ושהותו עד שתהא גומע כוסך, (קלז) או נועל סנדלך, או עד שתהא עוטה טליתך, והתורה אמרה אם ענה תענה אותו, אחד עינוי מרובה, ואחד עינוי מועטת, ובדבר הזה אמר לו רבי נחמתי. וכשנהרגו ר' שמעון ור' ישמעאל, אמר להם ר' עקיבא לתלמידיו התקינו עצמכם לפורענות, שאילו מוכה היתה עתידה לבוא בדורינו, לא היינו מקבלין אנו אותה תחלה, אלא ר' שמעון ור' ישמעאל, ועכשיו נלוי וידוע היה לפני מי שאמר והיה העולם, שפורענות גדולה עתידה לבא בדורינו, ונסתלקו אלו מבינותינו, שנאמר הצדיק אבד וגו' (ישעיה נו א), (קלה) וכתיב ואתם קרבו הנה בני עוננה (שם סג): כי אם צעק יצעק אלי. (קלט) כל זמן שהוא צועק אני שומע: שמע אשמע צעקתו. מסהר אני להיפרע על ידי שהוא צועק, יותר ממי שאינו צועק, וקל וחומר אם כשהיחיד כך, כשהרבים צועקים לא כל שכן: "א

כג) וחרה אפי. (קמ) זה גלות ועצירת גשמים, (קמא) וחרה וחרה לגזירה שוה: והיו נשיכם אלמנות. (קמב) ממשמע שנאמר וחרגתי אתכם בחרב, למדנו שנשיכם אלמנות, ומה ת"ל נשיכם אלמנות, (קמג) אלא כענין שנאמר (קמד) ותהיין

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

ס"כ. (קכו) הנלוים אל ה'. וכן מונח בכ"י. ס"ב וכ"י פלארעק, ונקרא כתיב על ה'. (קכח) בישראל כתיב ושמרתם את בריתי. במכילתא וילקוט הגי' נאמר בישראל ברית שנא' והיחה בריתי בצרכים (בראשית יז) וכן בגרים שנא' ומחזיקים בבריתי. (קכט) ארבע כיתות. פי' מכילתא ובמדבר רבה שם, ואדר"נ סל"ו, ותד"ח ח"א פי"ח זכ"ס. והזכיר דף ע' ע"א. (קל) מזומנות לע"ל. במכילתא הגי' שכן עונות ואומרות לפני מי שאמר והיה העולם. (קלא) רבה הכתוב נו"ן יתירה. במכילתא לפניו איתא כך אין לי אלא אלמנה ויתום שאר כל אדם מנין ת"ל לא תענון, דברי ר' ישמעאל. והרב בעל ברורי המדות פי' דיתורא דנו"ן דריש וכוון לדברי רבינו. (קלב) זה שאמרו רז"ל. בנה י"א. (קלג) יתום ואלמנה. בכ"י פלארעקן יתום ויתומה. (קלד) אחד עינוי מרובה. מכילתא וילקוט רמז שפ"ס. (קלה) וכבר היה ר' שמעון. שם. ובכ"י פ"ב הגי' ר' שמעון בן גמליאל. ובכ"י פלארעקן כתוב וכבר היה ר' ישמעאל וחסרים המלות, ר' שמעון וכן חסר להלן מן אמר לו ר' שמעון עד אמר לו ר' ישמעאל. ופיין אדר"נ סל"ו ומס' שמחות ס"ח. (קלו) ושהוא עד שהא גומע כוסך. כ"ה הגי' גם בילקוט רק שם הגי' גומר כוסך והנוסחא שלפנינו יותר נכונה. ובמכילתא הגי' ועכבתו עד שהא שותה כוסך. (קלז) או נועל סנדלך. כ"ה גם בילקוט ולפנינו במכילתא נוסח סנדלך ז"ל טעל. (קלח) וכתיב ואחס קרבו. במכילתא הגי' ואומר יצא שלום ינחו על משכבתם הולך נכחו, ולנסוף ואחס קרבו הנה בני עוננה. (קלט) כל זמן כו' ממחר אני כו'. מכילתא וילקוט שם. (קמ) זה גלות. מכילתא וילקוט. (קמא) וחרה וחרה לג"ש. ר"ל נאמר כאן וחרה ונאמר להלן (דברים יא יז) וחרה אף ה' בכס. (קמב) ממשמע שנאמר. מכילתא וילקוט. (קמג) אלא כענין שנאמר. כ"ה הגי' במכילתא. אולם בילקוט הגי' אלא אלמנה ולא אלמנת כענין שנאמר, ופי' נגמרה צ"ע ל"ח פ"ב ועי' ברש"י פס"ח. (קמד) ותהיין. במקרא ותכימה.

שמות כב משפטים

פג

צרוחת עד יום מותן אלמנות היות (ט"ז כג) : ובניכם יתומים : (קמח) יתומין ולא יתומין ממש, שאין ב"ד מניחים אותם לנכסי אביהן בחזקת שהן קיימין, גדול סדת הדין, שתחלת הפרשה הזאת התחילה בדין, ובסוף גמר בעונשה, וכן הוא אומר אמת ומשפט שלום שפמו בשעריכם (זכריה ח טז), ואומר משפט אמת שפוטו (ס"ז ט), ואומר שמו משפט ועשו צדקה (יט"ז כו ט) :

כה) אם כסף תלוה את עמי. (קמו) ר' ישמעאל אומר חובה, דכתיב והעבט תעביטנו (זכריה טו ח), חובה ולא רשות : אם כסף תלוה. כסף בכסף אתה מלוה, ולא פירות בפירות, ולא כסף ופירות בכסף : את עמי. ישראל וכנעני עומדין לפניך ללות, ישראל קודם את הכנעני, עני ועשיר, עני קודם. ענייך ועניי עירך, ענייך קודמין שנאמר עמך, עניי עירך, ועניי עיר אחרת, עניי עירך קודמין : לא תהיה לו כנושה. שלא תראה לו בכל זמן שלא יתבייש : לא תשימון עליו נשך. זו אזהרה לערב ולעדים שהן גורמין לך, אזהרה למלוה מנין, ת"ל אל תקח מאתו נשך ותרביית (ויקרא כה לו), אזהרה ללוה מנין, שנאמר את כספך לא תתן לו בנשך (שס"ט לו) מיכן אמרו המלוה ברבית עובר בחמשה לאוין, משום לא תתן, לא תקח, ולא תהיה לו כנושה, ולא תשימון עליו נשך, ולפני עור לא תתן מכשול, ר' מאיר אומר המלוה ברבית ואומר לסופר בוא וכתוב, ולעדים באו וחתמו, הרי זה נותן מסונו ואומר כתבו עליו שאין לו חלק באלהי ישראל. ורבית קצוצה יוצא כדדיינין, וגובה את הקרן, ואינו גובה את הרבית, ומעות של יתומים אסור להלוות ברבית, אבל קרוב לשכר ורחוק להפסד מותר, ועד היכן חומר הרבית, אפילו לא היה נהוג להקדים לו שלום, ומשלוה הימנו מקדים לו שלום, הוא רבית דברים ואסור, ואזהרתו מנשך כל דבר אשר ישך (זכריה כג כ), להביא רבית מוקדמת ורבית מאוחרת, מוקדמת, כגון שהיה בדעתו ללות הימנו והיה משנה לו. דורונות כדי שילוונו, ומאוחרת לאחר שפרע לו מסונו היה משנה לו מנחות שעל שהיה מעות חבירו במילות אצלו, וכללא דרביתא ז"ל כל אגר נטר ליה אסור, וכולהו מתפרשי (קמו) בב"ס בפרק איזהו נשך :

כה) אם חבל תחבול שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו. (קמח) זה כסות יום, כגון מלבושו ומליתו, כסות לילה מנין, כגון השמיכות המצועות הכר והכסת, ת"ל השיב תשב לו את העכוף כבוא השמש (שס"ט כ"ג), (קמט) מיכן אמרו מחורין - כסות יום ביום, וכסות לילה בלילה :

כו) כי היא כסותה לבדה. (קנ) זו מלית : היא שמלתו לעורו. זה חלוקן : כסה ישכב. זה המצע : ר' נתן אומר הרי שהיה חייב לחבירו מנה, ועליו כסות כמאתים, לא יאמר לו סכור כסותך והתכסה בשל מנה ותן לי מנה, לכך נאמר כי היא כסותה לבדה כסותה כאשר הוא שלא יחליפנו, כסותה מלא : והיה כי יצעק אלי ושמעתי. לאלתר : כי חנון אני. ברחמים בראתי את עולמי :

כז) אלהים לא תקלל. (קנא) אזהרה למברך השם, שהרי עונש שמענו, דכתיב ונוקב שם ה' מות יומת (ויקרא כד טז), דברי ר' עקיבא, ר' ישמעאל אומר אזהרה זו לדיינים, שנאמר עד אלהים יבא דבר שניהם (שמות כג ט), מיכן אמרו יש מדבר דבר אחד וחייב בארבעה דברים, כגון בן נשיא שקילל את אביו חייב בארבעה דברים, משום אביו, ומשום נשיא, ומשום דיין, ומשום בעמך לא תאור :

כח) מראתך ודמעך לא תאחר. מלאתך אלו הבכורים שנוטלים מן המלאה, ודמעך זו תרומה שמדמעת את התבואה כל זמן שמעורב בה : לא תאחר. שלא תקדום שני לראשון, ולא ראשון לתרומה, ולא תרומה לבכורים, שהרי בכורים נקרא ארבעה שמות, ראשית, בכורים, תרומה, (קנב) ודמעה,

הערות ותקונים

(קמח) יתומין ולא יתומין - כ"ה גס הגי' בילקוט ועי' במכילתא שס. (קמו) ר' ישמעאל אומר כו. כל המאמר הוא במכילתא פרשה י"ט וילקוט רמו ש"ט וט"ג, ועי' ברש"י ע"פ. (קמז) כנ"מ סרק איזהו סך. דף ע"ה. (קמח) זה כסות יום. מכילתא וילקוט רמו ש"ה. (קמט) מיכן אמרו. שס. (קנ) ז' מלית. עד סוף הכתוב הוא במכילתא וילקוט שס. (קנא) אזהרה. עד סוף הכתוב ג"כ שס. (קנב) ודמעה.

שמות כב כג משפטים

ותרומה נקרא שלשה שמות, (קנג) ראשית, תרומה, ומעשר, ומעשר ראשון שתי שמות, תרומה, ומעשר, ומעשר שני לא נקרא אלא שם אחד, לכך נאמר מלאתך ודמעך לא תאחר, שלא יקרום הנקרא שלשה שמות לנקרא ארבע, והנקרא שתיים לנקרא שלשה, והנקרא אחד לנקרא שנים: בכור בניך תתן לי. כמשמעו (קנד) להיות פודהו ונותן דמיו לכהן:

(כס) כן תעשה לשורך לצאנך. (קנה) הקיש בכור אדם לבכור בהמה, מה בהמה הנפלים פוטרים בה את הבכורה, אף אדם הנפלים פוטרים בו את הבכורה: שבעת ימים יהיה עם אמו. (קנו) שלא תאמר תחת אמו ממש, ת"ל עם אמו אף להלן תחת לא תחת ממש: (קנז) ד"א עם אמו. שלא יינקו אלא מן החולין מיכן לכל הקדשים להיות יונקים מן החולין: ביום השמיני תתנו לי. להוציא מחוסר זמן: ביום השמיני מיום השמיני ולהלן, שלא תאמר אם לא ניתנו בשמיני, שוב אינו נותנו אלא משמיני ואילך (קנה) [נותנו, אלא שמצוה בשמיני, כיוצא בו וביום השמיני ימול, מצוה בשמיני ומשמיני ואילך]:

(ל) ואנשי קודש תהיון לי. (קנט) ר' ישמעאל אומר כשאתם קודש תהיון לי. איסי בן יהודה אומר כשהמקום מחדש מצוה לישראל הוא מוסיף להן קדושות: ובשר בשדה טרפה לא תאכלו. בבית מנין, ת"ל נבלה וטרפה (ויקרא יז סו), מה נבלה בין בבית ובין בשדה, אף טרפה בין בבית ובין בשדה, אלא שדבר הכתוב בהווה, כיוצא בדבר - אשר לא יהיה טהור מקרה לילה (דברים כג יא), דבר הכתוב בהווה, וה"ה למקרה יום, כיוצא בדבר לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות כג יט), וה"ה לכל בהמה וחיה, אלא שדבר הכתוב בהווה, אף כאן דבר הכתוב בהווה, שכן דרך הבהמה לטרף בשדה. נאמר לא תאכלו כל נבלה (דברים כג ל), ונאמר טרפה לא תאכלו, מה נבלה שהיא מטה קרויה נבלה, ואף שנתנבלה בשחיטתה קרויה נבלה, אף טרפה שנטרפה בשדה קרויה טרפה, נטרפה בנופה משמונה עשר טריפות ששנינו במשנת אלו טריפות במס' חולין קרויה טרפה: לכלב תשליכון אותו. ללמדך שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, לפי שכתוב ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו (שמות י"ז) אמר הקב"ה תנו להם שכרם, לכלב תשליכון אותו, אם שכר החיה לא קפח, שכר אדם לא כל שכן: דרשה לכלב תשליכון אותו, וכסוך ליה לא תשא שמע שוא, שכל המשיא עדות שוא, ראוי להשליכו לכלבים:

[כג] א לא תשא שמע שוא. (א) הרי אזהרה למקבל לשון הרע: ד"א לא תשא שמע שוא. אזהרה לדיין שלא ישמע דברי בעל דין אחד, עד שיהא שם בעל דין חבירו, שנאמר עד אלהים יבא דבר שניהם (שס כג ח): (א) ד"א לא תשא שמע שוא. קרי ביה לא תשיא, אזהרה לבעל דין שלא יטעום דבריו לדיין, עד שיבא חבירו בעל דינו, שנאמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב (דברים י"ז): אבא חנן אומר מנין שראוי לענות אמן אחר שבועות הדוינין, שנאמר לא תשא שמע שוא: אל תשת ירך עם רשע. שאם אמר לו חבירו, פלוני חייב לי מאתים, ולי עד אחד בוא והצטרף עמו ותטול אתה מנה ואני מנה, לכך נאמר אל תשת ירך עם רשע, וכן הרב שאמר לתלמידו יודע אתה שאפילו היו נותנין לי כל ממון שבעולם

הערות ותקונים

כ"ה במכילתא, ונ"ל ומלחה וכ"ה בילקום וכן תיקן בעל אוח אמת ובעל זה ינחמנו, וכן העתיקו רש"י וחוס' תמורה ד' ע"א. (קנג) ראשית תרומה ומעשר. נ"ל ראשית תרומה ודמע, וכן הגיהו המפרשים. (קנד) להיות פודהו כו'. ע"י זרש"י עה"ת. (קנה) הקיש צטר. מכילתא. (קנו) שלא תאמר תחת אמו ממש. מה חסר וכנ"ל לפי שהוא אומר והיה שבעת ימים תחת אמו (ויקרא כב) שלא תאמר תחת אמו ממש. ה"ל עם אמו מה כאן עם אמו, אף להלן עם אמו, וכ"ה במכילתא. ע"ש. (קנז) ד"א. מכילתא שס. (קנה) נותנו. הוספתי עס"י כ"י פ"ג וכ"י פלארענץ. (קנט) ר' ישמעאל. כל המאמר הוא במכילתא פרשה כ' וצילקום רמז שג"א ורמז שג"ב, וצ"י פלארענץ נשמע המאמר מר' ישמעאל, וכמקום איסי בן יבדס מוצא שם איסי בן עקיבא: (קס) ושאל תאמר. פסחים כ"ג ע"א:

[כג] (א) הרי אזהרה. עד סוף הפסוק מכילתא. וילקום רמז שג"ב. (א) ד"א. סנהדרין ז' פ"ב.

שמות כג משפטים

איני מכזב, אלא איש פלוני חייב לי מנה, ואין לי אלא עד אחד, בוא והצטרף עמו כדי שאקח את שלי, לכך נאמר אל תשת ירך עם רשע להיות עד חמס, ונקיי הדעת שהיו בירושלים, לא היו חותמין על השטר אלא אם כן יודעים מי חותם עמהם, וכן ברין, (כ) וכן בסעודה:

(ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. (ג) יכול תהיה אחריהם לטובה, תל לא תענה על רב לנטות, אמרה תורה הרוג על פי עדים, והרוג על פי מטין, מה עדים בשנים, אף מטין בשנים. שהרי דיני נפשות בעשרים ושלשה, אחד עשר מחייבים, ושנים עשר מוכיין זכאי, אחד עשר מוכיין, ושנים עשר מחייבין מוסיפים עליהם שנים עד שבעים ואחד, שלשים וחמשה מוכיין, ושלשים וששה מחייבין חייב, אבל מתחלה אחד עשר מחייבין ואחד עשר מוכיין ואחד אומר איני יודע, הרי זו אזהרה לדיין שלא יטה אלא ע"פ זכות, מיכן אמרו מטין על פי עד אחד לזכות, וע"פ שנים לחוב, (ד) ומנין שאין מתחילין אלא מן הצד, תל לא תענה על ריב על רב כתיב:

(ג) ודל לא תהדר בריבו. (ה) אבא חנין אומר משום ר' אלעזר בלקט שכחה ופאה הכתוב מדבר:

(ד) כי תפגע שור אויבך. (ו) יכול עד שיפגע בו, תל כי תראה (להלן פסוק ה) ואיזה שיעור פגיעה שיש בה ראייה, שיערו חכמים אחד (ז) משבעה [ומחצה] במיל וזהו רים: שור אויבך. (ח) זה ישראל חבירו שעשה עמו מריבה ואויבו לפי השעה: או חסורו תועה. (ט) אין תועה אלא חוץ לתחום, וכן הוא אומר והנה תועה בשדה (נכאסיה לו טו): השב תשיבנו לו: אפילו מאה פעמים, ובמשנה תורה כתוב ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו וגו' (דנכיס כג כ) עד שתדרשנו אם רמאי הוא ואם לאו, והשבותו לו. (סס), שאם היתה היציאה אוכלת יותר מדמיה ראה היאך תשיבנו לו: מציאת עצמו מנין, תל והשבותו לו, שאם מצא את חבירו תועה חייב הוא להדריכו בדרך ישרה:

(ה) כי תראה חסור שונאך. השונא מלשון אויב, (י) אלא ששינה הכתוב בדבור כמו משפטי ודיני (ההליס ט ס), וכמו עצמיו אפיקי נחושה גרמיו [כמטיל ברזל] (איז מ ט): כי תראה. (יא) וכתוב כי תפגע, פגיעה שיש בה ראייה שיערו חכמים רים אחד משבעה (יב) [ומחצה] במיל: (יג) רובץ. ולא רבצן: תחת משאו: ולא שהטעינו יותר על משאו: וחדל מעזוב לו: (יד) פעמים שאתה חדל ופעמים שאין אתה חדל, חסור של ישראל ומשאו של כנעני עזב תעזוב, חסור של כנעני ומשאו של ישראל וחדלת מעזוב לו: עזוב תעזוב. זו פריקה: הקם תקים. זו טעינה, ומה לשון עזב שיפרוק המשא ויעזבהו, ואם צריך למעון ימעון, שנאמר הקם תקים: עזב תעזוב. (טו) אפילו מאה פעמים: ד"א עזב תעזוב. השנאה: עמו. בזמן שהוא משתדל עמך, (טז) מיכן אמרו חכמים הלך וישב לו ואמר הואיל ועליך מצוה, אם אתה רוצה פרוק אתה יחידי, לכך נאמר עמו, שישתדל גם הוא בדבר שלו:

(ו) לא תטה משפט אביונך בריבו. אמרו חכמים, אעפ"י שאין מקרא יוצא מדי פשוטו, (יז) נדרש אביון במצות שאע"פ שהוא רשע ובא לדון עם הצדיק לא תאמר הואיל ורשע הוא יטו דינו, תל לא תטה משפט אביונך בריבו:

(ז) מדבר שקר תרחק. (יח) זו אזהרה ללשון הרע: ד"א אזהרה לדיין שלא ישב אצלו דיין בור. ר' נתן אומר אזהרה לפורש מן המצות, תל מדבר שקר

הערות ותקונים

(ב) וכן בסעודה. פי' סנהדרין כ"ג פ"א. (ג) יכול חסיהם אחרים למוכה כו'. מכילתא וילקוט: (ד) ומנין שאין מתחילין בו. סנהדרין לו ע"א ועיין ברש"י בגמרא שם וברש"י עה"ת: (ה) אבא חנין. מכילתא וילקוט. (ו) יכול עד שיפגע בו. שם. (ז) משבעה ומחצה. כן הגהתי וכ"ס מכילתא וב"מ ל"ג פ"א. (ח) זה ישראל. שם בשם ר' נתן. (ט) אין תועה. שם. (י) אלא ששינה הכתוב בדבור. ר"ל כפל סעיף במלות שוטת. ועל זה הביא משפטי ודיני ועלמיו וגרמיו. (יא) וכתיב כי תפגע כו'. מכילתא וילקוט רמז שכ"ב. (יב) ומחצה. כן הגהתי. (יג) רובץ ולא רבצן. מכילתא, ועי' ב"מ שם דף ל"ג ע"א. (יד) פעמים שאתה חדל. מכילתא שם. (טו) אפילו מאה פעמים. ב"מ ל"א ע"א. (טז) מיכן אמרו חכמים. משנה ב"מ ל"ג ע"א. (יז) נדרש אביון ומצוה בילקוט שם. (יח) זו אזהרה ללשון הרע, ד"א כו', ר'

שמות כג משפטים

תרחק, וכה"א ומוצא אני מר פסות (קהלת זכו), זו מינות: (יט) ד"א מדבר שקר תרחק. מדבר על חכם שהוא יושב ושומע שתבירו אומר הלכה כראוי ואומר הרי אני פורצה ומותרה מידו וחוזר ובונה אותה בשביל שאקרא חכם, ת"ל מדבר שקר תרחק: ונקי וצדיק אל תהרוג. (כ) הרי שיצא מבית דין זכאי ונקי, ואומר אחד יש לי לומר עליו חובה, מנין שאין מחזירין אותו, ת"ל ונקי וצדיק אל תהרוג, ומנין שאם יצא מבית דין חייב, ואמר אחד יש לי ללמוד עליו זכות, שמחזירין אותו, ת"ל ונקי וצדיק אל תהרוג: כי לא אצדיק רשע. כי לא ארשע צדיק מיבעיא ליה, אלא הזר על ונקי אל תהרוג, שאע"פ שיצא מבית דין זכאי וחייב לפני, אני גובה דינו, שנאמר כי לא אצדיק רשע, וקל וחומר. כי לא ארשע צדיק, לפי שמדה טובה מדובה סמדת פורענות:

(ח) ושחוד לא תקח. למה נקרא שמו שחוד, שהוא חד, (כא) לפיכך הזהירה תורה אפי' אמר הריני נוטל ממנו ואיני ממה את דינו (כב) ת"ל ושחוד לא תקח, ואפילו שחוד דברים: כי השחוד יעור פקחים. פקחים בתורה, וחכמים בדעת: ויסלף דברי צדיקים. אם את הפקחים בתורה יעור, קל וחומר להדיוטים, ואם מסלף דברי צדיקים, קל וחומר לרשעים: ד"א פקחים. כמשמעו, (כג) מיכן אמרו כל הנוטל מבון ומטה הדין, אינו נפטר מן העולם עד שיחמר מאור עיניו: ויסלף דברי צדיקים. המצודקים מהר סיני, וזה משהר את הפסא, ומטמא המהור: (ט) ונגר לא תלחץ. בממונו: ואתם ידעתם את נפש הגר. כי גרים הייתם. (כד) היינו דאמרי אינשי מילתא [נגנאה] דאית בך קדום ואימא ליה:

(י) וישש שנים תזרע את ארצך. (כה) שלא תצטרך נרה שנה וזורעה שנה, אלא שש שנים תזרע: ואספת את תבואתה. זו רמז לברכה שמשולחת במעשה ידיהם: ד"א ואספת את תבואתה. להביא פירות ערב שביעית שנכנס לשביעית שהן כפירות שביעית, ומנין לפירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית (כו) [שהן כפירות שביעית], ת"ל ויתרם תאכל הית השדה:

(יא) והשביעית תשמטנה ונטשתה. (כז) תשמטנה מעבודתה, ונטשתה באכילתה, אין לי אלא פירות, עשבים מנין, ת"ל ונטשתה מכל מקום: ואכלו אביוני עמך. כתוב אחד אומר ואכלו אביוני עמך, וכתוב אחד אומר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך (ויקרא כה ו); הא כיצד, כשהפירות מרובין הכל אוכלין, וכשהפירות מועטין לך ולעבדך ולאמתך. ר' יהודה בן בתירה אומר עד שלא הניע שעת הביעור מבערין אותו עניים ועשירים, וכשהניע שעת הביעור מבערין אותו עניים ואין מבערים אותו עשירים: ויתרם תאכל הית השדה. לפוטרו מן המעשר בא הכתוב, כן תעשה לברמך לזיתך, (כח) הרי אתה צריך להיות דן משניהם בנין אחד, מה כרם וזית שהם גדילין על מי שביעית והם כפירות שביעית, אף כל שנדל על מי שביעית, הרי הן כפירות שביעית:

(יב) יששת ימים תעשה מעשיך. (כט) למה נאמר שבת בענין שביעית. שלא תסתרים שבת בראשית ממקומה, לכך נאמר וביום השביעי תשבות, אף על פי

הערות ותקונים *

נתן כו'. המלמד הזה קיטעו ככופרים במכילתא ורמז במלת כדכתיב וילקוט נמלא המלמד בשלימות כמו שהביא גם רבינו מוציא ז"ל רק אחר ד"א הראשון נמלא שם עוד ד"א שני שלא יסמוד אלנו סניגרון שנאמר כד אלהים יצא, וסיין שנוטת ל' ע"ב. ובמלמד דר' נתן אזכרה לפורש מן המלות הגי' שם אזכרה לפירוש מן האפקורכות וכן הוא חומר ומוצא אני מר ממות וגו' ואומר והמלך ישמח באלהים וגו'. (יט) ד"א מדבר שקר תרחק. עי' שנוטת ל"א ע"א. (כ) הרי שיצא מבית דין זכאי ונקי וצדיק אל תהרוג, ומנין שאם יצא מבית דין חייב, ואמר אחד יש לי לומר עליו חובה, מנין שאין מחזירין אותו, ת"ל ונקי וצדיק אל תהרוג, ומנין שאם יצא מבית דין חייב, ואמר אחד יש לי ללמוד עליו זכות, שמחזירין אותו, ת"ל ונקי וצדיק אל תהרוג: כי לא אצדיק רשע. כי לא ארשע צדיק מיבעיא ליה, אלא הזר על ונקי אל תהרוג, שאע"פ שיצא מבית דין זכאי וחייב לפני, אני גובה דינו, שנאמר כי לא אצדיק רשע, וקל וחומר. כי לא ארשע צדיק, לפי שמדה טובה מדובה סמדת פורענות:

שמות כג משפטים

פה

שהשביעית קרויה שבת, שבת בראשית לא נעקרה ממקומה, כיוצא בו נאמר שבת במדעים, שאע"פ שנקראו המועדים שבת, שבת בראשית לא נעקרה ממקומה: למען ינוח שורך וחמורך. (ל) הוסיף לו הכתוב ניהת אחר להיות תולש מן הקרקע ואוכל, לפי שהוא זה ניהת ולא שיהא הפרש בבית: וינפש בן אמתך. זה עבד ערל: והגר. זה גר תושב שהוא בשבת בישראל ביום טוב, הלוקח עבדים ערלים מן העובדי כוכבים, הרי הן בשבת בישראל בחולו של מועד, ועושין יין נסך עד שתשקע עבודת כוכבים מפייהם:

(יג) ובבל אשר אמרתי אליכם תשמרו. להביא סידור השלחן והמנורה והמזבחות, (לא) ר' מאיר אומר לעשות דבר תורה חובה עליך, ר' אליעזר אומר לעשות מצות עשה חובה כמצות לא תעשה: ושם אלהים אחרים לא תזכירו. (לב) שלא יאמר לתבירו שמור לי בצד עבודת כוכבים פלונית, ואני אשמור לך בצד עבודת כוכבים פלונית: ולא ישמע על פיך. שלא יגרם לאחרים ליטבע בעבודת כוכבים, (לג) סיכן אמרו חכמים אסור לאדם לעשות שותפות עם כנעני גזירה שמא יתחייב לו שבועה, ונשבע לו בעבודת כוכבים שלו, והתורה אמרה לא ישמע על פיך:

(יד) שלש רגלים. (לד) ולהלן הוא אומר שלש פעמים (דברים טו טז), שלא תאמר כל זמן שארצה ובלבד שיהיה שלש, ת"ל בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות (טז): שלש רגלים. (לה) פרט לבעלי קבים, ולהוציא את החיגר והסומא החולה (לו) והקטן, ושאינן יכול לעלות ברגליו: תחג לי בשנה. לשם קודש:

(טו) את חג המצות תשמור. מה כתוב למעלה מן הענין ושם אלהים אחרים (פסוק יג), וכתוב את חג המצות תשמור, (לו) [ללמדך כל המבזה את המועדים כאילו עובד עבודת כוכבים]: שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך למועד חודש האביב. (לז) סיכן היה ר' יהודה בן בתירה אומר שלא תהא מביא אלא בחדש האביב, ואם לא השיגה התבואה מעברין את השנה: כי בו יצאת מצרים. (לט) להביא מה גרם: ולא יראו פני ריקם. (מ) בזבחים, ושמא תאמר שלמים לא אלא בעולות, וכן הדין שלא יהא שלחן שלך מלא, ושלתן רכך ריקן:

(טז) וחת הקציר. זה חג השבועות: וחת האסיף. זה חג הסוכות, (סא) ולא נאמרו הרגלים בענין שביעית, שלא יסתרו רגלים ממקומם:

(יז) שלש פעמים בשנה. (סב) אין פעמים אלא רגלים, וכן הוא אומר תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים (ישעיה כו ו), שלא יעלו אלא ברגליהם, וכה"א מה יפו פעמך בנעלים בת נדיב (שה"ש ז ב): יראה כל זכורך. (סג) להוציא את הנשים, כל להוציא אף מומטום ואנדרוניגוס שאינן בכלל זכר: אל פני האדון ה'. (סד) ולהלן הוא אומר האדון ה' אלהי ישראל (שמות לד ט), שאע"פ שהוא אדון לכל באי העולם, על ישראל ייחד שמו ביותר, (סה) כיוצא בו כה' אלהינו, יותר מכל באי העולם. כיוצא בדבר אלהים אלהיך אנכי (תהלים כז), אלהים אני לכל באי העולם, ולא ייחדתי שמי אלא על ישראל:

הערות ותקונים

(ל) הוסיף לו הכתוב. מכילתא וילקום. (לא) ר' מאיר. מכילתא וילקום רמו טנ"ס. (לב) שלא יאמר לתבירו. סנהדרין ס"ג פ"ב. (לג) סיכן אמרו חכמים. סנהדרין סס. (לד) ולהלן הוא אומר שלש פעמים. מכילתא וילקום סס. (לה) פרט לבעלי קבין. חגיגה ג' פ"א. (לו) והקטן. וכו"ס ככ"י פ"ב וכו"י פלארענק וז"ל והקטן, פי' משנה חגיגה ז' פ"א. (לז) ללמדך. הוסיפתי וכו"ס לנטון ככ"י פ"ב וכו"י פלארענק. (לח) סיכן היה ר' יהודה בן בתירה אומר. מכילתא וילקום רמו טנ"ז. (לט) להביא מה גרם. ככ"י פ"ב ופלארענק, סגי' להגיד מה גרם. (מ) בזבחים. פי' חגיגה ז' פ"א ובמכילתא וילקום. (סא) ולא נאמרו הרגלים. מכילתא וילקום, ובמכילתא סגי' שלא יסתרו רגלים ממקומן. וכן הביא רש"י פס"ת. (סב) אין פעמים אלא רגלים. חגיגה ג' פ"א. (סג) להוציא את הנשים. מכילתא וילקום רמו טנ"ס. (סד) ולהלן הוא אומר. מכילתא וילקום רמו טנ"ז. (סה) כיוצא בו כה' אלהינו יותר מכל באי העולם. וכו"ס ככ"י פ"ב וכו"י פלארענק. והלשון משונה וכו"ל כיוצא בו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו), וכלל כבר נאמר ה' אלהינו ומה ת"ל ה' אחד אלא עלינו יחד שמו ביותר וכו"ס במכילתא וילקום והגאון

שמות כג משפטים

יח) לא תזכה על חמץ דם זבחי . (מו) לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים, דברי ר' ישמעאל : ולא ילין הלב הגי עד בקר . לימד על החלבין שהן נפסלין בלינה על גבי הרצפה :

יט) ראשית בכורי אדמתך . (מו) למה נאמר, שלא תאמר הרי כתוב ולקחת מראשית כל פרי האדמה, ואין לי אלא פירות דרך בכורים משקין מנין, ת"ל ראשית בכורי אדמתך, ומה הפרש בין אלו לאלו, אלא שעל הפירות קורין ועל המשקין אין קורין : לא תבשל גדי בחלב אמו . והוא הדין לכל בהמה וחיה, אלא שדבר הכתוב בהווה : (סח) א"ר ישמעאל שלש פעמים נאמר לא תבשל גדי, כנגד שלש בריתות שכרת עם ישראל, בחורב, ובערכות מואב, ובהר גריזים והר עיבל . (סט) ר' יונתן אומר אחת לבהמה, ואחת לחיה ואחת לעופות . (נ) ר' שמעון בן יוחאי אומר, אחת לאיסור אכילה ואחת לאיסור הנאה, ואחת לאיסור בישול : (נא) ד"א שלא תאמר הואיל ונאמר לא תבשל גדי עם הכבדורים לא יהא נוהג אלא בזמן שהכבדורים נוהגין, לכך נאמר לא תאכל כל נבלה וגו' (דברים יד כא), ונאמר לא תבשל גדי (סס), מה נבלה נוהג איסורה בין בארץ בין בחוצה לארץ, אף איסור בשר בחלב נוהג בין בארץ ובין בחוצה לארץ, ואומר לא תאכל הנפש עם הבשר (סז יב כג), להביא בשר בחלב שהוא אסור באכילה, שהרי הדם נעבר ונעשה חלב : לא תבשל גדי בחלב אמו . (נב) רבי אומר אין לי אלא גדי שאר בהמה מנין, נאמר כאן אמו, ונאמר להלן תחת אמו (ויקרא כג כו), מה אמו האמור להלן, בשור שה ועז הכתוב מדבר אף כאן בשור וכשב ועז הכתוב מדבר, ואין לי אלא חולין, מוקדשין מנין, ת"ל בית ה' אלהיך לא תבשל גדי אפילו מוקדשין :

כ) הנה אנכי שולח מלאך לפניך . לא הוא המלאך שנאמר בו ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל (שמות יד יט), אלא זה מלאך אחר שאמר לו הקב"ה למשה הנה אנכי שולח מלאך לפניך . בזכותך, (נג) לפיכך הוציאו הכתוב בלשון יחיד : לשמרך בדרך, (נד) זה המלאך מיכאל הממונה על ישראל, הוא שבא בימי יהושע, שנאמר אני שר צבא ה' עתה באתי (יהושע ה' יד), וכתוב כי אם מיכאל שרכם (דניאל י' כא), והוא שעתיד לבא, שנאמר בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך (סז יב ה) : לשמרך בדרך . מן הכנענים ומן המזיקין . (נה) ומהו שמי בקרבנו (פסוק כא), שכל המלאכים נקראים בשם אל, מיכאל רפאל גבריאל : כי לא ישא לפשעכם . (נו) לפי שהוא שליח, וכל מה ששליח משתלח לעשות הוא עושה, אינו יכול לשאת לכם פנים, שנאמר ישא ה' פניו אליך (נמדנר כו), והוא שאמר משה לפני הנבורה, אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה (שמות לג טו), אמר לפניו רבונו של עולם, אל תמסרנו בידי מלאך, אמר לו הקב"ה אפילו מלאך לא אשלח, אלא הצרעה בלבד, דורשי רשומות אמרו הנה אנכי שולח מלאך לפניך, הם לוחות הברית הנתונות בארון הקודש לשמרך בדרך, שנאמר וארון ברית ה' נוסע לפניכם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה (נמדנכ יג), שהיה מסיך את ההרים, ומגביה את העמקים, ומשוה הדרך, והורג כל המזיקין, וכן מצינו כשנלקח ארון הברית בשדה

הערות ותקונים

בעל חופת נדק הגיס והלא כנר נאמר ה' אחד ומח"ל ה' אלהינו . וכ"ה במסרי דברים סוף פ"ט . (מו) לא תשחט את הפסח כו' לימד על החלבין כו' . מכילתא וילקוט רמז ש"ז . (מו) למה נאמר . מכילתא וילקוט רמז ש"ח . (סח) א"ר ישמעאל, כ"ה בני גס בילקוט רמז ש"ט . ולפינו במכילתא בני ר' שמעון אומר . (סט) ר' יונתן . סס . (נ) רש"י אומר . במכילתא מובא זה בשם דבר אחר, ובגמרא חולין קס"ו פ"ג מובא זה בשם דבי ר' ישמעאל חנא . חולס בילקוט רמז ש"ט בני כמו שהביא רבינו בשם רש"י . (נא) ד"א . סס . (נב) רבי אומר . עד סוף הכתוב הוא במכילתא וילקוט . (נג) לפיכך הוציאו הכתוב בלשון יחיד . סטווס שנאמר לפניך, ולא לפניכם . (נד) זה המלאך מיכאל . כן דעת רבינו חננאל ז"ל מובא ברבינו בחיי פ"ט, וכן מובא ברש"י יהושע ה' י"ד . ומקורו בשמ"ר פל"ג . (נה) ומהו שמי בקרבנו שכל המלאכים . הנחומא משפטים, ועי' פסיקתא פסקא בחודש השלישי דף ק"ח פ"ג, ושמו של הקב"ה משותף בשמו של מלאך מיכאל גבריאל רפאל . וע"ש מה שהעירוני בהערה קס"א . (נו) לפי שהוא שליח

שמות כג משפטים

פלשתים היתה יד ה' על הפלשתים : ולהביאך אל המקום אשר הכינתי . אע"פ שעתיד , כאלו זכינו ; לפי שגזירת מלכו של עולם משאמרה כבר נעשית , וכה"א מקדש ה' כוננו יריך (שמות טו יז) , ועדיין לא היה , וכתבו הכתוב כאלו היה , (נו) חכמי ישראל אמרו מיכן ראיה שמקום מקדש של מטה מכון כנגד מקדש של מעלה , וכה"א ירושלים הבנויה כעיר שהוברה לה יחדו (מל"ס קכג ג) , ואומר אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים (נחל"ס כח יז) :

כא) השמר מפניו . שלא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך : ושמע בקולו . אלו המצות שבלוחות הברית : אל תמר בו . אל תמירהו באדון אחר : אל תמר בו . אל תוסיף על דברי תורה ולא תגרע ממנו : כי לא ישא לפשעכם . כלומר אם תעבור על דברי תורה ; לא ישא הקב"ה לפשעכם , שנאמר כי לא ינקה ה' את אשר ישא (שמות כ ז) , וכתוב ונקה (סס לד ז) , הא כיצד , (נח) מנקה הוא לשבים , ואינו מנקה לשאינן שביין . חזר הלשון לדבר בלשון רבוי , שחטא אחד גורם לחטאות מרובות , שנאמר הוי מושכי העון בחבלי השוא (ישעיה ס יח) , (נט) החטא (ס) מתחלה דומה לחבל חלש , וסופו עתיד להיות כעבות העגלה : כי שמי בקרבנו . אלו עשרת הדברות שכתוב בלוחות , שהמשה פעמים כתיב . בהמשה הדברים הראשונים ה' אלהיך , אנכי ה' אלהיך (שמות כ ג) , כי אנכי ה' אלהיך (סס סס ה) , את שם ה' אלהיך (סס סו) , שבת לה' אלהיך (סס סס י) , אשר ה' אלהיך (סס סס יג) , ובחמשה לא נאמר בהם ה' אלהיך , ה' מדת רחמים , אלהיך זו מדת הדין . כנגד חמשה שיש בהם קום עשה , ה' הייחוד , ובטול עבודת כוכבים , ובשמו תשבע ; זכירת שבת , כיבוד אב ואם כתיב ה' , וכנגד חמשה לאוין , לא תרצח ; לא תנאף , לא תגנוב , לא תענה , לא תחמוד , כתיב חמש פעמים ה' אלהיך , לכך נאמר כי שמי בקרבנו :

כב) כי אם שמוע תשמע בקולו . אם תשמע דבר אחד ; כסופך שאתה שומע דברים הרבה : ועשית כל אשר אדבר . אלו עשרת הדברות . כל אשר אדבר , אלו שאר המצות שהיה עתיד ליתן לישראל באהל מועד ובערבות מואב על ירדן ירתו : ואיבתי את אויביך וצרתי את צורריך : אע"פ שמשמעות הכתוב עבר הוא עתיד ואיבתי ואצור , שכל הבטחות של הקב"ה כאלו נעשו בשעת הכטחה , שנאמר והוא אמר ולא יעשה (נמלכ"ג יג כט) : ואיבתי . עתה : וצרתי . לעתיד לבא לימות המשיח , שנאמר ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע (יח"ל ל ז) : ד"א ואיבתי את אויביך . אלו

סיחון ועוג : וצרתי את צורריך . אלו שלשים ואחד מלכים : כג) כי ילך מלאכי לפניך וגו' . לרבות הנרגשי . ד"א והכחדתי . כאיש אחד אכהידם : כד) לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם . חזר עוד להזהירם על עבודת כוכבים , כל פרשה שנאמרה ונשנית נתחדש בה דבר , וזו היא חידושה : כי הרם תהרסם ושבה תשובר מצבותיהם . זו ביטול עבודת כוכבים :

כה) ועבדתם את ה' אלהיכם . (סא) זו תפלה , שנאמר עבדו את ה' ביראה (מל"ס נ יא) : וברך את לחמך ואת מימך . של כל אחד ואחד , שלא יהיה נצרכים זה לזה : ואת מימך . (סב) זו היין . הוציא הכתוב בלשון סים , מיכן אמרו כל בית שאין היין נשפך בתוכו כמים אינו בכלל ברכה : והסירותי מחלה מקרבך . (סג) ארז"ל שמונים ושלשה הלאים תלויים במרה , מנין סהלה , וכולם פת שחרית וקיתון של מים (סד) מעברתן , (סה) מיכן אמרו השכם ליכל בקיץ שחרית מפני החמה ,

ה ערות ות קונים

ס"ח ט' . תנחומא משפטיה ומוצא בילקום רמז ס"ח . (נו) חכמי ישראל , עיין תנחומא משפטיה זה אחד מן המקראות המחזורות שבה"מ שלמטן מכון כנגד כה"מ שלמטן , וכן מוצא כה"מ עה"ח . ועיין חזית כ"ס כמגדל דוד וז"ל ס"ח ונמכילתא סוף מס' דשירה לוח ס"ד . (נח) מנקה הוא לשבים . יומא פ"ז פ"א : (נח) החטא . ע"י סוכה נ"ז ע"א . (ס) מתחלה דומה לחבל חלש וסופו עתיד להיות כעבות העגלה . וז"ל הוי מושכי העון בחבלי השוא , וכעבות העגלה חטאה (ישעיה ס יח) . (סא) זו חטאה . כ"ק נ"ג ע"ג , ושם איתא זו ק"ש וחטאה . (סב) זו היין כו' מיכן אמרו . פירושו ס"ה ע"א . (סג) אמרו חז"ל . כ"ק נ"ז ע"ג . (סד) מעברתן . נגמרא סס מעטן . (סה) מיכן אמרו . כ"ק סס . וכן

שמות כג משפטים

ובחורף מפני הצינה, ואם תאמר הא כתיב אי לך ארץ שמלכך נער ושריך בביקר יאכלו (קהל י טו), פסוק זה שלמה אמרו על משכמי בבקר שכן ירדפו ושותין ומשתכרין ומבטלין תורתן, אבל כדי ליישב דעתו של אדם שלא ינוק, מעט פת בקיתון של מים, לא אמרה תורה, ועליו הכתוב אומר והחכמה תחיה בעליה (ס"ז יג), וכן אמרו רבותינו ז"ל שעה ששית מאכל תלמידי חכמים, והוא דמעים מידי בצפרא:

(כו) לא תהיה משכלה ועקרה בארצך. זו ארץ ישראל: את מספר ימיה אמלא בכל מקום. את מספר ימיה אמלא, (סו) מלמד שהקב"ה ממלא שנותיהן של צדיקים מיום ליום ומחדש לחדש:

(כז) את אימתי אשלח לפניך. זו פחד הלב, שנאמר תפל עליהם אימתה ופחד (שמות טו טו), לא תהא אומה ולשון שולטת בהם: (סז) והמותי. כמו והממתי: את כל העם אשר תבא בהם. אלו הכנעניים וכל מלכי האמורי: ונתתי את כל אויביך אליך עורף. שנאמר ורדפו סבם המשה מאה (ויקרא כו ט):

(כח) ושלחתני את הצרעה לפניך וגרשה וגו'. (סח) כיצד האמוריים מתיים, א"ד לוי שתי צרעיות היה מוזג הקב"ה לכל אחד ואחד ושפכות הצרעה אדם לתוך עינו (כט) ומסמתן מלמעלה, ומסרסתן מתחת, שנאמר ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כנבה ארזים גבהו והסון הוא כאלונים ואשמיד פרוי ממעל ושרשיו מתחת (עמוס ג ט):

(כט) לא אנרשנו מפניך בשנה אחת. ארבעה לפניך כתיב בפרשה, מלאך לפניך (פסוק כ), מלאכי לפניך (פסוק כג), אשלח לפניך (פסוק כז), הצרעה לפניך (פסוק כח), כנגד ארבעה דגלים: לא אנרשנו מפניך. לא מפני שאין היכולת, אלא פן תהיה הארץ שממה, כלומר שבני אדם הם יישובו של עולם: ורבה עליך חית השדה. שכל זמן שבני אדם יוצאין לפעלם החיות רובצין במעונתן, שנאמר תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירכצון יצא אדם לפעלו (תהלים קד כג):

(ל) מעט מעט אנרשנו מפניך. אלו פרוי ורבין, ואלו מתמעטין: עד אשר תפרה ונחלת את הארץ. שנאמר וזרע עבדיו ינחלוה ואוהבי שמו ישכנו בה (פס ס"ז), וכן הוא אומר ואלה הגוים אשר הניח ה' לנכות בם את ישראל (שופטים ג א):

(לא) וישתי את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר. זה נהר פרת, וכה"א עד הנהר הגדול נהר פרת (נחלשית טו יח), כל ארץ החתים עד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם (יהושע א ד), זה הפסוק עתיד להיות לימות המשיח, שנא' וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ (תהלים ע"ח), לפי שלא מצינו גבול ארץ ישראל ממדבר עד הנהר, ולא מים סוף עד ים פלשתים, אלא ודאי לעתיד לבא: כי אתן בידכם את כל יושבי הארץ וגרשתמו מפניך. על מנת שתגרשם מפניך: וגרשתמו. זה מצוה על המלך, לפי שהוא מלחמות הובה, (ע) זש"ה ואני אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חסדה נהלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג ט), אשיתך, לשון יישוב, כגון וישתי את גבולך, (עא) אשיתך לשון הבדלה, כגון וישת לו עדרים לבדו (נחלשית ל ט), (עב) אשיתך

הערות ותקונים

(סח) וכן אמרו רבותינו. שנת י"ג ע"ב. (סו) מלמד שהקב"ה ממלא. פוסק י"ג ע"ב, ושם איתא שהקב"ה משלים חבל צר"ה י"א ע"א וקידושין ל"ח ע"א גרסינן ממלא. (סז) והמותי כמו והממתי. וכן כתב רש"י עה"ת, וזרסו המס ומבנין סקל והמ"ס דנושא לחסרון מ"ס ע"פ. (סח) כיצד האמוריים מתיים ח"ר לוי. הנחומא משפטים. (סצ) ומסמתן מלמעלה ומסרסתן מתחת. הנחומא נאמר ובעין מהצקע ונוסל מלא קומתו ומת, אולם לשון רבינו לקוח מנמרח כוסס ל"ו ע"א אמר ריש לקיש על שפת הירדן עמדה וזרקס צבן מרס וסימת עיניהם מלמעלה וסירסס מלמסס שנאמר ולאנכי השמדתי את האמורי. (ע) זש"ה ואני אמרתי. וכ"ה בכ"י ס"ב וככ"י פלארענן ובמקרא כתוב ולאנכי אמרתי. (עא) אשיתך לשון הבדלה. הנחומא על הכתוב כסס לאנכי שולח מלאך. ושם הוא צסס ר' אלעזר בן עדה. וכן מובא בילקוט ירמיה רפז ר"ע צסס מדרש. (עב) אשיתך לשון שנה. הנחומא שס צסס ר' חמא בר חנינא ומונא שס כלים מהכתוב ואינא אשית, וכן

שמות כג כד משפטים

פז

לשון שנאה, בלומר עשיתם שאשנא אתכם, (עג) ר' ברכיה אומר אשיתך לשון הפקר, כמו ואשיתו בתה לא יזמר ולא יעדר ועלה שמיר ושית (ישעיה ה ו) כלומר גרמתם לעצמכם להיות הפקר:

לב) לא תכרת להם ולא להיהם ברית, שאם תכרות להם הרי אתה כורת גם לאלהיהם: לא ישובו בארצך פן יחטאו אותך לי, וכה"א זבולון לא הוריש את יושבי קמרון (סופסים א ל): כי תעבד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש, כל מוקש מכשול, וכה"א כי בשלה ירושלים (ישעיה נ ח), ואומר (עד) מכשול עונם היא (יחזקאל ז יט), בוא וראה חומרת עבודת כוכבים, בתחלת עשרת הדברות הזהיר עליה, שנאמר לא יהיה לך (שמות כ יג), ובאמצע הפרשה שנאמר אלהי מסכה לא תעשה לך (שס לו יז), לבסוף המשפטים, שנאמר לא תכרות להם ולא להיהם ברית:

[כד] א) ואל משה אמר עלה, (א) זה היה מעשה קודם עשרת הדברות, שנאמר ויאמר ה' אל משה לך רד ועלית אתה ואהרן עמך (שס יט כד): אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מוקני ישראל והשתחיתם מרחוק, ואין אנו יודעין כמה מרחוק, כשהוא אומר להלן אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה (יחזקאל ד), אף כאן אלפים אמה: ואל משה אמר, זה דומה לויאמר למך לנשיו עדה וצלה [וגו'] נשיו למך האזנה אמרתי (גראשית ד כג), נשיו למך ולא אמר נשיו:

ב) ונגש משה לבדו אל ה', זה שנאמר למעלה ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים (שמות כ כא):

ג) ויבא משה ויכפר לעם, שנאמר וירד משה מן ההר אל העם ויקדש את העם (שס יט יד): את כל דברי ה' ואת כל המשפטים ויען כל העם קול אחד ויאמרו, לא היה חילוק הלב בינותם:

ד) ויכתב משה את כל דברי ה', אלו החקים והמשפטים, (ב) את לרבות ספר בראשית ואלה שמות, עד ויקחו לי תרומה: וישכם בבקר, (ג) הזריזין מקדימין למצות: ויבן מזבח, (ד) ביום הששי בנה מזבח (ה) והעמיד שתים עשרה מצבה, לשנים עשר שבטי ישראל:

ה) וישלח את נערי בני ישראל, (ו) אלו הזקנים הנערים במצות, כגון והנער נער (ש"א א כד), ניעור ומדקדק במצות: ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים, הכל פרים העולות והשלמים, (ז) אע"פ שאין לפסוק זה הכרע, אם פרים הכל, ואם עולות כבשים, והשלמים פרים:

ו) ויקח משה חצי הדם וישם באנגות, אלו המזרקים: וחצי הדם זרק על המזבח לכפר על ישראל:

הערות ותקונים

וכן מובא בילקוט ירמ' שם, ועיין שמ"ר פל"ב, (עג) ר' ברכיה אומר, תנחומא שם ומובא בילקוט ירמ' שם, ועיין בשמ"ר שם ור' ברכיה אומר ציירתם עצמכם כדכתיב שמיר ושית, לדעתי יש לתקן ש"ל ר' ברכיה אומר [אין אשיתך אלא לשון הפקר] ציירתם עצמכם ש"ל גרמחם עצמכם, (עד) מכשול עונם היא, בקרא עונם היה:

[כד] (א) זה היה מעשה קודם עשרת הדברות, וכן מובא גראשית ע"ט, (ב) את לרבות ספר בראשית ואלה שמות עד ויקחו לי תרומה, ע"י רש"י ע"ט, שכתב מבראשית ועד מחן הורס וכתב מצות שלטון במרה, ועיין מכילתא יהרו ריש פ"ג, (ג) הזריזין מקדימין למצות, פסחים ד' ע"א, (ד) ביום הששי בנה מזבח, עיין שבת פ"ח ע"א בתמשה בנה מזבח וכן במכילתא יתרו פ"ג בחמישי, השכים בצוקר ובנה מזבח, ר"ל בתמשה לחודש ביון והוא לשיפת בעל כדר עולם שר"ח ה' ביום ב' ובשעה לחדש שחט בו הדברות היה ביום השבת כמו שמפורש בס"פ סוף פ"ה, בשעה לחדש נמנו להם עשרת הדברות ויום השבת היה ולשיפת המכילתא ה' ר"ח ביון ביום א' ובשעה לחדש היה ביום הראשון, ורבינו שכתב ביום הששי בנה מזבח הוא לשיפת הס"ע, (ה) והעמיד שתים עשרה מצבה, הוא דברי ר' יסודס במכילתא יתרו פ"ג, (ו) אלו הזקנים, בגמרא זבחים קפ"ו ע"ב, ובחרנוס אומקלוס ורש"י ע"ט, איתא אלו הזקנים, ועיין גראשית שם, (ז) אע"פ שאין לפסוק זה הכרע, ע"י חגינה ו' ע"ב וברש"י שם ובתוס' ד"ה לפסוקי פעמח שכתבו ולא דמי לתמשה מקראות שאין להם הכרע יומא נ"ב ע"ב טו' ע"ש.

ויקח

שמות כד ומשפטים י

(ז) (ח) ויקח את ספר הברית. (ט) זהו שכתוב מתחלת בראשית עד כאן, דברי ר' יוסי בר יהודה, (י) ר' ישמעאל אומר ברכות וקללות, שנא' אלה דברי הברית (דברים כח ט): ויאמר כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (יא) [כדרך שנא' במלאכי השרת ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו (תהלים קג כ): ד"א נעשה ונשמע. נעשה את כל אלה, ונשמע] העתידות להיאמר:

(ח) ויקח משה את הדם ויזרק על העם. (יב) זו הזאה, (יג) מלמד שלא קבלו אבותינו התורה אלא על ידי מילה וטבילה והזאה: ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם. (יד) אמר להם הרי אתם קשורין (טו) וענובין, סיד קבלו עליהם בשמחה:

(ט) ויעל משה ואהרן וגו'. זה בתחומו, ואלו בתחומין:

(י) ויראו את אלהי ישראל. מלמד שראו שכינה: ותחת רגליו. זה כסא הכבוד: כמעשה לבנת הספיר. (טז) מלמד שהספיר לבן הוא, וכה"א כמראה אבן ספיר דמות כסא (יחזקאל א טו):

(יא) ואל אצילי בני ישראל. אלו הזקנים והכהנים הנגשים אל ה': לא שלח ידו. לא היה בהן היוזק, כענין שנאמר פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב (שמות יט כא). ויש אומרים לא שלח ידו. לא חלה עליהם עדיין, נבואה: ויחזו את האלהים. חזו מלאכי השרת וחיות הקודש: ויאכלו וישתו. אלו קרבנות שהן מתקרבין ומתקבלין לפני המקום, ונדמה להם כאלו אכלו ושתו, כענין שנאמר אכלו רעים שתו ושכרו דודים (ש"ס ה א):

(יב) ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה. להחר אשר אמרתי לך, תעבדון את האלהים על ההר הזה (שמות ג יב), (יז) זה היה מעשה אחר עשרת הדברות, שהוא תחלה לארבעים יום: והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן. כמשמעו: והתורה. (יח) אלו חוקים ומשפטים: והמצוה, זו משנה: אשר כתבתי. אלו נביאים וכתובים: להורותם. (יט) זה התלמוד, מלמד שכולם ניתנו לו למשה מסיני, (כ) שהרי כמה מצות סתומות, וכמה משפטים כתומים בתורה שגילום הכמי ישראל בקבלת דור אחר דור, רב מפי רב, ששמע מפי רבו, ורבו מרבו, הלכה למשה מסיני:

הערות ותקונים

(ח) ויקח את ספר הברית. וכו"ה נכ"י פלארענן ובקרא כח"י ויקח ספר הברית. (ט) זהו שכתוב מתחלת בראשית עד כאן. במכילתא יתרו פ"ג רבי יוסי ברבי חסי אומר מתחלת בראשית ועד כאן. ובילקוט יתרו רמז רע"ט הני' רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר ורבינו גורם ר' יוסי ב"ר יסודס, ועי' תוס' גיפין ס' ע"א ד"ה תורה. (י) ר' ישמעאל אומר ברכות וקללות. עי' מכילתא וילקוט שם. (יא) כדרך שנאמר במלאכי השרת. הוספתי עס"י כ"י פלארענן. (יב) זו הזאה. עי' כריתות ט' ע"א. וכן רש"י כתב ויזרק ענין הזאה, ותרנומו וזרק על מדנחא לכשרה על עמא. (יג) מלמד שלא קיבלו אבותינו התורה. עי' כריתות ט"ז שמכאן למדו אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאה דס. (יד) אמר להם כרי אתם קשורין. מכילתא יתרו פ"ג. (טו) וענובין. לשון קשירה. עי' ערוך ערך ענב. (טז) מלמד שהספיר לבן הוא. עי' בהמבאר. לבנת מגזרת לבנה והנה לבנת הספיר כמו אבן ספיר שראה יחזקאל במראות הנבואה שהוא דמות כסא. כ"כ הראש"ע, והרשב"ם עי' לבנת לובן וכן תרגום הירושלמי וכן פי' ר' יונה וכן כתב רב סעדי' גאון שהספיר הוא לבן, והוא האבן שקורין קריסטל. (יז) זה ה' מעשה. יומא ג' פ"ג. (יח) אלו חוקים ומשפטים. בגמרא ברכות ה' ע"א איתא לוחות אלו עשרת הדברות, תורה זו מקרא, והמלצה זו משנה, אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים, להורותם זה הגמרא, מלמד שכולם נתנו למשה מסיני, וידידי הרה"ג הבקי בספרא ואלו ר' רסאל נסע ראבינא וז"ל בספרו דקדוקי סופרים ה"א מד"ב הביא גי' כ"י לוחות האבן זו תורה והתורה אלו משנה והמלצה אלו מצות כמשמען. וכני' כ"י כ"ה בילקוט משפטים רמז ט"ז. (יט) ובילקוט הני' חוקים ומשפטים אלו דינין וע"ס הוא כי לא הוזכר במקרא) ובנה"ג ונס' הרוקח שורש קבלת חכמים ובהשגות הרמב"ן על ס' המצות שרש"א וגי' הדפוס טח יתיר עכ"ל. (יט) זה תלמוד. לפנינו בברכות שם הני' זה גמרא ובקדוקי סופרים שם הביא גי' כ"י זה תלמוד. וכ"ה בדפוס שולנינו וויניציא וקראקא, ובילקוט ובנה"ג ובע"י הראשון, והלעמור הוא ששינהו. (כ) שפיר

שמות כד משפטים

פח

יג) ויקם משה ויהושע משרתו. עדיין לא היה שמו יהושע עד שנה שניה שנשתלחו המרגלים, שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע (במדבר יג טז), אלא שכתבו על שום שנהיה, וכן ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים (שמות יז ט), נקרא על שם שעתיד להיות, ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה, וכן כיוצא באלה תמצא, ויכו את כל שדה העמלקי (בראשית יד ז), ועדיין לא נברא, אלא על שם סופו הולך הכתוב:

יד) ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה. (כא) המתינו לנו, כמו ואשב בהר (דברים ט ט), והמתין בהר: והנה אהרן וחור עמכם. זכותו של לוי, וזכותו של יהודה: מי בעל דברים... דברי ריבות: יגש אליהם... לדין: מי בעל דברים יגש אליהם. (כב) מיכן אמרו המוציא מחבירו עליו הראיה, שנאמר יגש אליהם, כלומר יגיש ראיותיו אליהם:

טו) ויעל בשה אל החר. (כג) אחר עשרת הדברות: ויכס הענן את החר. וגם את משה רבינו כסה הענן, (כד) כדי למרק אכילה ושתיה שבמעיו, כדי להשימו כמלאכי השרת:

טז) ויכסהו הענן ששת ימים. (כה) להר וגם למשה: ויקרא אל משה! למה באת קריאה זו אל משה, (כו) אלא להלוק לו למשה כבוד: ביום השביעי מתוך הענן. זה שאמר לו הנני אנכי בא אליך בעב הענן (שמות יט ט):

יז) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש החר. דיברה תורה בלשון שהאוזן יכולה לשמוע, כאש אוכלת, ה' כנבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה (ישעיה מג יג), כקול מים רבים כקול שדי (יחזקאל א כד), וכאלה רבות: לעיני בני ישראל. כדי לקרבן לייחודו:

יח) ויבא משה בתוך הענן. (כו) מלמד שנעשה לו שביל בתוך הענן והיה הולך לאור הענן, כאדם שמהלך בצהרים: ויעל אל החר. (כח) זה תחלת ארבעים יום, וששה ימים קודם שקראו הקב"ה מתוך הענן בכלל ארבעים יום, שאינן ארבעים ושש, אלא ארבעים יום וארבעים לילה, שנאמר ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה; כולן רצופין בזה אחר זה, (כט) בוא וראה שכל מעשהו בראשית בששה ימים נבראו, והתורה נתנה לסוף ארבעים יום, אשרי מי שנותן מעשה ששה, ונוטל מעשה ארבעים; ז' כנגד אחד, חוץ מיום שעלה, וחוץ מיום שירד. ובמה היה מתעסק משה רבינו ארבעים יום וארבעים לילה, אלא ללמדך עומקי התורה והמצות למד מפי הגבורה, ואם משה רבינו ששמע מפי הגבורה, הוצרך ללמוד ארבעים יום; הדיוט מהדיוט על אחת כמה וכמה שצריך להיות עמל בתורה, ועליו הכתוב אומר נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו (משלי טו ט), אשרי מי שעמלו בתורה ובמצות ועובד לבוראו באמת:

סליק פרשת משפטים

הערות ותקונים

כמה מלות - כוספת רביט. (כא) פמתיט לנו. וכן כתב המנאר שבו לשון כמחנה ועכוז וק"ל אורכו למא הכא. (כב) מיכן אמרו. ז"ק מ"ו ע"ב. (כג) אחר עשרת הדברות. יומא ג' ע"ב. (כד) כדי למרק. יומא טס. (כה) להר וגם למשה. ע"י יומא טס. (כו) אלא לחלוק לו למשה כבוד. יומא טס. (כז) מלמד. יומא טס. (כח) זה תחלה מ' יום. ע"י יומא טס ורש"י עכ"ל. (כט) בוא וראה שכל מעשה בראשית. ע"י וי"ר פ"ל ופסיקתא פבקה ולקחתם לכם דף קע"ח ע"ב וקלה היא בעיניך שמכרהי דבר שנברא לששה ימים וקניתי דבר שניתן לארבעים יום וארבעים לילה כך כל העולם כלו לא נברא אלא לששה ימים דכתיב כי ששת ימים וגו' אבל התורה נתנה למ' יום דכתיב ארבעים יום וגו'. ופיין פסיקתא טס כהערה י"א:

פרשת תרומה

כתיב כי לקח טוב נתתי לכם תורת אל תעזובו (משלי ד כ), מאי לקח טוב, זו היא התורה, והאיך היא לקח טוב, (א) בנוהג שבעולם (ב) שני תגרין מוכרין שני סיני תגרות החליפו זה לזה, מה שיש ביד זה אין ביד זה, אבל התורה אדם שונה הלכה זו, וחבירו שונה הלכה אחרת, לימדו זה את זה, נמצא ביד זה שתיים וביד זה שתיים לכך נקרא לקח טוב: (ג) ד"א לקח טוב, שהרי כל סחורה שבעולם אדם נוטלה ויוצא לדרך, ספק שמא יטלוה הימנו לסטים, אבל התורה אינה כן, לכך נקראת לקח טוב: (ד) ד"א לקח טוב כל סחורה שבעולם בעלה מתפחד שמא תפסיד ותזיל סחורתו, אבל התורה אינה מפסדת אלא עולה בכל יום ומתגדלת, לכך נקראת לקח טוב, אמר הקב"ה לקח טוב נתתי לכם, עשרת הדברות ומשפטים ישרים וחוקים ומצות טובים, עתה בבקשה מכם תורת אל תעזובו, הקב"ה נתן תורה לישראל ואמר תורת אל תעזובו:

[כה] (א) וידבר ה' אל משה לאמר: (ב) דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. (ה) אני נתתי לכם את תורת וקחו גם אותי, ומנין לומר לי במקום אותי, שנאמר ולי אני עבדך (מ"א א כו), ועשו לי מקדש (פסוק ח), לכך נאמר דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה: (ו) תנן התם חמשה לא יתרמו, ואם הרימו אין תרומתן תרומה, החרש השומט והקטן ותתורם את שאינו שלו, ונכרי שתרם את של ישראל אפילו ברשות, אין תרומתן תרומה: (ז) אמר ר' שמעון בן לקיש וכולהם מן הפסוק הזה, (ח) דבר אל בני ישראל, פרט לחרש שאינו שומע ואינו מדבר, אשר ידבנו לבו, פרט לשומט שאין לבו נודנו, ידבנו לבו, אין הנדיב אלא בלב, שנאמר כל נדיב לב (שמות לה ה), ולא אנוס, מאת כל איש, פרט לקטן שאינו איש, ויקחו לי, (ט) משלהם פרט לתורם מה שאינו שלו, (י) והנכרי סנין, דכתיב דבר אל בני ישראל ויקחו לי, ולא הגוים יקחו, (יא) על שם היבה זוכר את ישראל בכל פרשה ומצוה, שנא' כי נער ישראל ואוהבהו (הושע יא א), ואומר ואוהב את יעקב (מלאכי א ב): ויקחו לי תרומה. (יב) כל מקום שנאמר לי, הוקבע לעולם הזה ולעתיד, כי לי הארץ (ויקרא כה כג), כי לי בני ישראל עבדים (שם סס נה), כי לי כל בכור (במדבר יג), והיו לי הלויים (שם ח יד), וכאלה רבות: ויקחו לי. שתהא ברכה בה, וכה"א והמלאכה היתה דים (שמות לו ז): דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. אמר להם הקב"ה לכם אני מטריח להביא תרומה, ולא לשאר אומות: תקחו את תרומתי. מאחר שהתנדב מלבו, תקחו את תרומתי בעל כרחו:

(ג) וזאת התרומה. שלש פעמים הזכיר תרומה, (יג) כדרך שבאי אמר ר' יאשיה דאמר שלש תרומות הן, תרומת שקלים לאדנים, תרומת מזבח למזבח,

הערות ותקונים

תרומה (א) בנוהג שבעולם. עי' תנחומא ריש תרומה ומובא גם נס' והזכיר תרומה דף ע"ז ע"ב.
(ב) שני תגרין מוכרין ב' מיני תגרות. בתנחומא שני פרגמנטוסין עומדים זה ע"ס זה אחד בידו מסכסא ואחד בידו סלפלין כו'. ומלת סלפלין בתנחומא נראה כי בא פנימה מאיזה מעתיק. ונמצא לגטון בילקום רמז ס"ג זה לוקח מסכסא וזה לוקח אולוסירק' [ל' אולוסירקון]. ופי' ציוני כלו משי מורכב מן אולו שפי' ציוני כולו ומן סריקון שפי' משי וגם מסכסא פי' ציוני משי שלא נשבר עדיין. ובס' והזכיר תרומה דף ע"ז ע"א מובא מאמר התנחומא ונרס זה בידו סידוקין. ויש לתקן שז"ל סידוקין כמו שהעירותי במחברת כבוד הלכנון שנה עשירית מחברת ראשונה לד' י"ג. (ג) ד"א לקח טוב שהרי כל סחורה שבעולם. תנחומא יילקום. ובס' והזכיר שם. (ד) ד"א לקח טוב. שם. (ה) אני נתתי לכם את תורת וקחו גם אותי. בתנחומא וילקום אמר להן הקב"ה לישראל התורה שלי ונטלתם אותה קחו אותי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה. (ו) תנן התם. ריש תרומות מובא בתנחומא שם. (ז) אמר ר' רשב"ל. תנחומא וילקום והמאמר נובע מירושלמי תרומה פ"א ה"א, ושם איתא ר' שמואל בר נחמן. (ח) דבר אל בני ישראל פרט לחרש שאינו שומע ואינו מדבר. כ"ה בתנחומא, אולם בירושלמי בני' אשר ידבנו לבו פרט לחרש ולשומט. (ט) משלהם. תנחומא וילקום. (י) והנכרי סנין. בתנחומא בני' ונכרי שתרם את של ישראל אפילו ברשותו דכתיב דבר אל בני ישראל ילא נכרי שאינו ישראלי. (יא) על שם היבה. דברי רבינו מדנפשי'. (יב) כל מקום שנאמר לי. תנחומא וילקום וס' והזכיר. (יג) כדרך שבאי אמר ר' יאשיה דאמר ג' תרומות כו'. כ"ה בכ"י פלארעץ:

שמות כה תרומה

תרומת בדק הבית לבדק הבית : אשר תקחו מאתם . לא תרומת דגן תירוש ויצור , אלא זהב וכסף ונחשת , (יד) אמר הקב"ה אני העמדתי לכם שלשה עשר דברים במצרים , אף אתם תתנדבו שלש עשרה , שלשה עשר שעשה במצרים הכתובים על ידי יחזקאל , ואלבישך רקמה , ואנעלך תחש , ואחבשך בשש , ואכסך משי , ואעדך עדי , ואתנה צמידים על ידיך , ורביד על גרונך , ואתן גזם על אפך , ועגילים על אזניך , ועטרת תפארת בראשך , וסלת ושמן ודבש האכלתיך (יחזקאל ס"ז י"א י"ב י"ג) הרי שלשה עשר , אף אתם תתנדבו לי שלשה עשר דבר , זהב , וכסף , ונחשת , ותכלת , וארגמן , ותולעת שני , ושש , ועזים , ועורות אילים מאדמים , ועורות תחשים , ועצי שטים , ושמן למאור , ובשמים לשמן המשחה ולקמרת הכמים , אבני שהם , ואבני סלואים , ומה נשתנו אלו , אלא לסדרש , זהב לכפר מפני מלכות בבל , דכתיב ביה ראשיה די דהב מב (דניאל כ"ג) , וכסף לכפר מפני מלכות פרס ומדי , דכתיב ועשרת אלפים ככר כסף (אסתר ג' ט) , ונחשת לכפר מלכות יון , שהיא פחותה מכולן , (סו) שהיא עתידה להשתמש במטבע חשוב כחרס (טז) שהדינרין שלהם נחשת , ותכלת וארגמן ותולעת שני , (יז) תכלת אלו ישראל העמופים בציצית , (יח) [דכתיב ביה פתיל תכלת] , ארגמן זה דניאל , שראה ד' מלכיות האלו , (יט) [וכתיב ביה ארגמנא ילבש] (דניאל ה' ז) , ותולעת שני אלו ישראל , שנא' בהם אל תיראי תולעת יעקב (ישעיה מא' יד) , ואמר כחוט השני שפתותיך (שה"ש ד' ג) , ושש זה הכד , כנגד המלאך לבוש הבדים אשר נשבע בחיי העולמים , ועזים זה כפרת עונות ישראל , שנאמר אם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישעיה א' יח) , ועורות אילים מאדמים (כ) אלו מלכי אדום שמשכה מלכותן על ישראל , (כא) ועורות תחשים שערערו חוסות ירושלים והתישו כוחן של ישראל , ועצי שטים שיועצים עצות להשמות את ישראל מייחוד מלכם :

ו) שמן למאור . כנגד מלך המשיח שעתיד לבא להאיר עיני ישראל : בשמים לשמן המשחה . שעתיד למשוח כהן גדול : ולקמרת הכמים . כדכתיב (כב) כריח ניהוח ארצה אתכם (יחזקאל כ"ח) :

ז) אבני שהם ואבני סלואים . (כג) [זה אבני כדכוד] , כדכתיב ושמתי כדכוד שמשותיך (ישעיה נ"ד י"ב) :

ח) ועשו לי מקדש . בעולם הזה (כד) ולעולם הבא : ושכנתי בתוכם . לעולמי עולמים . חיבה יתירה חיבב הקב"ה לישראל , לצמצם שכינתו בתוכם , אשרי העם שכבה לו . אשרי העם שה' אלהיו . זה המדרש נואי המקרא ומידי פשוטו אינו יוצא : **ט) ככל אשר אני מראה אותך .** מלמד שהראא לו הקב"ה למשה כל מלאכת תבנית המשכן הכל הראה לו דמות אש : וכן תעשו . לדורות הבאים :

י) ועשו ארון עצי שטים . התחיל בארון מפני שקדושתו יתירה , לשיכך הזכיר בראשונה : עצי שטים . מין ארז , שנא' אתן במדבר ארז שמה (ישעיה מא' י"ט) :

ה' ערות' ותקונים

וכ"י ס"ב (ונכ"י ס"ב כד' פנאי נ"י יאשיה) וזו ליחא בתנחומא לפנינו ואין ספק שהיה כן בילמדנו . והמאמר הזה מקורו בירושלמי שקלים פ"א ה"א ושם הוא בשם ר' חגי בשם ר' שמואל בר נחמן שלש תרומות לאמרו בפרשה הזאת תרומת אלנים ותרומת שקלים ותרומת המשכן , דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה זו תרומת אלנים , מאלת כל איש אשר ידבנו לכו תקחו את תרומתי זו תרומת שקלים , וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זו תרומת המשכן , ועי' ברש"י ע"פ . (יד) אמר הקב"ה אני העמדתי לכם י"ג דברים : עי' תנחומא ונפץ יוסף ט"ס . ובילקוט וס' והזכיר דף ע"ז ע"ב . (טו) שהיא עתידה להשתמש . עי' בתנחומא ארז"ל המלכות היא עתידה להשתמש במטבע של חרס . (טז) שהדינרין שלהם נחשת-הוספת רבינו . (יז) תכלת אלו ישראל . עד סוף הכתוב ליחא בתנחומא לפנינו . (יח) דכתיב ביה פתיל תכלת . כ"ה נכ"י פלארענן . (י"ט) וכתיב ביה . כ"ה נכ"י פ"ב וחמר גם נכ"י פלארענן . (כ) אלו מלכי אדום שמשכה מלכותן על ישראל . כ"ה גם נכ"י פלארענן . וכתיב פ"ב הני' אלו מלכי אדום שמנניניהם מאודמים שמשכה מלכותם על ישראל . ודרש מאדמים מלכי אדום . (כא) ועורות תחשים שערערו . דרש שורות שערערו . ודרש עלי' מלשון פלס ושטים מן טסה . (כב) כריח ניהוח . כ"ה גם נכ"י פ"ב ופלארענן ונקרא כתיב כריח ניהוח . (כג) זה אבני כדכוד . הוספתי כמו שהוא נכ"י פ"ב , וחמר גם נכ"י פלארענן . (כד) ולעולם הבא . נכ"י פלארענן הני' ולעתיד

שמות כה תרומה

אמתים וחצי ארכו , ואמה וחצי רחבו , ואמה וחצי קומתו . (כה) באמה של ששה טפחים , והלוחות ארכן ששה , ורחבן ששה , ועוביין ששה , מונחות כנגד ארכו של ארון , כמה לוחות (כו) אונרות בארון , שנים עשר טפחים , נשתיירו שם שלשה טפחים , צא מהם טפח חציו לכותל זה , וחציו לכותל זה , נשתיירו שני טפחים שבהם ספר תורה מונח , שנאמר אין בארון רק שני לוחות האבנים אשר הניח שם משה בתורב (מ"ח ט) , אין בארון רק , אין מיעוט אחר מיעוט , אלא לרבות ספר תורה שמונח בארון . פרנסת ארון לאורכו , צא ופרנס ארון לרחבו , כמה לוחות אוכלות בארון ששה טפחים , שנשתיירו שם שלשה טפחים , צא מהם טפח , חציו לכותל זה , חציו לכותל זה , נשתיירו שם שני טפחים שלא יהא ספר תורה יוצא ונכנס כשהוא דחוק , דברי ר' מאיר , (כז) בבבא בתרא בפירקא קמא עמודי כסף היו עומדין ברוחב הארון לאורך הלוחות . מהדקיין את הלוחות שלא יתנועעו במסעות אמתים וחצי ארכו , (כח) מיכן אמרו אין עושין ספר תורה לא ארכו יותר על היקפו ולא היקפו יותר על ארכו : (כט) שאלו את רבי שיעור ספר תורה בכמה , אמר להם בגויל ששה טפחים , בקלף איני יודע וכו' . וכל ספר שהיקפו ששה טפחים , בידוע שעוביו מקום הנחתו שני טפחים , שכל שיש בהיקפו שלשה טפחים , יש בו רוחב טפח , למדנו שספר תורה שעשה משה רבינו כך דינו :

ציור הארון

יא) וצפירת אותו זהב מהור מבית ומחוץ תצפנו . (ל) מיכן אמרו כל תלמיד חכם שאינו תוכו כברו אינו תלמיד חכם , וכן אמר איוב צדק לבשתי וילבשני ונו' (איוב כ"ד) : ועשית עליו . (לא) עליון הוא כתר התורה על שלשה כתרים , (לב) שבכולם לא נאמר אלא ועשית לו , וזכאן ועשית עליו : זר זהב . (לג) זכה שהוא לומד ומקיים נעשית לו זר וכתר , ואם לאו זרה הוא הימנו , לכך חסר יו"ד :

יב) ויצקת לו ארבע טבעות . שיהא תלמיד חכם זהיר בתורה ובתלמוד ובמצות ובמעשים טובים : ושתי טבעות על צלע האחת ושתי טבעות על צלע השנית. כלומר ושתי טבעות מן ארבע טבעות זהב יהיו על צלע האחד וכן הצד השני : יג) ועשית בדי עצי שטים . (לד) אלו המסייעין את עוסקי התורה : וצפית אותם זהב . שבמקום שעתיד הקב"ה לעשות צל לעוסקי התורה עתיד לעשות

הערות ותקונים

ולפתח לבוא . (כה) באמה של ששה טפחים . כ"ב י"ד ע"א . (כו) אונרות בארון . בילקוט רמז ס"ו ס"ג אונרות ובמרא כ"ב שם כ"ג אונרות . וע"ש בפירש"י שפי' אוכלות תופקות . ובמרא שם במאמר ר' יהודה ג"כ כ"ג כמה לוחות אונרות בארון ונרשם בלדו לא אוכלות . ולהלן נזכר רבינו ג"כ כמה לוחות אוכלות בארון . (כז) כ"ב פ"ק . דף י"ד ע"א . (כח) מיכן אמרו . כ"ב שם . (כט) שאלו את רבי . שם . (ל) מיכן אמרו . יומא ע"ב פ"ב . (לא) עליון הוא כתר התורה . ע"י רש"י עה"ת זר זהב כמין כתר מוסף לו סניב כו' והוא סימן לכתר תורה . וע"י יומא שם א"ר יוחנן שלשה זירים הן וע"ש בפירש"י שכתב שלשה זירים נעשה בכלי הקודש , של מונח סימן לכתר כהונה , ושל ארון סימן לכתר תורה , ושל שלחן סימן לכתר מלכות , והשלחן הוא סימן לעושר מלכים . וכן במדרש שמ"ר פל"ד ארשב"י ג' כהרים הם כתר מלכות זה השלחן כתר כהונה זה המונח וכתר תורה זה הארון . (לב) שכתובם לא נאמר אלא ועשית לו . וכן הוא במדרש שמ"ר שם ומפני מה צולק כתיב ועשית לו ובארון כתיב ועשית עליו ללמדך שכתר תורה משולם יותר מטולן זכה אדם לתורה כאלו זכה לטולן ע"כ . (לג) זכה שהוא לומד ומקיים כו' . יומא ע"ב פ"ב ר"י רמי כתיב א' וקריין זיר זכה (פירש"י ללמוד לשמה ולקיימה) נעשית לו זיר , לא זכה זרע סימט (פירש"י משתכח ממנו) וכן במדרש שמ"ר פל"ד למה נכתבים זר ונקראים זר . (לד) למיכתב זיר צו"ד שאל"ה מוסף אמרו יו"ד . (לד) אלו המסייעין את עוסקי התורה כו' . במאמר הזה מובא ברבינו נח"י על התורה

שמות כה תרומה

למחזיקיה, שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף (קבלת יב), ואומר עין חיים היא למחזיקים בה (משלי ג יח):

יד) והבאת את הבדים בטבעות על צלעות הארון לשאת את הארון. (לה) סיכן שתלמידי חכמים שבעיר בני עירו מצווין לעשות מלאכתו: לשאת את הארון בהם. מאחר שעוסק בתורה מתנשא למעלה למעלה:

טו) בטבעות הארון יהיו הבדים לא יכורו ממנו. (לו) מכאן שהמסיר בדי הארון עובר בלאו:

טז) ונתת אל הארון. בוא וראה כמה נתינות הם, השבת מתנה, שנאמר ראו כי ה' נתן לכם (את) השבת (שמות טז כט), החכמה מתנה, שנא' כי ה' יתן החכמה (משלי ג ו), התורה מתנה, שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם (שם ד ג), ואומר ויתן אל משה ככלותו (שמות לא יח), ואומר ונתת אל הארון, וארץ ישראל מתנה, שנאמר אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם (דברים טז ח), והלויים מתנה, שנאמר לכם מתנה נתונים לה' (במדבר יח ו), והלק הלויים ומנחות הכהנים מתנה, ארבעה ועשרים מתנות כהונה, וכן כיוצא בהן, וכן התורה מתחלתה ועד סופה קרויה מתנה, לפי שנתנה במדבר במקום הפקר כל הרוצה ליטול יבוא ויטול, לכך נקראת מתנה: את העדות. עדות התורה לעולם שהקב"ה בחר בישראל ונתן להם את תורתו: אשר אתן. לאחר ארבעים יום: אליך. על ירך עתידה להינתן:

יז) ועשית כפרת זהב טהור אמתים וחצי ארכה ואמה וחצי רחבה. הכפרת מדת ארכה ורחבה נאמרה [ומדת עוביה לא נאמרה], וכשהוא אומר על פני הכפרת קדמה (ויקרא טז יד), (לז) למדנו עוביה טפח, (לח) כתיב הכא פני, וכתיב התם מאת פני יצחק אביו (בראשית כז ל), ואין פני אדם פחות מטפח:

יח) ועשית שנים כרובים זהב. כשאמר משה רבינו לא תעשה לך פסל וכל תמונה (שמות כ ד), נאמר לו ועשית שנים כרובים זהב, (לח) וכן כיוצא באלו, כמו פרשת יבום, וערות אביך, לא תלבש שעמנו (דברים כג יא), גדולים תעשה לך (שם טז יב), מחלליה מות יומת (שמות לא יד), וביום השבת שני כבשים בני שנה (במדבר כה ט), אלה וכיוצא בהן ברצון אחד נאמרו:

יט) ועשה כרוב אחד מקצה מזה. שלא להרהיק את הכרובים מן הכפורת:

כ) והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה. הכרובים האלה יהיו פורשים כנפים למעלה, ולא של בית עולמים, כי הכרובים שעשה שלמה היו פורשים כנפים מקור הדביר לקיר הדביר, (לט) שנאמר כנף הכרוב האחד נוגע בקיר מזה, ואלו הכרובים סוככים בכנפיהם על הכפרת ופניהם איש אל אחיו. כגון כפי הכהנים בשעה שעולין לברך את ישראל: אל הכפרת יהיו פני הכרובים. שלא יחזירו פניהם זה מזה: איש אל אחיו. (לט) להראות לישראל חיבה יתירה שהקב"ה חיבבם:

כא) ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה. לפי שיש על כסודק ויש על לפני, לפיכך הוצרך לומר מלמעלה: ואל הארון נתן את העדות

הערות ותקונים

ועל לשון יותר מחוקן וז"ל: ויש לפרש עוד ועשו ארון. עליו שמים. אלו המסייעין לעוסקי תורה. ולפיט אוחו זה סכור על שם שהקצ"ה עתיד לעשות לל לשניהם יחד לעוסקי התורה ולמסייע אוחם, שנאמר כי צלל החכמה צלל הכסף, וכתיב עין חיים היא למחזיקים בה כו' והבאת את הבדים בטבעות אלו ההמון שהייבין להעמיד ולהחזיק לומדי תורה כו'. (לה) מיכן שתלמידי חכמים שבעיר. עיי' יומא ע"ב ע"ב. (לו) מכאן שהמסיר בדי הארון. עיי' יומא ע"ב ע"א. (לז) למדנו עוביה טפח. סוכה ה' ע"א. (לח) כתיב הכא פני. סוכה ט. (לה) וכן כיוצא בזה. מכילתא דרשב"ש ס"ו ספרי תלפ"ה ר"ג ירוש' דברים ט"ג ה"ב ושבעות ט"ג ה"י. (לט) שנאמר כנף הכרוב האחד נוגע בקיר מזה. אין זה לשון הכתוב וז"ל שנאמר ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה. ורש"י כ"י פלארענץ מוצא לנכון שנאמר כנף [ז"ל והכנף] הכרוב שני [ז"ל השני] נוגעת בקיר [השני] וכנפיהם אל חוף הבית נוגעת כנף אל כנף. (לט) להראות לישראל חיבה. יומא ל"ד ע"א ועיי' צ"ב ל"ס ע"א ברש"י ד"ה כאן. להביא

שמות כה תרומה

אשר אתן אליך . (ם) להביא שכרי לוחות שהיו מונחין בארון :
 (כב) ונועדתי לך שם . בכל מקום שיהא שם הארון : ודברתי אתך . שלא יהא
 הדבור אלא אתך , שמא תאמר מכל המשכן , ת"ל מעל הכפרת ,
 יהא הדבור יוצא , שמא מכל הכפורת , ת"ל מכין שני הכרובים , ושמא תאמר מכין
 כל גופי הכרובים , ת"ל אשר על ארון העדות , להודיע גבורותיו של מלך מלכי המלכים
 שכתוב בו קול ה' שובר ארזים קול ה' בכח קול ה' חוצב להבות אש (ההלים כס ד ו ז)
 והוא מצמצם לדבר עם עברו כאשר ידבר איש אל רעהו , ברוך שם כבוד מלכותו
 לעולם ועד : את כל אשר אצוה אותך . ולא לאיש אחר , (ם) [שנאמר זכרו תורת
 משה עבדי (מלאכי ג כג) : אל בני ישראל . ולא לעם אחר] , וכן הוא אומר לא עשה
 כן לכל גוי ומשפטים כל ידעום (ההלים קמו כ) :

(נג) ועשית שלחן . שלחן קרוי שלחן , והמזבח קרוי שלחן , אלא שהעולין על
 המזבח כליל לאשים , והעולים בשלחן לכהנים , אלא שממנו אזכרתה
 לה , קמורת הבזיכין : אמתים ארכו ואמה רחבו ואמה וחצי קומתו . תנן התם
 (מא) במס' מנחות בפרק שתי הלחם ר' מאיר אומר השלחן ארכו שנים עשר ורחבו
 ששה , שהאמה בת ששה ולחם הפנים ארכו עשרה ורחבו חמשה , נותן ארכו כנגד
 רחבו של שלחן וכופל מפתיים מיכן וטפתיים מיכן וטפתיים ריוח באמצע , כדי שתהא
 הרוח מנשבת בו , אבא שאול אומר שם היו נותנין שני בזיכי לבונה של לחם הפנים ,
 אמרו לו והלא כבר נאמר ונתת על המערכת לבונה זבה (ויקרא כד ז) אמר לחם והלא
 נאמר ועליו מטה מנשה (נמדנר ג כ) , (כב) ובגמרא א"ר יוחנן לדברי האומר כו' :

(כד) וצפית אותו זהב מהור ועשית לו זר זהב סביב . (מג) זה כתר שני , שזכו בו
 שבמו של אחרן , שהרי (מד) זר הארון כל הרוצה ליטול יבוא ויטול ,
 מכח משה רבינו שזכה בו תחלה , שנאמר זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג כג) :

(כה) ועשית לו מסגרת טופח . מסגרתו למעלה היתה , (מה) כדברי ר' יהודה :

(כו) ועשית לו ארבע טבעות זהב . לו לשלחן ולא למסגרת :

(כז) לעמדת המסגרת תהיין הטבעות . בצדו של שלחן :

(כח) ועשית את הבדים עצי שטים וגו' ונשא בם את השלחן . (מה) שהיו מוציאין
 השלחן ברגלים ומראין אותו לעולי רגלים , ואמר להם ראו חיבתכם לפני
 המקום שסילוקו בסידורו , שנאמר לשום לחם הם ביום הלקחו (ט"א כא ז) :
 (כט) ועשית קערותיו וכפתיו וקשותיו ומנקיותיו . תנן התם (מו) במס' מנחות בפרק
 שתי הלחם ארבעה סניפין של זהב היו שם מפוצלין מראשיתן שהיו
 כומכין בהם , שנים לסדר זה ושנים לסדר זה , ועשרים ושמונה קנים כחצי קנה חלול ,
 ארבעה עשר לסדר זה , וארבעה עשר לסדר זה , לא סידור הקנים ולא גטילתן דוחין
 את השבת , אלא נכנס מערב שבת ושומטין ונותנין לאורך השלחן , וכל הכלים שהיו
 במקדש אורכן לאורך הבית , (מז) ואמרי' בתלמוד ארבעה סניפין מנא הני פילי ,
 אמר רב קטינא דאמר קרא ועשית קערותיו אלו הדפוסין , כפתיו אלו הבזיכין ,
 (מח) קשותיו אלו הסניפין , ומנקיותיו אלו הקנים : אשר יוסך בהן . שמסככין בהן את
 הלחם (מט) [וכולא שמעתתא , וכך הצעתן קערות אלו הדפוסין שבהם אופין את הלחם]

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

(ם) להביא שכרי לוחות . כ"ב מ"ד ע"ב . (ם) שנאמר זכרו . הוספתי כמו שהוא כ"ב וכ"י פלארענץ .
 והשמים המעתיק מן אחר עד אחר . וכל המאמר מן שמא האמר מן ספרא ויקרא ע"ב . (מא) במס' מנחות .
 דף ל"ו ע"א במשנה . (מב) ובגמרא . במנחות ט"ז . (מג) זה כתר שני . היינו כתר מלכות , ועי' רש"י
 עה"ת שכתב סימן לכתר מלכות שהשלחן שם עשר וגדולה כמו שאומרים שלחן מלכים ועי' לעיל הערה ל"א
 שהנאחי דברי רש"י מיומא ע"ב ע"ב ע"ש . (מד) זר הארון . היינו כתר התורה . (מה) כדברי ר' יהודה .
 עיין מנחות ל"ו ע"ב . וכ"י ס"ב ה"ג' כדברי ר' יוסי הגלילי וכ"י פלארענץ כדברי ר' יוסי וכן עיקר .
 (מה) שהיו מוציאין השלחן . מנחות כ"ט ע"א . (מו) במס' מנחות . דף ל"ו ע"א במשנה . (מז) ואמרינן
 סתמוד . דף ל"ו ע"א . (מח) קשותיו אלו הסניפין . עי' רש"י עה"ת ובתוס' . מנחות ל"ו ע"ב ד"ה לא .
 (מט) וכולא שמעתתא . הוספתי עפ"י כ"י פלארענץ והמעתיק השמים מן את הלחם עד את הלחם .

שמות כה תרומה

ולפיכך נקרא לחם הפנים על שם שהיה להם שתי פנים, בשביל תיקון הדפוסין, וכפותיו אלו בזיכוי לבונה, קשותיו אלו הסניפין כזה

○
○
○
○
○
○

סנקיותיו אלו הקנים, (ג) שהיה משים הקשות בין המערכות כדי שלא יגע לחם בלחם שלא יתעפש, שנא' ושמת אותם שתיים מערכות (ויקרא כו) זה על גב זה, והקנים מפרידין בין מערכה למערכה. בנוכה המערכות, כי אין אדם יכול לצייר במקומה, כי אם באורך והמבין יבין: (גא) תנן התם ר' מאיר אומר כל אמות היו בינונית חוץ ממזבח הזהב, והקרן והכובב, והיסוד, ר' יהודה אומר אמת בנין באמת ששה, ושל כלים בהמשה, א"ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו, ואלה מדות המזבח באמות אמה אמה וטופח וחיך האמה, ואמה רחב וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד וזת גב המזבח (יחזקאל מג יג), חיך האמה זה היסוד האמה, רוחב זה טובב, וגבולה אל שפתה סביב אלו הקרנות, גב המזבח זה מזבח הזהב, (גב) ר' מאיר כבר (גג) זה באמה בת המשה הא כל אמות הכלים באמה בת ששה, ר' יהודה סבר בזה יהיה אמות הכלים, כולא שמעתא:

ל) ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד. (גד) תנן התם סידר את הלחם בשבת ואת הבזיכין לאחר השבת, והקטיר הבזיכין בשבת פסולה ואין חיובין עליהם משום פיגול נותר וטמא, סידר את הלחם ואת הבזיכין לאחר השבת, (גה) והקטיר את הבזיכין בשבת כיצד יעשה, יניחנה לשבת הבאה שאפילו הוא על השלחן ימים עשרה אין בכך כלום: (גו) ותנן נמי ארבעה כהנים נכנסין שנים בידם שני סדרים, ושנים בידם שני בזיכין וארבעה מקדימין לפניהם; שנים ליטול שני סדרים, ושנים ליטול שתי בזיכין, (גז) הנכנסין עומדין בצפון ופניהם לדרום, והיוצאים עומדים בדרום ופניהם לצפון, אלו מושכין ואלו מניחין, וטפתו של זה (גח) בתוך טפתו של זה, שנאמר לפני תמיד, (נט) ר' יוסי אמר אף אלו נוטלין ואלו מניחין, אף זו היתה תמיד, יצאו ונתנום על שלחן של זהב שהיה באולם והקטירו את הבזיכין והחלות כתחלקות לכהנים: (ס) תניא ר' יוסי אומר אפילו סילק את הישנה שחרית וסידר את החדשה ערבית אין בכך כלום, הא מה אני מקיים לפני תמיד, שלא ילין שלחן בלא לחם, (סא) אמר רב אמי מדבריו למדנו שאפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית, ופרק אחד ערבית, קיים מצות לא ימוש (יהושע א ח). (סב) שאל בן דמא בן אחותו של ר' ישמעאל (סג) את רבי יהושע כגון שלמדתי כל התורה כולה, מהו שאלמוד חכמת יונית, קרא עליו. את המקרא הזה לא ימיש ספר התורה [הזה] מפניך והגית בו יומם ולילה (סד), צא וכדוק שעה שאינה סן היום ולא סן הלילה, ולמוד חכמת יונית: לא) ועשית מגורת זהב מהור. מקשה תיעשה. (סד) תנן התם שכעה קני מגורה מעכבין זה את זה [ושבעה נרותיה מעכבין זה את זה], (סה) מהו טעמא

הערות ותקונים

- (ג) שהיה משים הקשות. על והמבין יבין הוספת רבינו. (גא) תנן התם. כלים פירו מ"י מנחות ל"ו פ"א.
- (גב) ר' מאיר סבר. ש"י ברש"י בגמרא מנחות ט"ז. זה באמה בת המשה. בכ"י פלארענץ בסעות זה באמה בת ששה. (גד) תנן התם סידר את הלחם. מנחות ק' ע"א במשנה. (גה) והקטיר את הבזיכין בצבת כיצד יעשה. במשנה הגי' והקטיר את הבזיכין בצבת פסולה, ורש"י בגאון הרי"ז בלדו עיין רש"י ביזמא כ"ט פ"ב, דמוחק זה והעיד ק' בשם הר"ח דלא גרסי פסולה עכ"ל ויש להביא ראיה כי גם רבינו סוביה לא גרים כן במשנה ושם במשנה בני' ימים רבים. (גו) ותנן נמי ארבעה כהנים. משנה מנחות ל"ט פ"ב. (גז) הנכנסים והיוצאים. במשנה המכניסים והמוציאים. (גח) בתוך טפתו של זה. במשנה כנגד טפתו של זה. ורש"י בלדו בצבת קל"ג ע"א ומנחות ז' ע"ב איחא בלד טפתו של זה. (נט) ר' יוסי אומר. על תניא ר' יוסי אומר נשמע בכ"י פלארענץ ע"י שגגת המעתיק. (ס) תניא ר' יוסי אומר. מנחות ט"ז. (סא) אמר ר' אמי. ט"ז. (סב) שאל בן דמא. ט"ז. (סג) את רבי ישמעאל. (סד) תנן התם שכעה קני המגורה. מנחות כ"ח ע"א במשנה. (סה) מהו טעמא. גמרא ט"ז כתיב בזה. גמרא ט"ז פירש"י הויה כתיב בזה כפתוריהם וקנותם ממנה יהיו (מנחות כ"ח).

שמות כה כו תרומה

הויה כתיב בהו . (פו) תנו רבנן מנורה היתה באה מן העשת ומן הזהב, עשאה מן (סז) הגרוטאות פסולה, מן שאר מיני מתכת כשרה, מאי שנא מן הגרוטאות דפסולה, מקשה בעינן, משאר מיני מתכות נמי מקשה בעינן, אמר קרא העשה, לרבות שאר מיני מתכות :

לב) ושישה קנים . (סח) אמר שמואל משמיה דסבא גופה של מנורה שמונה עשרה טפחים, הרגלים והפרח שלשה טפחים, וטפחיים חלק, וטפח שבו גביע וכפתור ופרח וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנה, אחד אילך ואחד אילך, ונמשכין ועולין כנגד גבהה [של] המנורה וטפחיים חלק וטפח, כפתור ושני קנים יוצאים ממנה, אחד אילך ואחד אילך, ונמשכין ועולין כנגד גבהה של מנורה וטפחיים חלק, וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנה, אחד אילך ואחד אילך, ונמשכין ועולין כנגד גבהה של מנורה, נשתיירו שם שלשה טפחים שבהן גביעים כפתורים ופרחים. גביעים למה הם דומים, (סט) כמין כוסות אלכסנדריים, כפתורים למה הן דומים, (ע) כמו תפוחי הברותין, פרחיה למה הם דומים כמין פרחי העמודים, נמצאו גביעים עשרים ושנים, כפתורים אחד עשר, פרחים תשעה, כולא שמעתא (עא) במנחות בפרק הקומץ :

לג) שלשה גביעים משוקדים . מצויירים :
 לה) וכפתור תחת שני הקנים . (עב) כדמתרץ בגמרא :
 לו) ועשית את נרותיה שבעה . (עג) כנגד שבעת ימי בראשית : והעלה . וידליק . (עד) כמו ותעל משאת העיר השמימה : והאיר על עבר פניה . (עה) מלמד שכולם היו מצודדין פניהם כנגד נר מערכי כלפי שכינה :

לח) ומלקחיה ומחתותיה . אלו צורכי המנורה :
 ט) וראה ועשה . שלא נסמרה לו בלא ראייה :

[כו] א) ואת המשכן תעשה עשר יריעות . (א) כנגד עשרת הדברות : שש . (ב) חומן כפול ששה : מעשה חושב תעשה אותם. שיחא לו ציור אחד : (ג) ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה . זה יתפרש בפרשת ויקהל אחד הקמת הקרשים :

ו) חמש היריעות תהיין חוברות . (ג) במחש ולא בלולאות :
 ז) ועשית חמשים קרמי זהב . קרסים היה להם שתי אחיזות בשתי הלולאות , (ד) נראים היו הקרסים בלולאות ככוכבים ברקיע :
 ח) ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן עשתי עשרה יריעות . יתירות יריעות של עזים על יריעות של תכלת וארגמן ארבע אמות וברוחב שתי אמות :

הערות ותקונים

(פו) תנו רבנן . גמרא שם וחוספתא חולין פ"א . (סז) הגרוטאות . רש"י כתב זהב שזר . וכלמת המלה יוניה ודטקץ ופי' שברי כלי מתכות פיין ערוך . (סח) אמר שמואל משמיה דסבא . מנחות ל"ח ע"ב ושם גרסי' גבהה של מנורה וברייתא דמלאכת המשכן פ"ו ורש"י עה"ת וזכ"י פלארענן בסעות משמיה דרצא . ויש שינוי גדול בין גי' רבינו לגי' הגמ' שלגי' רבינו כל מקום חלק היה ספחיים וספחיים חלק שבין ג' ספחיים האחרונים ובין ספח כפתור ושני קנים האחרונים לא גרס ולגי' הגמ' אינו כן ע"ש . (סט) כמין כוסות אלכסנדריים . פירש"י שישנה באלכסנדריא של מזרים וארוכין וקלרים הן . (ע) כמין תפוחי הברותין . בגמרא שם כמין תפוחי הברותיים רש"י גורם הכרתים וכתב שם מקום . וגם בילקוט רמז שס"ט בגי' הכרתים . ובמנחות ס"ג ע"א בגי' תפוחי הברותיים . ובצירוף ערך תפוח הביא המאמר הזה וגורם תפוחי הברותיים , ופי' כמין תפוחי הברותיים שרחנן יחד על ענין . (עא) במנחות . דף ל"ח ע"ב . (עב) כדמתרץ בגמרא . שם . (עג) כנגד ז' ימי בראשית . פיין רבינו בחיי . (עד) כמו ותעל משאת העיר השמימה . וכן מובא זכ"י פ"ב וכ"י פלארענן ואין זה לשון הכתוב . רק ותעל שועת העיר השמים (פ"א ה' יב) ויש לחקן והנה עלה כליל העיר השמימה (שופטים כ' ח) . (עה) מלמד שכולם . מגילה כ"א ע"ב ופיין מנחות ל"ח ע"ב :

[כו] א) כנגד עשרת הדברות . פיין רבינו בחיי . (ב) חומן כפול ששה . יומא פ"א ע"ב וברייתא דמלאכת המשכן פ"ב . (ג) נמחש ולא בלולאות . פיין ברש"י עה"ת . (ד) נראים היו הקרסים בלולאות ככוכבים

שמות כו תרומה

צב

(ט) **והברת את חמש היריעות בתפירה: וכפלת את היריעה הששית. כדי שיהא שתי אמות כפולות: אל מול פני האהל. מפאת קדימה שמתחלת הפתח היה משים את היריעה באמצעותה, ושתי האמות היה לפתח כמו רדיד על המצח: ועשית חמשים לולאות. כדי שהקרסים העליונים של נחשת מכוונין כנגד קרסי זהב התחתונים:**

(יב) **וסרת העודף ביריעות האהל. זה ברוחב יריעות של עזים: חצי היריעה העודפת. כי חציה נכפלה אל מול פני האהל ושתי האמות הן עודפות ונסרחות על אחורי המשכן:**

(יג) **והאמה מזה והאמה מזה. לפי שהתחתונות היו שמנה ועשרים, והעליונות היו שלשים אמה, והיה אלה שתי אמות על צדי המשכן מזה ומזה לכמותו: ועשית מכסה לאהל עורות אילם מאדמים ומכסה עורות תחשים. (ה) תחש שהיה בימי משה רבינו לפי שעה נודמנה לו, ועשה ממנו מכסה לאהל מלמעלה, (ו) ומתרגמינן ססנונא, ששש בגוונים הרבה שלה:**

(טו) **ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים. (ו) מכל מיני ארז לא נבחרו למלאכת המשכן אלא עצי שטים, לכפר על מעשה שטים: עומדים. (ז) שיהו מעמידין אותן דרך גדילתן: (ח) ד"א עומדים. עומדין לעולם: (ט) ד"א עומדים, שמעמידין את ציפויין, לפי שלא היה תקרה למשכן כי אם היריעות:**

(טז) **עשר אמות ארך הקרש. (י) למדנו לגובהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה ורחב הקרש האחד. (יא) למדנו שרוחב המשכן עשר אמות וארכו שלשים: (יב) תנו רבנן קרשים מלמטן עוביין אמה ומלמעלה כלין והולכין עד כאצבע, שנאמר יהיו תמים על ראשו (פסוק כד) ולהלן הוא אומר תמו נכרתו (יהושע ג טו), דברי ר' יהודה, ר' נחמיה אומר כשם שמלמטן עוביין אמה, כך מלמעלה עוביין אמה, שנאמר יחדו (סס), ומה יהיו תמים, (יג) דלא לייתו נסרא. אורך יריעות המשכן עשרים ושמנה אמה, שדי אורכייהו לפותיא דמשכן, דל עשר אמות לאיגרא, פשו להו תשע להיא, גיסא ותשע להיא גיסא, לר' נחמי' מגליא אמה דקרשים, (יד) שהרי עוביה הקרשים נוטל אמה והקרשים הלולים אמה ונכנסים באדנים אמה, שדי פותייהו. לאורכא דמשכן עשר יריעות ארבעים אמה, דל תלתין לאיגרא פשו להו עשר אמות להיא גיסא כלפי מערב, לר' נחמי' מגליא אמה דאדנים דאחורי המשכן, עוד הבא יריעות עזים עשתי עשרה הרי ארבעים וארבע אמות ואורכן שלשים, דל עשרים לאיגרא פשו להו עשר להיא גיסא, ועשר להיא גיסא, (טו) לר' נחמי, מיכסא אמה דקרשים. תניא נמי הכי והאמה מזה והאמה מזה בעודף ונו' מזה ומזה לכמותו (פסוק יג), לר' יהודה לכמות אמה דאדנים, ולר' נחמי' לכמות אמה דקרשים, (טז) ומסתברא מילתיה דר' נחמי', דכתיב על צדי המשכן (סס), שהרי הקרשים קרויין משכן ולא האדנים. (יז) שדי פותייהו לאורכא דמשכן כמה הוי ארבעים וארבע, דל תלתין לאיגרא פשו להו ארביסר, דל תרתי לכפלא, דכתיב וכפלת את היריעה הששית (פסוק ט), פשו להו תרתיסר, ומה תסרח, תסרח מחברותיה, (יח) שהרי**

הערות והקוננים

ברקיע. עיין שמ"ר סוף ט' תרומה א"ר חייא בר אבא מלמד שהיו קרפי זהב נראין במשכן ככוכבים הנראים ברקיע ופיין ירושלמי מגילה פ"א ה"ב. ושבת ל"ט ריש פ"א ומראין קרסין בלולאות ככוכבים ברקיע. ועיין פסיקתא פסקא ויהי ביום כלות ונכערה פ"ה. (ה) תחש שהיה בימי משה. עיין שבת כ"ח ע"ב. (ו) ומתרגמינן ססנונא ששש בגוונים הרבה. עיין שבת כ"ח ע"א. (ז) מכל מיני ארז. עיין תנחומא. (ז) שיהו מעמידין אותן. יומא ע"ב ע"א. (ח) ד"א. סס. (ט) ד"א. סס. (י) למדנו לגובהו. וכ"ה ברש"י עה"ח. (יא) למדנו שרוחב המשכן. וז"ל רש"י למדנו ארכו של משכן לטעמים קרשים שהיו בלפון ובדרום מן המזרח למערב שלשים אמה. (יב) תנו רבנן קרשים מלמטן. שבת ל"ח ע"ב וע"ש בפירש"י על כל המאמר. (יג) דלא לייחא נסרא. פירש"י קרש אחד משני חתיכות. (יד) שהרי עוביה הקרשים כוספת רבינו. (טו) לר' נחמי' מיכסא אמה דקרשים. ל"ל לרבי נחמי' מיגליא אמה דאדנים כמו שהיא במאמר שם וע"ש בפירש"י, ורבינו לא הביא דעת רבי יהודה. (טז) ומסתברא מילתיה דר' נחמי'. כוספת רבינו. (יז) שדי פותייהו לאורכא. סס. (יח) שהרי יריעות המשכן. כוספת רבינו.

שמות כו בז תרומה

יריעת המשכן מניעות אחר המשכן, לדברי ר' נחמי' עד האדנים, אבל יריעות האהל מבטות את האדנים, ואמה נמשכת על הקרקע חוץ מן האדנים, וכר' יהודה שאמר דהקרשים כלין מלמעלה עד באצבע, נמשכת חצי היריעה על אחורי המשכן. (יט) וגדולה חכמה שנאמר בעליונות יותר מבתחונות, דאלו בתחונות כתיב וכל אשה חכמת לב בידיה טוו (שמות לה כה), ואלו בעליונות כתיב וכל הנשים אשר נשא לבן אותנה בתבמה (סס סס כו), (כ) תנא דבי ר' ישמעאל למה משכן דומה, לאשה שמהלכת בשוק ושפוליה מהלכין אחריה:

(כב) ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה קרשים. הרי תשע אמות:

(כג) ושני קרשים תעשה למקצעות המשכן. להשלמת עשר אמות, (כא) דאתי פותיה דהאי קרש דמקצוע וסמלא סומכא דהני, (כב) שהקרש אמה וחצי חצי האמה בצד הששה והאמה בצד סוף עשרים קרשים כנגד עובי הבותל, וכן כזה הצד, למדנו שעובי הקרשים שהוא אמה:

(כו) ועשית בריחים עצי שטים. (כג) אלו הבריחים היו באין בתוך הטבעות, שהיו הטבעות בתוך הקרשים, והבריחים עוברים בכל קרש וקרש, והבריח התיכון שהיה מבריה בתוך הקרשים מן הקצה אל הקצה, (כד) זה היה מעשה גם: (כה) ועשית את הקרשים למשכן. ארבעים ושמונה קרשים, וכנגדן נתן הקב"ה לישראל ארבעים ושמונה ערי מקלט, ומיני מכסאות היו שבעה, שש משור ותכלת וארגמן ותולעת שני ומעשה עזים ועורות אילים מאדמים. ועורות תחשים, וכנגדן נתן הקב"ה לישראל שבעה ענני כבוד, ארבעה בארבע דפנות, ואחד מלמעלה, ואחד מלמטה, ואחד ההולך לפניהם:

(לא) ועשית פרכת תכלת וארגמן.

(לב) ונתתה אותה על ארבעה עמודי שטים מצופים זהב וויהם זהב. וזו העמודים היה כמו אנמון שראשו כפוף כדי שיכנס החבל בראשו של ווים וקשר אותו החבל שתולין בו הפרכת על ארבעה אדני כסף, היו על ארבעה אדנים:

(לג) ונתתה את הפרכת תחת הקרשים. מאין נדע מקום הקרשים, אלא מתוך שידענו, כי עשר יריעות היו שהם ארבעים אמה לרוחב היריעות, כשתשים רחב היה בשפת המשכן קדמה, ופול גג המשכן שלשים אמה ועשר אמות מכסין קרשי המשכן שבפאת ימה, נמצאו הקרשים של זהב בסוף עשרים אמה, בשני שלישי המשכן, עשרים אמה מן הפתח, עד הקרשים, ועשר אמות מן הקרשים עד פאת המערב, וכשתביא את הפרכת תחת הקרשים, למדנו היתה מובדלת בשני שלישי המשכן, שני חלקים אהל מועד, ושלישי היה קרש קרשים, מקום הנחת הארון, וכיוצא בו עשה שלמה המלך הבית שבנה ששים אמות ארכו (מ"א ו' כ), צא מהם עשרים לדביר, נשאר ארבעים להיכל:

(לה) ושמת את השלחן מחוץ לפרכת ואת המנורה נכח השלחן. שיהו נותנין ארכן לאורך המשכן. (כו) ת"ר כל הכלים שבמקדש אורכן לאורכו של בית, חוץ מארון שאורכו לרוחבו של בית:

(לו) ועשית מסך וגו' מעשה רוקם. שרוקמין במקום שחושבין, כי מעשה חושב באריגה, ומעשה רוקם במחט, והם דומין כעין של פנים:

(כז) א) ועשית את המזבח עצי שטים. היה מונח לפני המשכן:

הערות ותקונים

- (יט) וגדולה חכמה. שנת ל"ט ע"א. (כ) תנא דבי ר' ישמעאל. שנת ל"ח ס"ב. (כא) דאתי פותיה. שנת ל"ח ע"ב. (כב) שהקרש אמה וחצי אמה. עיין רש"י בפ"י עה"ט. (כג) אלו הבריחים היו בלין. עיין רש"י עה"ט. (כד) זה היה מעשה גם. ע"י שנת ל"ח ע"ב ובתוס' שם ד"ה תנא גמס היו עומדים. (כה) ועשית את הקרשים למשכן. ענינו במסוק ע"ו כי שם מקומו של סדרטה בזאת. (כו) חט רבנן כל הכלים. מנחות ל"ח ע"א:

שמות כז תרומה

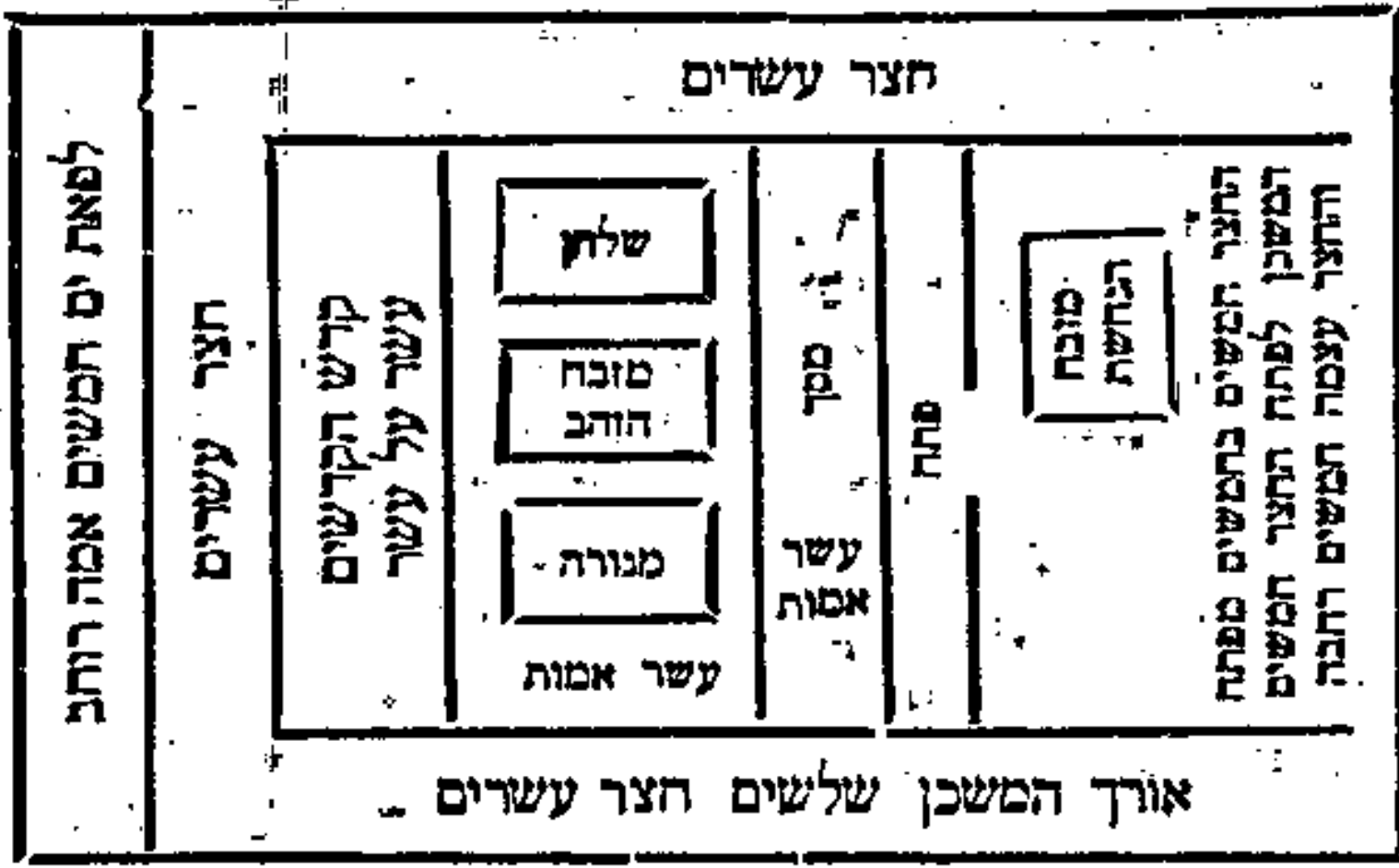
צג

(ג) ועשית סירותיו. (א) אלו הפסקתיו. תנן התם (ב) במס' תמיד פסקתו היה כלי גדול מחוקת לתך, ושתי שרשרות היה בה, אחת שהוא מושך בה ויורד, ואחת שהוא אוהו בה מלמעלה, בשביל שלא תתגלגל, והיו מורידין בה הדשן מעל גבי המזבח: (ג) ויעיו. אלו המגרפות שהיו נורפין בה את הדשן ומקבצין אותו: ומזרקותיו. לנסוך היין: ומולגותיו. (ד) אלו צינורותיו, (ד) שבהן מהפך את אברי העולה על גבי המזבח כדי שיתעכלו: ומחתותיו. (ה) להקטרה: (ו) ד"א ומזרקותיו. לקבל הדם, ומחתותיו להוציא הדשן:

(ד) ועשית לו מכבר. פירושו מעשה רשת, שהיא עשוי ככברה:

(ה) ונתתה אותה תחת כרכוב. (ז) זה המוכב של מזבח:

(ח) נבוב לחות. חלול, כענין שנאמר ואיש נבוב ילבב (איוב יא יב):

(ט) ועשית את הצר המשכן. עמודי החצר ששים, וכתוב ארך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים (פסוק י"ח), כיצד חמשים בחמשים, (ח) המשכן בקצה החמשים מקום המשכן שלשים, ואחורי המשכן עשרים, ונמצא לפני המשכן חמשים אורך בחמשים רחב, נמצינו למדין שהיה לפני המשכן חצר חמשים על חמשים, לפי שבשפת חמשים היה פתח המשכן, וסביבות המשכן היה עשרים אמה לשלש הפאות פאת ימה עשרים אמה חצר עד המשכן, ופאת צפון עשרים אמה חצר עד המשכן, ופאת נגבה חצר עשרים אמה עד המשכן, ולפני המשכן חמשים אמה חצר וברוחב החצר קלעים חמש עשרה אמה מצד זה, וחמש עשרה אמה מצד זה, ושער החצר עשרים אמה; הכל חמשים אמה:

(יט) לכל כלי המשכן [וגו'] וכל יתדות החצר. (ט) אלו הסיכין שקושרים בהן החבלים של קלעים: סליק פרשת תרומה

פרשת ואתה תצוה

כתוב לריח שמניך טובים שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך (ש"ס א ב) (י) אדונינו מורינו רבנא טוביהו, בנו של ר' אליעזר הרב הגדול זצוק"ל אמר

הערות ותקונים

[כז] (א) אלו הפסקתיו. וכן ת"א פסקתותיה. והמלה יוגית קהאגטש ופי' יורה (ב) במס' תמיד. פ"ה מ"ה דף ל"ג ע"א. והמאמר הזה מובא בערוך ערך פסקתו והרמ"ל הניח רשימת הדף אחר מלת בשנת וזאתה ים לרשום אחר מלת בתמיד ומלת בשנת מוסב למסה בשנת כופה עליה פסקתו וכן יש לתקן בערוך שם כפיפא בריש לו. ל"ל בספרא. (ג) ויעיו. הוספתי וגמלא לנכון בכ"י סלארענץ. (ד) אלו צינורותיו. וכן ת"א והוא שהביא רש"י עה"ת ובלשון חכמים (יומא י"ב) צנוריות. (ד) שבהן מהפך. עיין בסירש"י עה"ת. (ה) להקטרה. ע"י רש"י עה"ת. (ו) ד"א ומזרקותיו לקבל הדם. וכן הביא רש"י לקבל בהם דם הזבחים. (ז) זה המוכב. וזבחים ס"ב ע"א ועיין רש"י עה"ת. (ח) המשכן בקצה החמשים. עיין פירוטין כ"ג ע"ב וברש"י עה"ת פסוק י"ח. (ט) אלו הסיכין. סי' יתדות, ועוד תהיה לך תרגם וסיכא חסוי לך:

תצוה (י) אדונינו ומורינו. צ"י סלארענץ כתוב טוביהו בנו של ר' אליעזר הרב הגדול ז"ל אמר משום

שמות בז תצוה

משום אביו, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבנו של עולם, בשעה שנחת תורה לעמך ישראל, יצא שמך בעולם כשמן תורק, שריחו הולך למרחוק, (יא) ואם תאמר תורק לשון נקבה, הרי שמן לשון זכר, שנאמר טוב שם משמן טוב (קהלת ז א), ואם על השם הוא עונה, הרי כתיב טוב שם, אלא השמן ששמו תורק, לפי שכשאמר הקב"ה אנכי לא יהיה לך, אמרו אומות העולם לכבודו הוא דורש, כיון ששמעו שאר הדברות, כבוד, לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב, הורו למאמרות הראשונות, על כן עלמות אהבוך, אפילו אומות העולם העלומים מן המצות אהבוך אומרים כי קדוש ה' אלהינו, ועוד חזר ודרש, לריח שמניך טובים, זה שמן המאור ושמן המשחה, שמן המאור, דכתיב ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתיב למאור, ושמן המשחה, שבו נמשחו אהרן ובניו כל שבעת ימי המלוואים ובו נמשחו כהנים גדולים ומלכים, וכולו קיים לעתיד לבא. טובים זה האור, ואין טוב אלא האור, שנאמר את האור כי טוב (בראשית א ד), על כן עלמות אהבוך, אלו תלמידי חכמים העלומים בבתיהם, ואין להם משא ומתן בשוק ורואין ספר תורה ומתנחמין ואוהבין את השם הנכבד והנורא אשר מעשיו נוראים:

ב) ואתה תצוה את בני ישראל. הפקיד את משה רבינו פקיד עליהם, אתה ולא איש זולתך: תצוה. (יב) אין ציווי אלא מיד ולדורות: את בני ישראל. ולא לאומה אחרת: ויקחו אליך. (יג) אתה גזבר על הדבר: שמן זית זך. מה זכה שמן זית מכל השמנים, לפי שאין שמן זית יוצא אלא על ידי כתישה, כך אין אדם נוהל חיי העולם הבא, אלא מתוך צער, ולא דברי תורה נוהל אלא מתוך חיי צער, לכך נמשלה כנסת ישראל בזית, שנאמר זית רענן יפה פרי תואר (יחמי"א טז), מה הזית מתמתקין על ידי כתישה, כך ישראל ע"י יסורין חוזרין למוטב, (יד) בנוהג שבעולם מי שיש לו שמן רע, דולקו בנר, ומי שיש לו שמן טוב אוכלו בתבשיל, וכאן חילוף הדברים, הזך לנרות, והשני למנחות, (טו) ולמה כן, שהזית מביא אורה לעולם, אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אתה אור לנו ואתה צריך לאורה, כי אתה תאיר נרי (תהלים יח כט). (טז) אמר רב ברכיה ברבי תולדות האש מלמעלה אין כח בעין לראותו, שנאמר ודמות החיות מראיהן כנחלי אש בוערות וגו' (יחזקאל א יג), והברק אין בעין כח לראותו, ואינו צריך לאורה שלכם, אלא כדי לזכות אתכם ולהאיר לכם. (יז) א"ר יוחנן מה שיש בתוך עיניך אין אתה יכול לעמוד, ואתה תאיר לי, העין הוזה לבנה ואמצעה שחור, מאין הוא צריך לראות לא מתוך הלבנה, ואינו כן אלא מתוך השחור הוא רואה, על אור עיניך אין אתה יכול לעמוד ואתה תעמוד על דרכי, ושמה יטעך יצרך לומר שצריך לאורה, (יח) אמר רב אבין הלוי ברבי מי שהוא עושה לו חלונות בבנינו עושה אותם רחבות מבפנים וצרים מבחוץ, כדי שיהא האור נכנס מבחוץ, אבל בבית המקדש אינו כן, אלא צרים מבפנים ורחבים מבחוץ, למה שממנה יוצאה אור לעולם, ואם מתוך ביתו אורה יוצא לעולם, אינו צריך לאורה שלכם, ואם תאמר למה כדי לזכות אתכם להאיר לכם: להעלות נר תמיד. שיהא אורך לפני תמיד, אמר דוד אור זרוע לצדיק וגו' (תהלים לו יא): באהל

הערות ותקונים

אביו. וזכ"י שלמינו הוסיפו המעתיקים החווארים ועיין מה שכתבתי במנוח. (יא) ואם תאמר תורק לשון נקבה ט' אלא השמן ששמו תורק: נסירושו לשה"ס כתב יד הביא וז"ל שמן תורק אבא מרי ז"ל פי' הוא שם שמן שריחו טוב למאור לפי שלא נאמר שמן יורק ששמן לשון זכר וגם השם לשון זכר לקי נאמר [שמן תורק] כי תורק הוא שם השמן. (יב) אין לזווי אלא מיד. ספרא ט' וסוף אמור קדושין כ"ס ספרי ר"ט במדבר ומוצא בילקוט תלוה רמז ע"ז, והזכיר פ' ע"א. (יג) אתה גזבר על הדבר. ספרא פ' אמור ותנחומא תלוה, והזכיר שם וכן דף ל"ט ע"א. (יד) בנוהג שבעולם. תנחומא תלוה ומוצא בילקוט רמז ע"ח. ובס' והזכיר ל"ט ע"א. (טו) ולמה כן. כן מוצא גם בס' והזכיר. (טז) א"ר ברביה ברבי. תנחומא שם ובילקוט סנהדרין קס"ט ומוצא גם בס' והזכיר שם. (יז) א"ר יוחנן. תנחומא שם. ובילקוט שם. והזכיר ל"ט ע"ז וזכ"י פלארענן אמר ר'. ותסר השם, יוהנן. (יח) אמר ר' אבין הלוי ברבי. תנחומא בילקוט והזכיר. ועי' ססיקתא קומי אורי דף קמ"ה ע"ז א"ר לוי בנוהג שבעולם וע"ה בהערה ל"ב מה שהעירותי.

שמות כז כח תצוה

מועד. מחוץ לפרכת אשר על העדות יערוך. אותו אהרן ובניו. (יט) שלא יטעך יצרך שהוא צריך לאורה, ראה מה כתיב באהל מועד. מחוץ לפרכת, ולא היתה המנורה צריכה להינתן אלא לפניו מן הפרכת אצל הארון, והיא נתונה חוץ לפרכת, אלא להודיעך שאינו צריך אורה משלך אלא לזכותך. (כ) בנוהג שבעולם אדם עשה לו מטה ושליח ונותן את המנורה משמאלו, אבל בית המקדש אינו כן המנורה מימין השליח, שנאמר ושמת את השליח מחוץ לפרכת ואת המנורה נוכח השליח על ירך המשכן תימנה (שמות כז לב) אלא להודיעך שאיני צריך לאורה משלך אלא כדי לזכותך. אמר הקב"ה לעולם הבא שכולו אורה לישראל והשיכה לאומות העולם שם אני סאיר לכם, שנאמר כי החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יורה ה' (ישעיה ס ג), (כא) את מוצא מי שהוא נתון בחשך רואה מה שבאור, אבל מי שהוא באור אינו רואה מה שבחשך, אבל הקב"ה אינו כן, הוא אור ועמו האור הונה, שנאמר עומה אור כשלמה (תהלים קד ג), ורואה מה שבחשך, כמו שאומר והוא גליא עמיקתא ומסתרתא, ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא (דניאל ג כג), ולמה צריך האור ככם, אלא כדי לזכות אתכם ולהאיר לכם, שנאמר קומי אורי כי בא אורך וגו' (ישעיה ס ל). (כב) א"ר יהודה בר' אלעאי (כג) השמש הזה הוא נתון בתוך התיק, שנאמר לשמש שם אהל בהם (תהלים יע ה), ובתקופת תמוז יוצא מתוך תיקו כדי לבשל הפירות, ואין בריה יכולה לעמוד בה, ומה אם שמש אחד מכשמישי אין יכולין לעמוד כל באי עולם לפניו, למה שאורו קשה, וואני צריך מכם אורה, אלא לזכות אתכם, והיה לך ה' לאור עולם ואלהיך לתפארתך (ישעיה ס יט). (כד) כיצד עושין את השמן, (כה) שנו רבותינו זיתים היו ניכרין להן שהיו עושים פירות נאים ויפים, היו נוטלין אותן וכותשין אותן, השמן הראשון היו פורשין אותה למנורה, והשני למנחות, לקיים מה שנאמר שמן זית זך כתית למאור, אמר לו הקב"ה למשה אמור להם לבניי, בני בעוה"ז אתם זקוקין לאורו של בית המקדש, ואתם מדליקין נרות לתוכו, אבל לעתיד לבא בזכות אותו הנר שאתם מדליקין, אני אגאל אתכם על ידי מלך המשיח, שהוא משול כנר, שנאמר שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי (תהלים קלג יז): כתית למאור: (כו) שלא כשמן הבדדים, אלא שמן כתית בידיים: מערב עד בקר. (כז) תן לו מדה שתהא דולקת מערב עד בקר: חוקת עולם לדורותיכם. זה בשורה לעתיד לבא: מאת בני ישראל.

- ולא מן העובדי כוכבים:
- [כח] א) ואתה הקרב אליך. אתה ממנה עליו להנכו בעבודה בשבעת ימי המלוואים: את אהרן אחיך. אהרן עיקר: ואת בניו אתו. בניו מפילין לו: מתוך בני ישראל. שנאמר ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים וגו' (וי"א ט"ג): לכהנו לי. (א) כל מקום שנאמר לי, בזה ובבא: אלעזר ואיתמר. עיקר בני אהרן שעמדה עליהם שלשלת הכהונה:
- ב) ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולהפארת. הוא כבוד לך ואתה כבוד לו: לכבוד. (ב) כי הא דר' יוחנן הוי קרי למאני מכבודותא: ולתפארת. בעיני כל ישראל, להודיע כי בו בחר ה':
- ג) ואתה תדבר. הדבר הזה עליך לדבר: אל כל חכמי לב. לרבות הנשים: אשר

העדות והקונים

שהפירותי צוה. (יט) שלא יטעך יצרך. תנחומא וילקוט והזכיר. (כ) צוהג שנעולם. תנחומא וילקוט והזכיר. (כא) את מולא מי שהוא נתון בחושך. תנחומא וילקוט והזכיר. (כב) א"ר יהודה בר' אלעאי. וכ"ס בילקוט שם רמו ט"ח וכן בזהזכיר דף ק' ע"א. ובתנחומא לפנינו א"ר יהודה בר' אלעזר, יש לתקן בר' אלעאי. (כג) השמש הזה. בתנחומא בסעות היום הזה ובס' והזכיר יש לתקן במקום צחוק חיקו ל"ל תיקו. (כד) כיצד עושין את השמן. תנחומא והזכיר, ועי' מנחות ס"ז ע"א במשנה. (כה) שנו רבותינו. כ"ס גס בס' והזכיר ובתנחומא ליתא המלות, שנו רבותינו. (כו) שלא כשמן הבדדים. מנחות שם ועיין רש"י עה"ט כותש. במכתשה ואינו פוחקן צרחים. (כז) תן לו מדה. מנחות ס"ט ע"א:

[כח] א) כל מקום שנאמר לי. תנחומא וילקוט רמו ט"ט. (ב) כי הא דר' יוחנן. שנת ק"ג ע"א.

שמות כח תצוה

מלאותיו רוח חכמה. (ב) מנהגו של עולם כלי ריקם מחזיק, כלי מלא אינו מחזיק, אבל מי שאמר והיה העולם כלי מלא מחזיק, כלי ריקם אינו מחזיק, שנאמר ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאותיו רוח חכמה, וכן הוא אומר יהב חכמתא להכימין ומנדעא ליודעי בינה (דמיאל ב כה) :

(ד) ואלה הבגדים אשר יעשו. הוכיף על ציווי מלאכת המשכן הזכורים למעלה, חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ, כהן גדול משמש בשמונה כלים, וההדיוט בארבעה, כתונת ומכנסים מצנפת ואבנט, מוסיף עליו כהן גדול חשן ואפוד ומעיל וציץ :

(ה) והם יקחו את הזהב. אלו חכמי לב :

(ו) ועשו את האפוד. (ג) זה בגד העליון, שמאפד את התחתון, והיה חוגרו, זכה"א נער חגור אפוד בד (ט"א ב יח) :

(ז) שתי כתפות הוכרות. אלו שתי אבני שהם, שהיה על כתפי אהרן, יהיו מחוברות באפוד : וחבר. שיהא האפוד מחובר בהם :

(ח) והשב אפודתו. היא חגורה של אפוד והיה כמעשה האפוד, כדי שיהא חוגרו בו :

(י) ששה משמותם על האבן האחת ונו' כתולדותם. (ג) תנו רבנן שתי אבנים היה לו לכהן גדול על כתפיו, אחת מיכן, ואחת מיכן, ושמות שנים עשר שבטים כתוב עליהם, ששה על אבן זו, וששה על אבן זו, שנאמר ששה משמותם על האבן האחת, ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדותם, שניה כתולדותם, ולא ראשונה כתולדותם, מפני שיהודה מוקדם לצבא וחמשים אותיות היו שם, עשרים והמשה על אבן זו, ועשרים וחמשה על אבן זו, כזה : ובחשן היה שנים עשר אבנים, ועושין בהן נקבים, ומכניסים בהן שתי וערב, ומניחין בהם את האבנים, וכך היו נחקקים, על אודם היה חקוק עליו אברהם יצחק יעקב ראובן, על פטרה היה חקוק עליו שמעון, ועל ברקת היה חקוק לוי. והטור השני נפך ספיר ויהלום, על נפך היה חקוק יהודה, ועל ספיר היה חקוק עליו יששכר, ועל יהלום היה חקוק זבולון, והטור השלישי לשם שבו ואחלמה, על לשם היה חקוק דן, ועל שבו נפתלי, ועל אחלמה גד, והטור הרביעי תרשיש, שהם, וישפה, על תרשיש אשר על שהם יוסף, על ישפה בנימין, ואחרי כן היה חקוק כל אלה שבטי ישראל, כדי שיהו בהם כל אל"ף בי"ת. א"ב ראובן. ג"ד גד. ה"ו יהודה. ז' זבולון. ח' יצחק. ט' שבטי. י' יהודה. כ' יששכר. ל' נפתלי. מ' בנימין. נ' נפתלי. ס' יוסף. ע' שמעון. פ' נפתלי. צ' יצחק. ק' יעקב. ר' ראובן. ש' יששכר. ת' נפתלי :

יהודה	גד
ראובן	אשר
שמעון	יששכר
לוי	זבולון
דן	יוסף
נפתלי	בנימין

(ד) אודם אחר, פטרה עקיק, ברקת זעפרן, נפך כחבלי, ספיר זמורד, יהלום

הערות ותקונים

(ב) מנהגו של עולם. ברכות מ' ע"א. (ג) זה בגד העליון. עיין רש"י עה"ח. (ג) ת"ר שתי אבנים. סוטה ל"ו ע"א. (ד) אודם אחר. פטרה עקיק, ברקת זעפרן, נפך כחבלי, ספיר זמורד, יהלום גיאאר, לשם בלעאר, שבו אספר, ואחלמה טיפאג, תרשיש פרתויג, שהם בוגיר, ישפה מאנלר, כל אלה לשון ערבי הם. אין ספק שדבריו נובעים מתרגום שה"ש בס' ידיו גלילי זהב. וגמלא איזה סינויים. אחר כך בתרגום שס. וכן מובא במוספי טרף אחר בתרגום. ובדברי המוספי יש לתקן בסקוס בפסוק לחיו כערונה הנושם, ל"ל בפסוק ידיו גלילי זהב. והמלה הזאת אפ"ר היא ערבית וסעמו אדום עי' רד"ק בשרשים שרש חמר ועיין כתר כהונה שכתב אחר יקרה וענינה אדום וכן שמה בלשון ערבי וכן הביא ידיו. הרב החוקר הגדול מהר"א יעללינטק במחברתו שפת חכמים. וגם ידיו הכלשן הגדול הרב דר' קאהוס בספרו ערוך השלם : עקיק וכן היא בתרגום שה"ש שס. וכן הביא במחורגמן והמוספי אח דברי התרגום וגם המלה הזאת צ"ל היא ערבית והקבוצ עקאיק והיא אבן קארנאל, וכן הביא הרב דר' יעללינטק במחברתו שס שהיא ערבית : זעפרן. בתרגום שה"ש סלוי גליף על ברקן זעפרן. סה הביא ב' אבנים יחד, ומלת ברקן היא מיותר ויש למחוק מן הספר, והוסיף אחד המעתיקים כמו שמלא בת"א

צה

שמות כה תצוה

גיאאר, לשם בלטאר, שבו אספר, ואחלמה טופאג, תרשיש פרתזיג, שהם בוגיר, ישפה מאבצר, (ה) כל אלה לשון ערבי הם: אלו אבנים שנים עשר לשנים עשר

אודם אברדם יצחק יעקב ראובן	מטרה שמעון	ברקת לוי
נפק יהודה	ספיר יששכר	יהלום זבולון
לשם דן	שבו נפתלי	אחלמה גד
תרשיש אשר	שוהם יוסף	ישפה בנימין
כל אלה	שבטי	ישראל

שבטי ישורון הקבועות בהשן המשפט כזה: (ו) ת"ר כיצד היו שואלין באורים ותומים, השואל פניו כלפי הנשאל והנשאל פניו כלפי השכינה, השואל אומר ארדוף אחר הגדוד הזה האשיגנו, הנשאל אומר רדוף, (ז) כה אמר ה' עליה והצלח, (ח) כיצד נעשית, ר' יוחנן אומר בולמות האותיות (ט) ע' משמעון ל' מלוי, ה' מיהודה, הרי עליה, וכן כל הדברים שהיה צריך, (י) ואין שואלין להדיוט אלא למלך ולאב בית דין: המלבוש של אפוד וההושן היה על לב המלביש, ושתי שרשרות זהב טהור מוגבלות, זה מוגבל זה, לפי שהכתונת היה של פשתן, והיה חומיו כפול ששה, (י) מיכן אמרו חכמים מעשה בר' אלעזר

הערות ותקונים

בת"א על ברקת ובמקום ועפרן ליל ועפרן כמו שהביא לנכון רבינו סוניה, ואין ספק שכן היה לפניו בתרגום והנוסחא שלפנינו בתרגום הטעה את המתורגמן ואחריו בעל המוספי שהביאו המלה בערך עפרן כאלו הוא משמות האבנים. וגם ידידי החכם הכולל דר' לעווי בספרו אורח לשון ארמי ערך עפרן נבון כזה. והמלה ועפרן היא מלה פרסית ועבראני "safrane" (געלבער שטיין) וכן נמלא המלה בת"א ויקרא ס"ו י"ט. בחבלי יש לתקן כמו. שהוא בתרגום שה"ס בחלי, ומוצא בתורגמן והמוספי לא הביאה וגם המלה הזאת היא ערבית: זמירד. ובתרגום שה"ס אזמורד המוספי לא הביאה והיא ג"כ מלה ערבית והיא חבן פפאראגד. עיין מה שכתבתי בהערות שלי לפסקא שקלים הערה קכ"א וכאשר העירני ידידי הרב החכם והחוקר הנפלא דר' קאהוס העתיק כן ר' יעקב - בן יוסף שאוס בהעתיקת התורה בלשון פרסי, את חבן ספיר (שמות כה י"ח). גיאאר. ובתרגום ש"ס גיהר ומוצא במוספי ערך גהר בשם התרגום. בעל כתר כהונה כתב בלשון ערבי פי' מרגליות והחכם הגדול דר' לעווי כתב ג"כ שהיא ערבית. וכן כתב כן ידידי הרב דר' יעלליגעק וכן הוא דעת ידידי הרב דר' קאהוס במכתבו אלי שהמלה פרסית גוהר ופי' חבן טוב. בלטאר בתרגום שה"ס דן גליף על ברלא המוספי לא הביא את התרגום כזה רק שהם (שמות כה כ) מרג' צורלא והוא בת"א וכחב מין חבן טובה בליי (Beryll) "βηρυλλος" ורלתי להגיה כן בדברי רבינו סוניה בלקו הסוב. ש"ל ברלא בהיפוך האותיות ובהשמט אות ס' אולם כאשר העירני ידידי דר' קאהוס יש לקיים גי' רבינו סוניה אך צתיקון קטן במקום בלטאר ליל לבטאר ובי"ח במקום הכרה ארוכה והיא המלה הפרסית לאטאר והיא חבן Lazur וכן העתיק ר' יעקב בן יוסף שאוס מלת יהלום (שמות ש"ס). אספר וכן הוא בתרגום שה"ס שם והוא בלשון עברי ספיר וגם ביוני "σαφειρος" וכן בלשון פרסי "ספיר" והוא חבן Saphir: שיפאג ובתרגום שה"ס שם שבאג ומוצא במוספי ערך שבאג בשם התרגום. וכחב פי' מין חבן טובה וכאשר העירני ידידי דר' קאהוס טובאז בלשון פרסי. וחורקי, וביוני "טופאג" היא חבן Topas. פרתזיג. ובתרגום שה"ס שם פרוזג וכן הביא המוספי בשם התרגום בערך פרוזג וכן יש לתקן לפנינו ולמחוק אות ת' והיא המלה הערבית פירוזג ובלשון פרסי פירוזה והיא חבן Türkis. וכן העתיק ר' יעקב בן יוסף, שאוס מלת נפק (שמות ש"ס). בוגיר בתרגום שה"ס שם מריבג והביאה המוספי ולא באר הוראחה וקשה למלא פחרון, לדעת ידידי דר' קאהוס ליל צוליר והוא בלשון פרסי חבן Beryll ונמלא בהפוך האותיות ברלא. אולם זה לא שוב לי כי נמלת בוגיר נמלא האותיות מן מריבג רק צמ"ס היתרון. מאבצר. ובתרגום שה"ס אפנסור ומוצא במוספי ערך אלפנסר וכן רלתי להגיה לפנינו. אולם לדעת ידידי דר' קאהוס ליל מרבארץ באותיות הפוכות כי מוזארץ בלשון פרסי הוראחה פנינים וכן העתיק ר' יעקב בן יוסף שאוס מלת תרשיש (שמות כה). (ה) כל אלה לשון ערבי הם. ובכ"י פ"ב חסר כל זה מן אודם אחר עד כל אלה לשון ערבי הם שהם המעתיק ונמלא גם בכ"י פלארענץ. (ו) ת"ר כיצד היו שואלין באורים ותומים. יומא ע"ג ע"א. (ז) כה אמר ה' עליה והצלח. אין זה לשון הכתוב רק ויאמר אליו עליה והצלח (מ"א כב טו) ועיין מהרש"א בת"א. (ח) כיצד נעשית. שם ע"ג ע"ב. (ט) משמעון. וכן פירש"י שם. (י) ואין שואלין להדיוט. שם ע"א ע"ב במשנה. (י) מיכן אמרו חכמים: יומא ליה ע"ב.

שמות כה תצוה

בר הרסום שעשתה לו אמו בתונת משתים עשרה רבוא, ולא הניחוחו כהנים ללובשו, מפני שנראה ערום, וקשיא להו והרי חומין כפול ששה, ומתרין מפני שנראה כמין יבובית. (יא) המכנסים עד הירכים היו מניעים, (יב) כמו פלנייא היה, ורחבין היו שיבנה בהן הרוח כדי שלא יתחמם, ושנצים היה להם כדי שלא יגע: האבנט ארכו שלשים ושתים אמה, (יג) והוא של כלאים, שנאמר ואת האבנט שש משור ותכלת וארגמן (כמות ל' כט), (יד) שש ביתנא, תכלת עמרא: חשן זרת ארכו זרת החבו כפול, וארבעה קצוות שלו, ועליו ארבע משבצות, וכל אחת ואחת יש בה טבעות, והיה על לבו של כהן גדול, והאפוד כזה המעשה על שתי כתפיו, ויש בו ארבע משבצות, וארבע טבעות בתוכם, ושתי שרשרות אחד מימין ואחד משמאל, ראשה אחד בטבעת החושן, וראשה אחת בטבעת האפוד, וכן בשניה, שנאמר ושתי שרשרות זהב, ושתי טבעות שהיו נושאות את החשן ואת האפוד מלמעלה, ומטבעות שתיים שהיו בחשן מלמטה, וכן באפוד היו אוהזין אותו בהוט של תכלת כנגד האבנט, כמה שנאמר וירכסו את החשן, כמו ויורידו, ודומה לו והרכסים לבקעה (ישיה מ ד), כלומר המורדות יהיו לבקעה, ומעשה אורג היה, וכשאורגין את החשן ואת האפוד, זה לבדו וזה לבדו, ואורגין אותו מרחוק מיכן ומיכן טפח, ובכל אבן ואבן היו בו שבעה נקבים, והיו מבניסים שתי בתוך הנקבים, והיו מנקבין את האבנים, ומבניסין בו ערב ומניחין בו אבן טובה, וחוקקין ששה שמות של שבטים, וכן שניה, כמו שכתוב למעלה: בתולדותם. (יד) כמו שגולדו:

(ל) ונתת אל חשן המשפט. (טו) למה נקרא חשן משפט, שבו היו שואלין על משפט כל דבר, שנאמר ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' (נמדבר כו לה):

(לא) ועשית את מעיל האפוד. המעיל היה דומה (טז) כמו מנפיל הלובשים אנשי צרפת, והיה אורגין אותו קצר מלמעלה, ורחב מלמטה, והיה מלמעלה כלפי הצואר שלש אמות, ומלמטה כלפי רגלים שש אמות, ולמה נקרא מעיל האפוד, שהאפוד כמוך לו:

(לב) והיה פי ראשו בתוכו שפה יהיה לפיו סביב מעשה אורג. שכפול סבפנים למעלה:
(לג) ועשית על שוליו רמוני תכלת וארגמן. (יז) כמה הם שבעים רמונים ושבעים זנין, כנגד שבעים זקנים, ואחד גדול מלפניו, כנגד שבעים ואחד, (יה) והלולין היו, והיו כמו חציץ של זהב שהיה קולן נשמע, (יט) וזה נס גדול היה, שהפעמון היה של זהב, והרמון של תכלת וארגמן ותולעת שני, והיה מקיש וקולו נשמע, כאילו היה כולו של זהב, (כ) ויש אומרים הכיסין היו של תכלת וארגמן ותולעת שני והפעמונים היו בתוכן:

(לד) ועשית ציץ זהב בזהור ופתחת עליו פתוחי חותם קדש לה'. (כא) אמרו רבותינו ז"ל ציץ דומה כמין טס של זהב, ומוקף סאזן לאזן של כהן גדול, וכתב עליו קדש לה' בשיטה אחת, (כב) ואמרו רבותינו פתוחי חותם של אבנים היו כותבין בדיו, ומניחין השמיר עליו והיא מתבקעת, כתאנה זו שמתבקעת ואינה חסרה כלום:

הערות ותקונים

(יא) המכנסים עד הירכים היו מניעים. נדה י"ג ס"ג. (יב) כמו פלנייא. צמרא טס כמין סמילניא והערון ערך פלניא הביא הגי' כמין פלנייא וכתב ס"א פלנייא וע"ש בדברי המוספי זרמ"ל בהערה, וכ"י פלארענץ בסעודה מניעין כמיליא. (יג) והוא של כלאים. ע"י יומא י"ג ע"ג וע"ש ס"ס ע"א. (יד) שש ביתנא. יומא ע"א ע"ג. (יד) כמו שגולדו. עיין ברש"י ובמנאר. (טז) למה נקרא חשן משפט. עיין רש"י עה"ת גס בפסוק ס"ו חשן משפט. (טז) כמו מנפיל הלובשים אנשי צרפת. כ"י פלארענץ כמו מנסיל שלובשין אותו אנשי מקומינו. ועיין במנאר מה שהעירותי בזה. (יז) כמה הם שבעים רמונים ושבעים זנין. עיין זכחיס ס"ח ע"ג. (יח) וחלולין היו. ע"י במנאר עה"ת. (יט) וזה נס גדול היה. עיין במנאר טס. (כ) ויש אומרים. עיין במנאר טס. (כא) אמרו רבותינו. סוכה ה' ע"א. (כב) ואמרו רבותינו. סוכה מ"ח ע"ג.

יצו

שמות כח כט תצוה

(ל) **ושמרת** אותו על פתיל תכלת. **ז** התכלת חשוב מכל הצבעונים, שהוא דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד: על המצנפת. שמא תאמר על סמך, ת"ל אל מול פני המצנפת יהיה, הא כיצד על כפסוך, (כג) כיצד היה עושה, היה לובש הכובע שהוא המנבע, והמצנפת היה מחזיק על הכובע, כדרך שבני אדם מצניפים את המצנפת, ולכובע היה לו פאר, (כד) שמתרגם שבח כובעיא, והוא כעין תפוח שעל הכובע של כובע, ואחר כך היה מניח את הציץ על מצחו, שנאמר והיה על מצח אהרן, והיה מקיף מאזן לאזן, וקושרו אחרי העורף בפתיל תכלת, (כה) והיה שערו נראה מן המצנפת לציץ, ובו מניח תפילין של ראש: (לח) **והיה על מצחו תמיד**. וכי לא היה נכנס לבית המרחץ או לבית הכסא, אלא תמיד (כו) שלא יסוּח דעתו ממנו בשעה שהוא לובשו, ק"ו לתפילין, ומה אם ציץ שאין בו אלא קודש לה', אמרה תורה והיה על מצחו שלא יסוּח דעתו, תפילין לא כל שכן:

(למ) **ושבצת** הכתנת שש. ששה פעמים כתובים שש, לכך אמרו חופמן כפול ששה, וכו' מפורש (כו) במס' יומא: ואבנט תעשה מעשה רוקם. (כז) אמרו רבותינו הושב שני פרצופין, ורוקם מעשה פרצוף אחד מצד אחד, כי יש מעילים שיש להם שני פרצופים משני צדדין להם צורות, ויש מצד אחד בלבד, כעין שעושיין במחטיין:

(מא) **והלבשת** אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו. אהרן ואח"כ בניו: ומשחת אותם. בשמן המשחה ועדיין לא נאמר תיקונו: (מב) **ועשה** להם מכנסי בד. לא כדרך שלנו, כי אלו צריין בלבישתן, וארוכים, ושל כהנים היו רחבים וקצרים, ולא היה להם אבנט למכנסים, אלא שנציים בלבד, שלא היה קושר ומתיר, אלא משמכניסין עליו מיד עומדין עליו, וכן מפורש (כח) במס' נדה בפרק כל היד המרבה:

(מג) **והיו על אהרן ועל בניו**. זה כראוי לו, וזה כראוי להם: ולא ישאו עון ומתו.

(כט) מלמד שמחוסרי בגדים במיתה: (א) **וזה הדבר אשר תעשה להם**. (א) אי זה דבר שדברתי לאהרן שתהא הכהונה מבוססת בידו קיימת: וזה הדבר אשר תעשה להם. (ב) להם אתה עושה, ואין אתה עושה לאחרים, לשבט זה אתה עושה, ואין אתה עושה לשבט אחר: לקדש אותם. (ג) התחיל מלמדן היאך יהו אוכלין בקדשים והיאך יהו אוכלין בטהרות: לכהן לי. (ד) בעוה"ז ולעוה"ב: לקח פר אחד בן בקה. (ה) במקח ולא בגזל: ואילם שנים. (ו) הרי שלשה עם הפר, כנגד (ז) שלשת הקרי עולם: (ב) **ולחם מצות**. (ח) בזכות לחם מצות אני מברך לכם את הלחם: וחלות מצות. לזכור זכות שרה אמנו, דכתיב לושי ועשי עונות (גראשית יח), (ט) מ"ז ב"ח.

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

(כג) כיצד היה עושה. פיין רש"י ורמב"ן ובהמבאר. (כד) שמתרגם שנה כובעיא. סארי בהמנפוט (שמות לט כח) ת"א וית שנה כובעיא. (ה) וזיה שער נראס. זמחיס י"ס ע"א וע"ב. (כו) שלא יסוּח דעתו. שנה י"ב ע"א. (כז) במס' יומא. דף ע"א ע"ב. (כז) אמרו רבותינו. יומא ע"ב ע"ב. (כח) במס' נדה. דף י"ג סע"ג. (כט) מלמד. וכן הביא רש"י הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה. ועיין סנהדרין ס"ג ע"ב ותוס' ד"ה אין:

[כט] (א) איזה דבר. עיין תנחומא תלוי סוף אות י"ב ד"א ולחה תעמוד [ל"ל ותעמוד] ומוסב על הכתוב סוגנת ארץ ותעמוד (תהלים קיס ג) בדבריך באיזה דבר שדברת לאהרן שתהא סלכאנה מתבוססת בידו ובכ"י ס"ב שתהא הכהונה בידו קיימת ובכ"י פלארענץ שתהא הכהונה מתבוססת בידו וקיימה. ובס' והזכיר שתהא הכהונה מתבוססת בידו קיימה. (ב) לכם אתה עושה. תנחומא שס ריש אות י"ג וס' והזכיר שס. (ג) התחיל מלמדן. תנחומא שס והזכיר שס. (ד) בעולם הזה. עי' תנחומא והזכיר. (ה) במקח ולא בגזל. שס. (ו) הרי שלשה. שס. (ז) שלשת כררי עולם. חזקוני יתק ויעקב. (ח) בזכות לחם מצות. תנחומא. ושס טספ א"ר הונא בר אבא בשעה שהיו הקרבנות קריבין היתה סאה ארכלית [ל"ל ארכלית] עושה סאה קולת. וכוא מירושלמי סאה ס"ו ה"ג וכן מובא זה בס' והזכיר שס. (ט) מצות

שמות כמ תצוה

מחילה לישראל, זכרון טוב לישראל, (י) ברכה לישראל, חיים לישראל, (יא) בזכות לחם הפנים היה מברך כל מיני תבואה בשדה, (יב) בזכות בכורים היה מברך כל מיני אילנות, (יג) בזכות נסוך היין היה מברך כל הנפנים, משרב בית המקדש נשתלחה מארה לעולם, שנאמר והשמותי אני את הארץ (ויקרא כו לב), (יד) משבטל לחם הפנים, (טו) אכול ולא לשבעה (מי טו ו), משבטל ניסוך היין, שתו ואין לשכרה (טז), משבטלו בגדי כהונה, לבוש ואין לחום לו (טז), משבטלו התמידין, המשתכר משתכר אל צהר נקוב (טז): (יז) א"ר שמעון בן גמליאל משום ר' יהושע משרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה, שנאמר ואל זועם בכל יום (תהלים ז יג), (יז) א"ר יהודה בר אלעאי הצופה היא ארץ ישראל שהיא עושה פירות לאויבים, אבל לעתיד לבוא עתידין להתזיר כבתחלה, שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא (יחזקאל לו ח):

(ד) ואת אהרן ואת בניו תקריב וגו' ורחצת אותם במים. למדנו לקידוש בשעת לבישה: (ה) ולקחת את הבגדים. האמורין על הסדר: והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל האפר ואת האפר. שעל המעיל: ואת החשן. המחובר להאפור: ואפרת לו בחשב האפר. זה אבנט שחגור בו:

(ו) ושמת המצנפת על ראשו וגו'. ומכנסים היכן הם, שלא הזכירן כאן הכתוב, אלא (יז) מלמד שלא יהיה דבר קודם למכנסים, וכה"א ומכנסי בד יהיו על בשרו (ויקרא עז ד), ולמעלה אמר ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה (שמות כג יג), ואמר וזה הדבר אשר תעשה להם (פסוק ח), ו' מוסיף על ענין שלמעלה: ונתת את גזר הקדש. זה הציץ: על המצנפת. על בסמוך על הפרדת:

(ז) ולקחת את שמן המשחה ויצקת על ראשו ומשחת אותו. תחלה יוצק לו על ראשו, (יח) ואח"כ מושחו כמין כ"י יווני, כמו שקורין היוונים כ' כפא, נותן לו שמן בין ריסי עיניו ומושחו באצבעו מאזן לאזן, והיא כפא יוונית: (ט) והגדרת אותם אבנט אהרן ובניו. לפי שלמעלה לא אמר אבנט, אמר כאן אבנט, הא כיצד, היה מלביש כתנת לאהרן, וכתנת לבניו, אבנט לאהרן, ואבנטים לבניו, אלא שהיה מקדים אהרן לבניו:

(יב) ולקחת מדים הפר. (יח) דם מהפר יקבלנו, שאם נשפך לא יאספנו מן הרצפה: ונתתה על קרנות המזבח. שהוא עתיד ליעשות:

(טו) ואת האיל האחד תקח ומסכו אהרן ובניו את ידיהם. זהו ציווי פרשת המלואים, שהיה המעשה בסוף פרשת צו את אהרן, לפיכך לא הוצרכנו לפרש ענין המלואים בזאת הפרשה, אלא שיש כאן מה שצריך לשם, ויש לשם מה שצריך:

ה ערות ות קונים

מ' מחילה. בתחומא הוא בשם כ' חייל בד אבא שאמר חסונו עקרו של מונח לשם כפרתן של ישראל נעשה. ודברי התחומא מובא בילקוט חבקוק רמז תקס"ה וכן בשם' והזכיר ק' ע"ג. (י) ברכה לישראל. וכ"ה בילקוט בשם התחומא ובס' והזכיר. אבל בתחומא לפנינו ברכה שמברכת את כל המינין והיא גי' מלואה. (יא) בזכות לחם הפנים. בתחומא ובילקוט בזכות שחי בלחם ולחם הפנים היו מברכין את הלחם. ועיין ר"ה פ"ז ע"א. (יב) בזכות בכורים היה מברך כל מיני אילנות. כ"ה בילקוט ובס' והזכיר. אבל בתחומא לפנינו היו מברכין את פירות הארץ. (יג) בזכות נסוך היין היה מברך כל הנפנים. זה חסר בתחומא ובס' והזכיר. ובס' והזכיר שם מובא עוד ועל בגדי כהונה היה מתברך כל מיני לבושים. (יד) משבטל לחם הפנים. תחומא וס' והזכיר. (טו) אכול ולא לשבעה. ל"ל ואין לשבעה. (טז) ארשכ"ג. תחומא וס' והזכיר. ועיין סוטה מ"ח ע"א במשנה. (יז) א"ר יהודה בר אלעאי תחומא שם, ובס' והזכיר בשעת צר' אלעזר. ועיין פסיקתא פסקא דברי ירמיה דף קי"ד ע"א ושם הוא בשם ר' זעירא ונעשה בירושלמי הענין פ"ד ה"ה, ובפתיחתא דאיכה ובילקוט דביאל רמז אלף ס"ו, כמו שרשמתי שם בהערה פ"א. (יז) מלמד שלא יהא. יומא כ"ג ע"ג וע"ה כ"ה ע"א. (יח) ואת"כ מושחו כמין כ"י יוני כמו שקורין היונים כ' כפא. כמין כ"י יונית הוא בגמרא כריתות ה' ע"ג. ורבינו הוסיף כמו שקורין היונים כ' כפא ועיין רש"י עה"ת (שמות כס ב וז). ועיין מנחות ע"ה ע"א ובחוס' שם ד"ה כמין כי וברש"י כריתות שם. ועיין צנה"ש ובגזר עוללת ובערוך ערך כי. (יח) דם מהפר. עיין יומא מ"ח ע"ג ובחוס' כ"ה ע"ג. אורים

שמות כפ תצוה

צו

לבאן, שהרי לשם לא הוזכר מכנסים, וכאן החזיר למעלה מן וזה הדבר, ולשם מפרש מהו השב האפוד, שנאמר ויתגור אותו בחשב האפוד (ויקרא מ ז), למדנו שהחשב כמו אזור הוא, אלא שהחשב היה מחובר באפוד, כמו בגדי חופש שיש בהם אזורים תפורין, כי הכתונת מלמטה היה לובשו במקום חלוק, והאבנט בו היה חוגר הכתונת, והמעיל על הכתונת, ועליו האפוד ומחבקו בחשב האפוד, והחשב היה מלפניו מחובר בשרשרות אלא כדי הוצאת ראשו מן האפוד, לכך היה מתפרק החשב אבל לא יוח לגמרי, והאורים והתומים הם היו שנים עשר אבנים, (יט) אורים שבהם מאירים עיני ישראל בשאלתם, תומים שמתממים את דבריהם, שאע"פ שגזירת נביא חוזרת, כגון גזירת יונה בן אמתי על גינזה, גזירת אורים ותומים אינה חוזרת, אלא שצריך לבחון כענין שבהנו בני ישראל כשעלו למלחמה על בנימין אחיהם, שאמר התתנם בידי (ע"ה יט), ויש אומרים אורים ותומים היו בקשת ישראל היואך היו שואלין בהם, והם כענין מאבני החשב:

ל) שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מכניו. זהו ציווי לדורות, שיהיו מפרישין כהן גדול שבעת ימים קודם יום הכפורים ומחנכין אותו בעבודה, (יט) דתנן שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול וכו' :

לז) ואכלו אותם אשר כפר בהם. (כ) הכהנים אוכלים והבעלים מתכפרין :
לה) ועשית לאהרן ולבניו ככה. (כ) שאם חסר אחת מכל אלו לא עשה כלום :
 ככל אשר צויתי אותכה. להביא פרישת שבעה לדורות שמעכבת :
 שבעת ימים תמלא ידם. אלו שבעת ימי המלואים שמעכבת :

לו) ופר הטאת תעשה ליום. בכל שבעת ימי המלואים, אין זה לדורות אלא במלואים בלבד, שנאמר וקדשת אותו :

לז) כל הנוגע במזבח יקדש. (כא) שומע אני בין ראוי ובין שאינו ראוי להיקרב עליי, ת"ל וזה אשר תעשה על המזבח כבשים בני שנה, מה כבשים ראויים, אף כל ראוי : ד"א כל הנוגע במזבח. כל כהן הבא להקריב יתקדש תחלה :

לח) וזה אשר תעשה על המזבח. זה תמיד : שנים ליום. (כב) נגד היום. (כג) דתנן תמיד של שחר היה נשחט על קרן צפונית מערבית על טבעת שניה, ושל בן הערבים היה נשחט על קרן דרומית מזרחית על טבעת שניה :

לט) את הכבש האחד תעשה בבקר. ענינו בפרשת פינחס בקרבנות מפורש במפרי :

מ) בשמן כתית. (כד) מה כתית האמור במנורה זך, אף כאן זך : רביעית ההין. ההין שנים עשר לוגים, לוג ששה ביצים, (כה) אמרו רבותינו ז"ל שנתות היה בהין עד כאן לפר, עד כאן לאיל, עד כאן לכבש :

מב) אשר אועד לכם. בזכות ישראל כלו : לדבר אליך. לא היה הדבור אלא למשה בלבד :

מג) ונועדתי שמה לבני ישראל. להודיע לכל באי העולם חיבה שחבבתי את ישראל : ונקדש בכבודי. (כו) זה מעשה נדב ואביהוא, שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים יותר מכל אדם, שנאמר בקרובי אקדש (ויקרא י ג), ואומר וסביביו גשערה מאד (תהלים נ ג) ואומר וכיראתך עברתך (שם נ יח) :

הערות ותקונים

(יט) אורים שבהם. יומא ע"ג ע"ב. (יט) דתנן. ריש יומא במשנה. (כ) הכהנים אוכלין. פסחים נ"ט ע"ב וש"נ. (כ) שאם חסר. עי' ברש"י עה"ת ועיין יומא ה' ע"א ככה עיכונא. (כא) שומע אני בין ראוי. עי' זנחיס פ"ג ע"ב וברש"י עה"ת. (כב) נגד היום. תמיד ל"א ע"ב פסיקתא לת קרבני ס"א ע"ב. (כג) דתנן תמיד של שחרית. שם. (כד) מה כתית. מנחות פ"ו ע"ב. (כה) אמרו רבותינו שנתות היה בהין. משנה מנחות פ"ו ע"ב שנת פ' ע"ב צ"ב פ"ו ע"ב ועי' מנחות פ"ו ע"ב שנתות, וצפורה ערך שנתות כביא במאמר הזה ופי' סמניות כגון שינים שטושין צחתיכות פץ זכרון השבון שינים כן שינים בולסין ויואלין בתוך ההין, והרמ"ל לין על המאמר, ילקוט שמות' ולא ידע ונעלם ממנו מקורו שרשמתי. (כו) זה מעשה נדב ואביהוא. זנחיס קפ"ו ע"ב וע"ש בספרים :

(לק"ט ח"ש) יג

שמות כט ל תצוה

- (ס) וּשְׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִייתִי לָהֶם לֵאלֹהִים . מִתּוֹךְ שְׁשַׁכְנִיתִי בְּתוֹכְכֶם הַבֵּל יוֹדְעִים שְׂאֵנִי אֱלֹהֵיהֶם :
- (טו) וַיִּדְעֶן כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם . עַל מִנַּת לִשְׁכְּנֵי בְּתוֹכְכֶם : אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם . נֶאֱמַן לְשֵׁלֶם שֹׁכֵר , וּלְתַת לְאִישׁ כְּדַרְבּוֹ :
- [ל] א) וַעֲשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקְטֹרֶת קָטְרֶת . (א) זֶה מִזְבֵּחַ הַזֶּהב , שֶׁהוּא לְהַקְטִירָה , וְלֹא לְהַעֲלוֹת עָלָיו עֹלָה וּמִנְחָה :
- ג) וַעֲשִׂיתָ לוֹ זֶרֶזֶב . (ב) זֶה זֶרֶזֶב שְׁלִישִׁי שׁוֹכֵה דוֹד וְנוֹטֵלוֹ , שְׁנֵאֵל מִי אֲנֹכִי [וְגו'] וְמִי בֵּיתִי כִּי הִבִּיאֲתָנִי עַד הַלּוֹם (ט"ז י"ח), (ג) לְפִי שְׂאֵין יֹשִׁיבָה בְּעֹזְרָה , אֲלֹא לְמַלְכֵי בֵּית דוֹד לְבָד :
- ו) וְנִתְּנָה אוֹתוֹ לְפָנֵי הַפְּרֹכֶת . (ד) שִׁיחָא נִתּוֹן לְפָנֵי הַפְּרֹכֶת מִבְּחוּץ , בֵּין הַשְּׁלַחַן וְהַמְּנוֹרָה , מִשּׁוֹךְ כַּמַּעֲט כְּלָפֵי חוּץ :
- ז) וְהַקְטִיר עָלָיו אֶהְרֹן קָטְרֶת סָמִים בְּבִקְרָה בְּבִקְרָה . לְקֹדֶם דְּבַר שְׁנֵאֵמַר בּוֹ בְּבִקְרָה בְּבִקְרָה , לְדַבֵּר שְׁלֹא נֵאֵמַר בּוֹ אֲלֹא בְּקֶרֶת אֶחָד , לְכַךְ אֵמְרוּ קָטְרֶת שֶׁל שָׁחַר קוֹדֶם לְחַמִּיד : בְּהִיטִיבוֹ אֶת הַנְּרוֹת . בְּעוֹדֵן שֶׁל הַטְּבָה תֵּהֵא מוֹקְטֶרֶת קָטְרֶת , הַטְּבַת הַנְּרוֹת , זֶה דְּשׁוֹן הַמְּנוֹרָה :
- ח) וּבַהֲעֲלוֹת אֶהְרֹן אֶת הַנְּרוֹת . זֶה הַדְּלִיקָה , (ה) וְכֹה"א וְתַעַל מִשְׁאֵת הָעִיר הַשְּׁמִימָה (שׁוֹפְטִים כ"מ) : בֵּין הָעֲרֻבִים יִקְטִירָנָה . כְּדַמְּפֹרֶשׁ עַל סֹדֵר הַתַּמִּיד :
- י) וְכַפֵּר אֶהְרֹן עַל קַרְנֹתָיו אֶחָת בְּשָׁנָה . זֶה כַּפֶּרֶת יוֹם הַכַּפּוּרִים : מִדָּם הַטָּאֵת הַכַּפּוּרִים . דָּם הַפָּר וְדָם הַשְּׁעִיר : אֶחָת בְּשָׁנָה יִכַּפֵּר עָלָיו לְדוֹחֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ קֹדְשִׁים הוּא לָה' :

סליק פרשת תצוה

פרשת כי תשא

- (ו) כְּתִיב טוֹב פֶּת חֲרָבָה וְשִׁלּוּהָ בַּהּ מִבֵּית מֶלֶךְ זַבְחֵי רִיב (מַסְלֵי י"ז א) . (ז) כּוֹא וּרְאָה שֶׁהַזְּהִיר הַקַּב"ה אֶת יִשְׂרָאֵל לְשִׁקּוֹל אֶת שְׁקָלֵיהֶם , וּלְתַת כּוֹפֵר נַפְשָׁם , שְׁנֵאֵמַר כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְפַקּוּדֵיהֶם , וְשִׁמָּא תֵאֵמַר הַמְּרִיחַ עֲלֵיהֶם יוֹתֵר מִדָּאִי , ת"ל וְנִתְּנוּ אִישׁ כּוֹפֵר נַפְשׁוֹ , וְאֹמַר מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל , וְכֹל זִמְנָן שֶׁהַקַּב"ה אוֹהֵב אֶת יִשְׂרָאֵל , מִקְבֵּל אֶת קַרְבָּנוֹתֵיהֶם לְרִצּוֹן , אֶחָד הַמְּרַכֵּה וְאֶחָד הַמַּמְעִיט , (ז) שֶׁהָרִי נֵאֵמַר בְּשׁוֹר הַגֶּם רִיחַ נִיחּוּחַ , וְנֵאֵמַר בְּעִשִׂירֵית הָאִיפָה רִיחַ נִיחּוּחַ , אֲבָל בּוֹזֵן שְׂאֵין עוֹשִׂין רִצּוֹנוֹ מִהַ כְּתִיב , לְמַה לִּי רֹב זַבְחֵיכֶם יֵאֵמַר ה' (יִשְׁעִיָּה א' י"א) , לְכַךְ נֵאֵמַר מִבֵּית מֶלֶךְ זַבְחֵי רִיב : (ח) תִּנֵּן הַתֵּם בְּאֶחָד בְּאֶדָר מִשְׁמִיעִין עַל הַשֶּׁקֶלִים , וְעַל הַכְּלָאִים , (ט) וּמֵאִי מִשְׁמִיעִין מְכַרְיִיזִין , דְּכְתִיב וַיִּצְוּ מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּמַחְנֵה וְגו' (שְׁמוֹת לו' ו) ,

הערות ותקונים

[ל] א) זֶה מִזְבֵּחַ הַזֶּהב . וְכֵן כְּתִב רַש"י לְהַעֲלוֹת עָלָיו קָטוֹר עֶשֶׂן סָמִים וּבְנֵרֵיהֶם דְּמִלְחַכָּה הַמַּשְׁכֵּן פִּיֵּא . ג' שְׁמוֹת נִקְרָא לוֹ מִזְבֵּחַ הַקְּטֹרֶת מִזְבֵּחַ הַזֶּהב מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי . (ב) זֶה זֶרֶזֶב שְׁלִישִׁי . עַפְּי מֵאֵמַרְס יוֹמָא עִ"ב עִ"ב אִ"ר יוֹחָן שְׁלֵטָה זִירִים הֵן שֶׁל מִזְבֵּחַ וְשֶׁל אֶרֶון וְשֶׁל שְׁלַחַן הַשֶּׁלִּישִׁי זֶה דוֹד וְנוֹטֵלוֹ פִּירֵשִׁי זִיר שֶׁל שְׁלַחַן סִימָן לְכַתֵּר מַלְכוּת שֶׁהַשְּׁלַחַן הוּא סִימָן לְעוֹשֵׁר מַלְכִים . (ג) לְפִי שְׂאֵין יֹשִׁיבָה בְּעֹזְרָה . יוֹמָא כִּיֵּה עִ"א וְסָס נִסְמָן . (ד) שִׁיחָא נִתּוֹן לְפָנֵי הַפְּרֹכֶת מִבְּחוּץ . עֵינֵן בְּרַש"י עַה"ת . (ה) וְכֹה"א וְתַעַל מִשְׁאֵת הָעִיר הַשְּׁמִימָה . וְכֵן מוֹזַבָּא צְכ"י פְּלֶאֲרַעֲנָן . צְקָרָא וְהִגָּה עֲלָה כְּלִיל הָעִיר הַשְּׁמִימָה .

[כִּי תִשָּׂא] (ו) כְּתִיב טוֹב פֶּת חֲרָבָה וְשִׁלּוּהָ . צְכ"י כְּתוּב טוֹב אֶרֶוֹת יִרְקָ וְהַהֲבָה שֶׁס מִבֵּית מֶלֶךְ זַבְחֵי רִיב , הַרְכִּיב הַמַּמְטִיק שְׁנֵי כְּהוֹנִים וְהַגְּהֵתִי טוֹב פֶּת חֲרָבָה וְשִׁלּוּהָ צֶה מִבֵּית מֶלֶךְ זַבְחֵי רִיב וּצְכ"י פִּ"ב מִתְחִיל צְפָסוֹק כְּתִיב טוֹב אֶרֶוֹת יִרְקָ וְהַהֲבָה שֶׁס מִשּׁוֹר אֲבוֹס וְשִׁנְאָה צוֹ (מַסְלֵי טו' י"ז) וּצְכ"י פְּלֶאֲרַעֲנָן מִתְחִיל גִּ"כ רַק הַתְּחִלַּת הַכְּתוּב טוֹב אֶרֶוֹת יִרְקָ וְהַהֲבָה שֶׁס וְגו' , לְכֵן אֵין סַפֵּק שֶׁהִי כְּתוּב נִס צְכ"י שְׁלִפְנֵינּוּ הַתְּחִלַּת הַכְּתוּב וְהַמַּמְטִיק סִי"ס צְפָסוֹת מִבֵּית מֶלֶךְ זַבְחֵי רִיב . (ז) צוֹא וְרָאֵה שֶׁהַזְּהִיר הַקַּב"ה אֶת יִשְׂרָאֵל . וְכֵן צְכ"י וְהַזְּהִיר דָּף קִ"א עִ"א מִתְחִיל רִישׁ כִּי תִשָּׂא וְהַזְּהִיר הַקַּב"ה אֶת יִשְׂרָאֵל לְשִׁקּוֹל שְׁקָלֵיהֶם שְׁנֵאֵמַר וְנִתְּנוּ אִישׁ כּוֹפֵר נַפְשׁוֹ . (ז) שֶׁהָרִי נֵאֵמַר בְּשׁוֹר . מִנְחוֹת קִ"י עִ"א . (ח) תִּנֵּן הַתֵּם . שְׁקָלִים פִּ"א מִ"א . (ט) וּמֵאִי מִשְׁמִיעִין מְכַרְיִיזִין דְּכְתִיב וַיִּצְוּ מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּמַחְנֵה . צִירֻשְׁלָמִי שְׁקָלִים פִּ"א הִ"א (דָּף מִ"ה עִ"ד) אִיתָא מַהוּ מִשְׁמִיעִין

שמות ל תשא

(י) ולמה אמרו באחד באחד , כדי שיביאו ישראל שקליהם בעונתן, (יא) ועל הכלאים כדי שיהא הצמחים נכרין , (יב) ולמה אמרו בשלשה פרקים בשנה תורמין את הלשכה , (יג) כדי לעשות פרסום לדבר. (יד) ר' בשם ר' שמעון בר נחמן אמר שלש תרומות נאמר בפרשה זו , תרומת אדנים , תרומת שקלים , (טו) ותרומת המשכן . (טז) רבי אומר עשר תרומות הן , (יז) תרומה גדולה , ותרומת מעשר , וחלה , ובכורים , ותרומת נזיר , ותרומת תודה , ותרומת הארץ , ותרומת מדין , ותרומת שקלים , ותרומת המשכן , (יח) שש מהם ראשונים לכהנים , תרומת שקלים לאדנים , תרומת משכן שטמנו היו עושין נופו של משכן , ושמן למאור (יט) ושמן המשחה וקטרת הסמים ובגדי כהנים ובגדי כהן גדול : (כ) ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקוות המים ועושין כל צרכי הרבים , (כא) ואלו הן צרכי הרבים , דיני ממונות ודיני נפשות ודיני מכות , ופודין את הערכין והחרמים וההקדשות , ומשקין את הסוטות , ושורפין את הפרה , (כב) ומציינין על הקברות , כדי שלא להרבות טומאה

בישראל , (כג) וכדי שלא לטמא את הטהרות : ||
יב כי תשא . חובה , וכן הוא אומר ושא את מספר שמותם (נמדנר נ מ) : את ראש בני ישראל . אמר לו הקב"ה למשה במה תרום קרנן של ישראל , בכי תשא , שנאמר צדקה תרוםם גוי וגו' (משלי יד לד) , (כד) כדמפורש בבבא בתרא , ודבר זה נעלם מדוד המלך בשעה שצוה את יואב לשאת את מספר מפקד העם ולא נתנו איש כופר נפשו , ויתן ה' דבר וגו' (ש"נ כד טו) : ונתנו איש כפר נפשו. (כה) [בשעה שאמר הקב"ה למשה רבינו ונתנו איש כופר נפשו] , אמר לפניו רבונו של עולם מה יתן אדם ויהיה כופר לנפשו , חזר ואמר שמא על ישראל שנקראו עבדים , שנאמר כי לי בני ישראל עבדים (ויקרא כה נה) , שמא צריכין כל אחד ואחד שלשים שקל כדמי העבד , או שמא כל אחד ואחד חייב ליתן המשת שקלים , כערך הבכור , לפי שנקרא בני בכורי ישראל (שמות ד כג) , באותה שעה היה משה רבינו תמה על

הערוה ותקונים

דב הוזה אמר מכריזין המד"א ויתנו קול ציהודה וצירושלים (דף"ג כד ס) . (י) ולמה אמרו באחד באחד . ירושלמי שם . (יא) ועל הכלאים . ירושלמי שם . (יב) ולמה אמרו בשלשה פרקים . ירושלמי שם . (יג) כדי לעשות פרסום לדבר . בירושלמי שם כדי לעשות פומבי לדבר . (יד) ר' בשם ר' שמעון בר נחמן . בכ"י ס"ב ר' בשם ר' שמעאל בר נחמני ובכ"י פלארענץ ר' בשם ר' שמואל בר נחמן , ובירושלמי שם הגי' ר' חני בשם ר' שמואל בר נחמן ובילקוט תרומה רמז שס"ג ר' שמואל בר נחמני אמר . (טז) ותרומת המשכן . בירושלמי שם פייס דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה זו תרומת אדנים , מאת כל איש אשר ידבנו לכו תקחו את תרומתי זו תרומת שקלים , וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זו תרומת המשכן ועיין במפרשי בירושלמי וביססה מראה . ובילקוט ריש תרומה ויקחו לי תרומה זו תרומת שקלים חסר סורה שלימה וכלל ויקחו לי תרומה זו [תרומת אדנים מאת כל איש אשר ידבנו לכו תקחו את תרומתי זו] תרומת שקלים . (טז) רבי אומר עשר תרומות הן . צרייתא דמלאכת המשכן פרק א' , ומוצא בילקוט ריש תרומה . (יז) תרומה גדולה כו' . כ"ה גם בכ"י פ"ב וכ"י פלארענץ ובילקוט . רק בילקוט נמנה על סדר אחר , ובמקום תרומת נזיר נאמר שם תרומת שלמים והיא היא , ובצרייתא דמלאכת המשכן חושב גם תרומת ח"ל ויהי' אי"ל במספרם אך הוא הוסיף כי תרומת ח"ל הוא רק מדרבנן . (יח) שם מהם ראשונים לכהנים . היינו עד תרומת תודה ועד בכלל . ובילקוט הגי' תרומה והתרומת מעשר חלה . ובכורים והתרומת שלמים ותרומת תודה ותרומת הארץ לכהנים וללוים ולמקדש ולירושלים , יש לתקן שג"ל ותרומת תודה [לכהנים] ואח"כ מתחיל ותרומת הארץ וכו' , ובצרייתא דמלאכת המשכן חושב גם תרומת ח"ל לכהנים היינו מדרבנן כמו שכתבתי לעיל הערה י"ז . ובכ"י פ"ב הגי' חמשה הראשונים לכו תרומת הארץ לכהנים וללוים ולמקדש ולירושלים . ל"ל ששה הראשונים לכהנים לכו , ומן תרומת הארץ מוסב למטה לכהנים וללוים וכו' . (יט) ושמן המשחה . ליתא בצרייתא במלאכת המשכן ובילקוט . (כ) ומתקנין את הדרכים . במשנה שקלים שם שהביא בהתחלת המאמר . (כא) ואלו הן לרכי הרבים . ירושלמי שם (דף מ"ו ע"א) וירושלמי מ"ק פ"א ה"ב (דף ס' ע"ב) . (כב) ומציינין על הקברות . הוא במשנה שם והסיוס שהביא רבינו כדי שלא להרבות טומאה בישראל וכדי שלא לטמא כו' ליתא בירושלמי . (כג) וכדי שלא לטמא את הטהרות . נשמע בכ"י פ"ב ונמצא לכוון בכ"י פלארענץ . (כד) כדמפורש ב"ב . דף י' ע"ב , ועי' פסיקתא פסקא שקלים דף י"ב ע"ב . (כה) בשעה שאמר . הוסיפתי כמו שהיא

שמות ל תשא

הדבר , עד שאמר לו הקב"ה זה יתנו , (כו) א"ר מאיר (כו) כמין מטבע של אש חוציא הקב"ה מתחת כסא כבודו והראה אותה למשה ואמר לו כזה יתנו :

(יג) זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל . (כח) ר' יהודה ור' נחמיה , (כט) [ר' יהודה אומר] לפי שחטאו בחצי היום לפיכך יתנו מחצית השקל , [ור' נחמיה אמר לפי שחטאו בשש שעות ביום לפיכך יתנו מחצית השקל] , (ל) ר' יוחנן בן זכאי אמר לפי שעברו על עשרת הדברות לפיכך יתנו עשר גירות : (לא) תנן התם ואלו הם הממונים שהיו במקדש , יוחנן בן פנחס על החותמות , (לב) שהיה נותן חותם והלך זה אצל הנזבר שהיה ממונה על הסלתות ומקבל ממנו החותם ונותן לו הסלת , ולערב באין זה אצל זה ועושין חשבון , וכולה (לג) מפורש במס' יומא : (לד) לה' . שיהא נותן לשם שמים : בפקוד אותם . זה פקודי המדבר : ולא יהיה בתם גנף בפקוד אותם . בכל עת פקודתם צריכין להיות נותנין כופר , מיכן שאכור למנות את ישראל בלא כופר , ואם תאמר היאך נעלם דבר זה מדוד בעת שמנה את ישראל , (לה) לפי שאמר זמרות היו לי חוקיך (ההלים ק"ט ז) , אמר לו הקב"ה דברי תורה הכתוב בהן התעייף עיניך בו ואיננו (משלי כ"ה) , ואתה קורא אותה זמירות , וכן נעלם ממנו פסוק זה ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (במדבר ז' ט) , (לו) והוא הרכיב את הארון על העגלה , לפיכך פרץ ה' פרץ בעווא . (לז) היינו דכתיב כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' פרץ בעווא : זה יתנו . לא פחות ולא יותר : כל העובר על הפקודים . (לח) שבתחלה נמנו ישראל (לט) בירידתן לארץ , (ס) ובצאתם , (סא) ולצורך שקלי האדנים ובדגלים , ובחומש הפקודים

הערות ותקונים

זכ"י פ"ב וכ"י פלארענץ . (כו) א"ר מאיר . פסיקתא שקלים דף י"ט ע"א , ונשנה בירושלמי שקלים פ"א ה"ו וכן מובא בתנחומא כי השא ובתנחומא נשא , ומדרש סו"ס מזמור ל"א ובמדרש צמ"ר ס"ב , וע"י חוס' מנחות כ"ט ע"א ד"ה שלשה , וחוס' חולין מ"ב ע"א ד"ה זאת . (כו) כמין מטבע של אש . בהערה קמ"ה לפסקא שקלים העירותי ע"י מאמר זה יסד הקליר בפיוס לפרשת שקלים מעתיק פלוסיס לורה מטבע כחו אנו הוזה כו' . ועיין במפרש במחזורים ישנים שהביא את הפסיקתא . וכן בפיוס אומן בשמעו , כמין מטבע אש הראהו במחזה , וגם בפיוס אל מתנשא והראהו כמין מטבע של אש במחזה וגם הכל יתנו כזה . (כח) ר' יהודה ור' נחמיה . נשנה בפסיקתא שקלים ט"ט , ובירושלמי שקלים פ"ב ה"ד , ומובא גם בתנחומא השא , אך בתנחומא מובא בלי שמות האומרים אבל בילקוט בשם התנחומא מובא שמות האומרים בראש . (כט) ר' יהודה אומר . וכן ור' נחמיה אומר , הוספתי כמו שהוא לנכון זכ"י פ"ב ובירושלמי ט"ט . וע"י בפסיקתא ט"ט בהערה ק"ג , ובכ"י פלארענץ הני' ר' יהודה ור' נחמיה , חד אמר לפי שחטאו בחצי היום לפיכך יתנו מחצית השקל . ע"כ והשאר נשמס . (ל) ר' יוחנן בן זכאי , בפסיקתא ובירושלמי ר' יהושע ב"ר נחמיה אמר בשם ר' יוחנן בן זכאי וכן הוא בילקוט כי השא בשם התנחומא , אולם בתנחומא שלפנינו ר' יוחנן אמר . (לא) חן החס . שקלים ט"ט מ"א . (לב) שהיה טתן חותם . שם משנה ה' מי שהוא מנבא נבאים הולך לו אלל יוחנן כו' . (לג) מפורש במס' יומא . ביומא כ"ג ע"א מובא רק המאמר בן זכאי ממונה על הפקיע לא יותר . (לד) לה' שיהא נותן . חוזר ומפרש פסוק י"ב . (לה) לפי שאמר זמרות היו לי חוקיך . עיין סוסה ל"ה ע"א . (לו) והוא הרכיב את הארון על העגלה . דכתיב וירכבו את ארון האלהים אל עגלה חדשה (ש"ב ו' ג) ובד"ה י"ג ו' כתיב על עגלה . (לז) היינו דכתיב כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' פרץ בעווא . וכ"י פלארענץ מובא כי למבראשונה לא אתכם פרץ ה' פרץ בעווא . ואין זה לשון הכתוב ול"ל כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלהינו זנו כי לא דרשנוהו כמשפט ונו' (ד"ה סו יג) והכתוב פרץ ה' פרץ בעווא הוא ש"ב ו' ח' . ד"ה י"ג ו"א . בש"ב כתיב בעווא , ובד"ה בעווא . (לח) שבתחלה נמנה ישראל בירידתן . בפסיקתא שקלים דף י"ח ע"א בעשרה מקומות נמנו , וכן מובא בתנחומא כי השא , ובפסיקתא רבתי פ"י ס"י י"ד , ובמ"ר פ"ב . ורבינו סוכיה חושב אלה שנמנו בהורה . (לט) בירידתם לארץ . בפסיקתא ובתנחומא ט"ט הביא הכתוב שנאמר בשבעים נפש ירדו אבותיך מלרימה (לברים י' כ"ב) . (מ) ובנאחם . בפסיקתא ובתנחומא ט"ט ואחד בעלייתן שנאמר ויסעו בני ישראל מרעמסס סוכותה כשש מאות איש (שמות יב לו) . (מא) ולצורך שקלי האדנים . בפסיקתא ט"ט ואחד בפרשת כי השא . ובתנחומא נלקה המאמר הזה בחסר ויתיר וסרוס לכן אחקנהו ע"י הפסיקתא וכל"ל ואחד [גם' כי השא ושנים] בחומש הפקודים . אחד במרגלים [ל"ל בדגלים] ואחד (בימי יהושע) בחלוק הארץ ע"כ . המלות בימי יהושע זמורות זר הם ממעתיק טועה לכן הסגרתים בחמים למען הוליאם חולה גם מה שכתוב שם : בסוף המאמר , והדין כי השא ראש' חוץ למקומו הוא ויש למתקן כי מקומו למעלה כאשר תקנתי , ובילקוט ריש כי השא בשם התנחומא ג"כ בטעות ואחד במרגלים , אך ואחד בחלוק הארץ הוא לנכון בלי חוספת המלות , בימי יהושע' ורבינו סוכיה במקום ואחד פפרשה כי השא הניג ולצורך

שמות ל תשא

צט

בפרשת פינחס : מחצית השקל בשקל הקדש . (מב) השקל שנים זהובים וחצי פתוח תשעה שעורים לפי שששים שקלים היא הרטל , והיו נותנים הרטל ששים איש השקל שני אנשים , והרטל שבעים ושנים זהובים , וכשתחלק הרטל ששים זהובים לכל איש נשארו שנים עשר , וכשתחלקם לששים חלקים כל זהב תשעים שעורים ל"ב אלף ושמונים שעורים , יבא לכל איש מחצית השקל זהוב ושמונה עשרה שעורים , תשעים ושמונה עשר הם מאה ושמונה : עשרים גרה השקל . הגרה אחד עשר שעורים : (יד) כל העובר על הפקודים וגו' . שנה עליו לדורות , שבזמן שבית המקדש קיים היה אדם שוקל שקליו ומתכפר לו שהיה שקלו מצטרף עם כל ישראל וקונין מהם תמידין ושאר קרבנות צבור , עכשו שאין בית המקדש קיים חייב ליתן מתנות לאביונים , דכתיב ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים (אסתר א' כג) , ואין צריך לומר בפורים , אלא אפילו בשאר ימות השנה , כשעני בא לידך מי שהוא צריך למתנות חייב אתה ליתן לו , (מג) כדתנן אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום וכו' , ועליו הכתוב אומר מלוה ה' חונן דל (משלי י"ז) , ואומר אשרי משכיל אל דל (הגלים מא' ג) , נותן לדל לא נאמר , אלא משכיל היאך ליתן לו שלא לביישו :

(טו) העשיר לא ירבה . בזו תרומת שקלים של אדנים , שלא יתרברב העשיר על העני , אבל בשאר מתנות וצדקות , כתיב איש כמתנת ידו (דברים טו' י"ז) , ואומר אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו (שם טו' יד) :

(טז) ולקחת את כסף הכפורים . לפי שנאמר איש כופר נפשו (לעיל פסוק יג) : ונתת אותו על עבודת אהל מועד . אלה מלאכת האדנים והזוים שמפרש בפרשת אלה פקודי , כי כל מלאכת המשכן היה נדבה , שנאמר ויבאו האנשים על הנשים כל גדיב לב (שמות לה כג) , אבל כסף הכפורים דבר קצוב שוה לכל : לכפר על נפשותיכם . להודיע כמה הזכות גורם , שכל זמן שישראל זוכין המעט שנותנין חביב לפני הקב"ה כהרבה , ומתכפרין בו , אבל אם אינן זכאין , אין חפץ במתנותיהם , וכן הוא אומר אין לי חפץ בכסף אמר ה' צבאות ומנחה לא ארצה מידכם (מלאכי א' י) , והקב"ה חפץ לזכות את ישראל , לפיכך הרבה להם תורה ומצות , שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעיה מז' כה) :

(יח) ועשית כיוור נחשת וכנו נחשת . (מד) זה בסיס שתחת הכיוור : לרחצה : לקידוש ידים ורגלים של כהנים :

(יט) ורחצו אהרן ובניו ממנו . (מה) כמעט איש לויח היה לו לכיוור , כדרך שעשה שלמה בבית עולמים :

(כ) בבואם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימותו . זה מיתה בידי שמים : או בנשתם אל המזבח . (מו) לפי שיש רחיצה בלא ביאה , (מו) כגון שהיה עומד ומשמש כל הלילה , לאורה טעון קידוש ידים ורגלים , שכל המשנה מעבודה לעבודה טעון קידוש ידים ורגלים :

(כא) ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימותו . (מח) כדתנן ואלו שבמיתה , שתוי יין ופרועי ראש , מחוסרי כפרה , ומחוסרי בנדים , ושלא רחץ ידים ורגלים : והיתה להם חק עולם . להביא בית עולמים :

הערות ותקונים

שקלי האדנים . כוונתו שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן שנחטו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאח ככר שנאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר (שמות לח כה) ומאן נטשו האדנים שנאמר ויהי מאת ככר הכסף לנקת את אדני הקדש ואת אדני הפרכת (שם ט"ז כז) רק מה שהביא רבינו סובי' ונדגלים ונחומס הפקודים היא עפ"י גי' החנומא המשובשת שהנחתי . וז"ל גם בדבריו ושנים נחומס הפקודים אחד נדגלים ואחד בחלוק הארץ . והוא במדבר כ"ו ב' צ"ב פינחס . (מב) השקל שנים זהובים . המאמר הזה הביא רבינו חס' בספר הישר סי' תק"ס . ומתחיל לקח טוב מחצית השקל בשקל הקודש שנים זהובים עד סוף השימון הוא מדברי רבינו סובי' . ורבינו חס' ל"ג לקח טוב . וכונתו להמאמר שלפנינו וקוראנו בשם העלמי לקח טוב . (מג) כדתנן . פאה פ"ח מ"ז . (מד) זה בסיס . כתרנומו בסיסה , מושב מתוקן לכיוור . (מה) כמעט איש לויח ה' לו לכיוור כדרך שעשה שלמה . דכתיב כמעט איש וליות סביב (מ"א ז' ל"ז) . (מו) לפי שיש רחיצה בלא ביאה . ל"ה גם צ"י פלארעק . וככ"י פ"ב הני' לפי שיש נישא בלא ביאה והיא כעסחא הנכונה , עיין זכאים י"ס ע"ב . (מו) כגון שהיה עומד ומשמש כל הלילה . זכאים ט"ס . (מח) כדתנן .

שמות ל תשא

(בג) ואתה קח לך . שתחא גזבר עליה : בשמים ראש. שאין למעלה מהם : מד דרור . (מט) שאין בו דולם : (נ) תנו רבנן שמן המשחה מד דרור חמש מאות , קדה חמש מאות , וקנסן בשם חמש מאות , וקנה בשם חמשים ומאתים , נמצאו כולם אלף שבע מאות וחמשים , תנא מנינא קמ"ל , תנא הא קשיא ליה , אימא קנה בשם כקנסון בשם , מה קנסון בשם מחציתו חמשים ומאתים , אף קנה בשם מחציתו חמשים ומאתים , דהו לזון תרין אלפין , ואימא הכי נמי , א"כ נימא קרא קנסון בשם וקנה בשם מחצה ומחצה חמשים ומאתים וכו' , (נא) במסכת כריתות בפירקא קמא :

(כד) וישמן זית הין . (נב) הין שנים עשר לוגין , לוג ששה ביצים , (נג) תניא ר' יהודה אומר שמן המשחה שעשה משה רבינו במדבר כמה נסים נעשה בו , תחלתו לא היה אלא שנים עשר לוג , כמה יורה בולעת , כמה עיקרים בולעים , כמה האור שורף , וכו' נמשח המשכן וכל כליו ואהרן ובניו כל שבעת ימי המלוואים , וכו' נמשחו כהגים גדולים , ומלכים באפרסמא דכיא : שהרי כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה , ואין מלך בן מלך טעון משיחה , חוץ ממקום שיש שם מחלוקת , כגון שמשחו את שלמה מפני מחלוקת אדוניה , ואת יהואש מפני עתליה , ואת יהואחז מפני יהויקים , וכולו קיים לעתיד לבא , שנא' שמן משחת קדש [יהיה] זה לי לדורותיכם (פסוק לא) זה בגימטריא תריסר , תריסר לוג הזון :

(כה) ועשית אותו שמן משחת קדש רוקח מרקחת . (נד) מלמד שהיו שולקין את העיקרין בשמן :

(ל) ואת אהרן ואת בניו תמשה . (נה) תני חדא בתחלה יוצק שמן על ראשו , ואחר כך נותן לו בין ריסי עיניו , ותניא איפכא , תנאי הוא , איכא מאן דאמר משיחא עדיפא , ואיכא מאן דאמר יציקה עדיפא :

(לב) על בשר אדם לא ייסך ובמתכונתו לא תעשה כמותו . (נו) ת"ר המפטם את השמן ללמוד בו , או על מנת למסרו לצבור פטור , לסוך ממנו חייב , מנלן להקיש שמן המשחה לקטורת הסמים , מה קטורת למוסרה לצבור מותר , אף שמן המשחה למוסרה לצבור מותר , וקטורת גופא מנלן , דכתיב והקטורת אשר תעשה במתכונתה לא תעשו לכם , מה ת"ל לכם , לכם הוא דאסור , אבל למוסרה לצבור פטור כו' (נז) מפורש במסכת כריתות , וכי תימא בשמן המשחה נמי כתיב לכם , שהוא לכם לאו בעשייה כתיב :

(לז) איש אשר ירקח כמותו . בא הכתוב לעונשו בכרת , (נח) כדתנן שלשים ושש כריתות כו' עד המפטם את הקטורת :

(לד) ויאמר ה' אל משה . פטום הקטורת יש בה אמירה , לפי שהיא סמוכה לענין שמן המשחה , מה שמן המשחה כמשקל , אף קטורת כמשקל , מה שמן המשחה המפטמו בזרות בכרת , אף הקטורת המפטמו בזרות בכרת , לכך נאמר ויאמר קח לך סמים : (נט) ת"ר פטום הקטורת , הצרי , והצפורן , החלבנה , והלבונה , משקל שבעים שבעים מנה , עד שאין מכניסין מי רגלים במקדש , (ס) במס' כריתות פ"א : (סא) ת"ר קטרת היתה נעשית ג' מאות וששים ושמונה מנה , שלש מאות

הערות ותקונים

סנהדרין פיג ע"א . (מט) שאין בו דולם . ככ"י פ"ב וכ"י פלארענץ שאין בו דולם . ולדעתי יש לתקן של"ג שאין בו קומס והוא עסי מאמרס קה"ר פ"ו פ"ב יש דעה אשר ראיתי ונס בפ"ס פ"ב נס זה ראיתי חכמה תחת המטם המערב מים ציין קומוס נמור . וזה כוונת רבינו מר דרור שאין בו קומוס ר"ל שיכיה נקי מסזיוף שמזייסין לחו תמיד . אצל עיין בתוספתא ב"ב פ"ו השמן אינו מקבל רלים . (נ) ת"ר שמן המשחה . כריתות ה' ע"א . (נא) צמס' כריתות . שס . (נב) הין שנים עשר לוגין . כריתות ה' ע"ב , הוריות י"א ע"ב . (נג) תניא ר' יהודה אומר . כריתות שס . (נד) מלמד שהיו שולקין . הוא דעת ר' יסודה כריתות ה' סוף ע"א הוריות י"א ע"ב . (נה) תני חדא . כריתות ה' ע"ב . (נו) ת"ר המפטם . כריתות ה' ע"א . (נז) מסורה צמסנת כריתות . שס . (נח) כדתנן . כריתות צמסנה הראשונה . (נט) תנו רבנן פטום הקטורת . כריתות ו' ע"א . (ס) צמסנת כריתות . שס . (סא) תנו רבנן קטרת . כריתות שס . כדתניא

שמות ל לא תשא

ק

וששים וחמש כנגד ימות החמה; ושלשת מנין יתירין שמהן כהן גדול סכנים מלא חפנים ביום הכפורים, והשאר נתנה לאומנים בשכרן, (סב) כדתניא מותר הקטורת מה היו עושין בה, מפרישין (סג) ממנה שכר האומנים, ומחללין אותה על סעות האומנים, ונותנין אותה לאומנים בשכרן, וחוזרים ולוקחין אותה (סד) מתרומה חדשה, (סה) א"ר יוחנן אחד עשר סממנין נאמרו למשה מסיני, אמר רב הונא מאי קראה, ויאמר ה' אל משה קח לך סמים, תרי, נטף, ושחלת, וחלבנה הא חמשה, סמים אחרינא חמשה, וחמשה קדמאי הא עשר, ולבונה חד, הא חדיסר, ואימא סמים בתראי תרי גינהו כסמים קדמאי, א"כ נכתוב קרא סמים סמים גבי הדדי, וסוף נכתב נטף ושחלת וחלבנה, (סו) א"ר הונא בר בונא א"ר שמעון חסידא כל תענית שאין בה ממושעי ישראל אינה תענית, שהרי חלבנה ריחה רע, ומנאה הכתוב בין סממני הקטורת: בד בכד יהיה. (סז) אמר רבינא שלא יניח משקל במשקל וישקול: --

לה) ממולח טהור קדש. והלא הקטרת לשון נקבה, אלא עונה על מעשה של לקיחות; לכך נאמר לשון זכר: ממולח. (סח) במלח סדומית: (סט) ויש אומרים ממולח מעורב היטב דק דק כמלח:

לו) וישחקת ממנה הדק. (ע) ת"ר קטרת היו מחזירין אותה למכתשת פעמים בשנה בימות החמה (עא) בורה כדי שלא תתעפש, בימות הגשמים צוברה כדי שלא תפיג ריחה, וכשהוא שוחק אומר הדק היטב. (עב) דא"ר יוחנן כשם שהדבור רע ליון, כך דבור יפה לבשמים: קדש קדשים תהיה לכם. כל מעשיה לא יהיה אלא בקדש:

לח) איש אשר יעשה כמותו [ונגו] ונכרת. בא הכתוב לחייבו כרת, (עג) היינו דתנן שלשים ושב כריתות, המפטם את הקטרת, וכל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן:

[לא] ב) ראה קראתי בשם. (א) מיכן אמרו רבותינו אין ממנין פרנס על הצבור אלא אם כן הכריזו עליו מן השמים: בצלאל בן אורי בן חור. שבת לו, שבת לאביו, שבת לשבטו:

ג) ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ונדעת. גדולה מלאכת המשכן, שהרי נאמר בה כל אלו המדות שנאמרו במעשה בראשית, ה' בחכמה יסד ארץ, כונן שמים בתבונה; בדעתו תהומות נבקעו (משלי ג יב):

ד) לחשוב מחשבות. להקן תקונים מלבו:

ו) ואני הנה נתתי אתו את אהליאב. (ב) לפי שאין עושין שורה על הצבור פחות משנים: למטה דן. נאה לו נאה לשבטו; ובלב כל חכם לב נתתי חכמה, להביא הנותרים: נתתי חכמה. (ג) מנהגו של עולם כלי ריקם מחזיק, כלא אין מחזיק, אבל מי שאמר והיה העולם, אם האדם חכם מלמדו חכמה, ואעפ"י שהוא מלא מחזיק עוד, (ג) שנאמר ישמע חכם ויוסף לקח ונו' (משלי א ה) ואומר יהב חכמתא להכימין (דניאל ז כ"א): ועשו את כל אשר צויתך. שלא להוסיף מלבם על מלאכת המשכן לעשות ארכו או רחבו יותר, או פחות או לשנות בכלים:

הערות ותקונים

- (סב) כדתניא. שם והגיה ר"צ ש"ל דתנן. (סג) ממנה. המלה הזאת מחק צ"ש בלד הנמרה שם.
- (סד) מתרומה חדשה. בגמרא מתרומת הלשכה. (סה) א"ר יוחנן. כריתות ו' ע"ב. ובכ"י פלארענן בספות א"ר יוחנן. וע' מדרש חזית פ' אשכול הכופר. (סו) א"ר הונא בר בונא. כריתות שם. ובכ"י פלארענן ובגמרא שם הגי' א"ר חגי בר בונא. (סז) אמר רבינא. שם. (סח) במלח סדומית. כריתות דף ו' ע"א. (סט) ויש. וכן תרגם אונקלוס מערב וגם רש"י כתב ממלח כהרנומו מעורב שיערב שחיקתן יפה יפה זה פס זה. (ע) ת"ר קטרת היו מחזירין. כריתות ו' ע"ב. (עא) צורה. בגמרא צורה וסירט"י מסורה ובכ"י פ"ב בגי' מסורה ובכ"י פלארענן כהמטה המלה. (עב) דא"ר יוחנן. שם, ועיין תוס' מנחות פ"ז ע"א ד"ה כהם. (עג) היינו דתנן. ריש כריתות.
- [לא] (א) מיכן אמרו רבותינו**. ברכות ג"ה ע"א. (ב) לפי שאין עושין שורה כו'. צ"ב ח' ע"ב.
- (ב) מנהגו של עולם כלי ריקם מחזיק**. ברכות מ' ע"א. (ג) שנאמר ישמע חכם. הוספתי כמו שהוא

שמות לא תשא

(ז) את אהל מועד ואת הארון : (ד) שמונה עשר אתים כנגד שמונה עשר חוליות שבשדרה :

(י) ואת בגדי השרד . (ה) אלו שנשארו ממלאכת המשכן , שנאמר בפרשת במדבר סיני בסוף הפרשה , ופרשו עליו בנגד ארגמן בנגד תכלת (במדבר ד יג) : ד"א : השרד . שבזכותם היתה פליטה ושריד לישראל בימי אלכסנדרוס מוקדן, (ו) כדמפורש במסכת יומא :

(יא) ככל אשר צויתך יעשו . שנה עליו שלא לשנות : יעשו . גישרו שהמלאכה משתכללו על ידם :

(יג) ואתה דבר אל בני ישראל : את כל המשפטים , ואחר כל מלאכת המשכן , אמר לו ואתה דבר , עליך הדבר לדבר להם ולהורותם בדרך ישרה : אך את שבתותי תשמרו . (ז) למה נאמר , (ח) לפי שהוא אומר לא תעשה כל מלאכה (שמות כ י) , אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה , דברים שהן משום שבות מנין , ת"ל אך את שבתותי תשמרו , להביא דברים שהן משום שבות , (ט) ר' יוסי הגלילי אומר אך את שבתותי תשמרו , אך חלק , יש שבתות שאתה שובת , ויש שבתות שאי אתה שובת , (י) כגון שהוצרכו להביא מילדות , או להציל מן הלסטים , או מן הדליקה , או מכל דבר שיש בו פקוח נפש , למדנו לפקוח נפש שדוחה את השבת : כי אות היא ביני וביניכם . (יא) ולא ביני ובין עובדי כוכבים , אות היא שישראל עבדים להקב"ה : לדעת כי אני ה' מקדשכם . (יב) במי שיש בו דעת , יצאו חרש שומע וקטן שאין בהם דעת : מקדשכם . (יג) לעתיד לבא ליום שכולו שבת :

(יד) ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם . (יד) א"ר שמעון בן מנסיא השבת מסורה לכם , ואין אתם מסורים לשבת : כי קדש היא לכם . (טו) מגיד שהשבת מוספת קדושה לישראל , מה קדושה אומר פלוני במל ממלאכתו שהוא משמר את השבת , ומעיד שהקב"ה ברא את עולמו בששה ימים ונה בשביעי , וכה"א (טז) ואתם עדי נאם ה' ואני אל (ישעיה מג יג) : מחלליה מות יומת : (יז) מזה בא למדנו עונש על לילי שבת , שהרי כתיב כל העושה מלאכה ביום השבת , בלילה מנין , ת"ל מחלליה מות יומת : (יח) ד"א מחלליה . שאם חילל הצי שבת מחמת אונם יכול יחלל שאר היום , תלמוד לומר מחלליה מות יומת : כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההוא . (יט) עד שיעשה מלאכה גמורה : ונכרתה הנפש ההוא . למה נאמר , לפי שלמדנו עונש מויד (כ) בהתראת בית דין שהוא במיתה , בינו לבין עצמו מנין . שהוא בכרת , ת"ל ונכרתה הנפש ההוא : מקרב עמה . (כא) ועמה בשלום :

הערות ותקונים

כ"י פ"ב ובכ"י פלארענן , ועיין ברכות כ"ה ע"א א"ר יוחנן אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה שנאמר יהי חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי צינה , ור' אבהו הביא לראי' הכתוב ובלב כל חכם לב נחתי חכמה . (ד) שמונה עשר אתים . י"ח את כתובים בפרשה מפסוק ו' על פסוק י"א . (ה) אלו שנשארו ממלאכת המשכן . ע"י רש"י ע"פ סכת אומר אני לפי פשוטו של מקרא כו' . (ו) כדמפורש במס' יומא . דף ע"ב ע"ב אלמלי בגדי השרד . לא כשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט . (ז) למה נאמר לפי שהוא אומר לא תעשה כל מלאכה . מכלתא כי תשא ומוצא בילקוט רמז ס"ז . (ח) לפי שהוא אומר לא תעשה כל מלאכה . וכן הוא במכילתא וכתב הרב בעל מאיר עין מקרא זה לא נמלא . ובאמת הוא בשמות כ' י' כמו שרשמתי בפנים . ואולי כוונתו על שבמכילתא מביא לא חפשו מלאכה וזה באמת לא נמלא . (ט) ר' יוסי הגלילי אומר . מכילתא שם . ועי' גמרא יומא פ"ה ע"ב ושם איתא בשם ר' יוסי בר יהודה ויש לתקן בגמרא ר' יוסי הגלילי וגם בילקוט משפטים רמז סכ"ז הביא המאמר מגמרא יומא וגורם ר' יוסי הגלילי . ולפני רבינו סובי' לא היתה הגי' במכילתא כשם שהוא אומר . וכן מחק הגאון בעל איפת נדק . (י) כגון שהוצרכו להביא מילדת כו' . הוספת רבינו . (יא) ולא ביני ובין עובדי כוכבים . מכילתא וילקוט . (יב) במי שיש בו דעת . מכילתא וילקוט . (יג) לעיל ליום שכולו שבת . מכילתא וילקוט . (יד) א"ר שמעון בן מנסיא . מכילתא וילקוט סוף רמז ס"ז . (טו) מגיד מכילתא וילקוט שם . (טז) ואהם עדי . הוספתי כמו שהוא במכילתא ונאמר לכון ככ"י פ"ב ופלארענן . (יז) מזה בא למדנו . מכילתא וילקוט רמז ע"ש . (יח) ד"א שאם חילל . מכילתא וילקוט בשם ר' יהודה בן בתירה . (יט) עד שיעשה מלאכה גמורה . עיין מכילתא שם . (כ) בהתראת בית דין . במכילתא וילקוט בהתראת עדים . (כא) ועמה בשלום . מכילתא וילקוט וכתב הרב בעל זית רענן דעל הגסטרות אין הכוונ

שמות לא לב תשא

קא

(טו) (כב) **ששת ימים תעשה מלאכה**. (כג) בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, מלאכתן נעשית על ידי אחרים, ואם לאו ששת ימים תעבוד [וגו'] (שמות כ ט) שאפילו מלאכת אחרים נעשית על ידן: (כד) ויום השביעי שבת לה' אלהיך (סס'); (כה) מלמד שאין השבת צריכה קידוש בית דין, (כו) לפי שהשבת מקודשת היא, ואינה מסורה לבית דין: (כז) ושמרו בני ישראל את השבת. (כז) ר' נתן אומר הלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה: לעשות את השבת. כי מי שמשמר את השבת כאילו הוא עשאה:

(יז) **ביני ובין בני ישראל**. ולא לבין העובדי כוכבים: אות הוא לעולם. מגיד שאין השבת במלח לעולם: כי ששת ימים עשה ה' וגו' וביום השביעי שבת וינפש. וטרם יום השבת שבת ממלאכה, וינפש ממחשבה:

(יח) **ויתן אל משה**. (כח) במתנה נתנה לו. החכמה מתנה, שנאמר כי ה' יתן חכמה (משלי ג ו), והתורה מתנה, שנאמר ויתן אל משה, והשבת מתנה, שנאמר ראו כי ה' נתן לכם (את) השבת (שמות טו כט): ככלתו. (כט) מלמד שכייללה לו ככלה נאה: לדבר אתו בהר סיני. החר חמד אלהים: שני לוחת העדות. עדות הם לישראל שבחר בהם מכל אומה ולשון, שנאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים (סס כג): לוחת אבן. (ל) ארו"ל מכסא כבוד נחתכו והם ספיר, וכה"א ותחת רגליו כסעשה לבנת, הספיר (סס כד). ואומר כמראה אבן ספיר דמות כסא (יחזקאל א כו):

[לב] (א) וירא העם כי בשש משה. (א) אמרו רז"ל בשש שעות ביום חמאו ישראל, לפיכך הקדים להם מחצית השקל לכפר על מעשה חצי היום. (ב) **ואעפ"כ בשש לשון איחור**, כגון מדוע בשש רכבו לכוא (סופסים ה כה): ויקהל העם על אהרן ויאמרו אליו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו. (ג) מלמד שאו לאלהות הרבה: כי זה משה האיש. (ד) מלמד שהיה השמן מטען ומראה להם דמות משה בענן, והם אומרים כי זה משה האיש:

(ב) **ויאמר אלהם אהרן**. אפשר לא מיהה בהם אהרן, (ה) אלא מלמד שהלכו אצל חור ולא שמע אליהם והרגוהו, וסידרו משה רבינו בקיצור: פרקו נזמי תזהב אשר באוני נשיכם. (ה) אמר שמא הנשים יהיו חכות על תכשיטיהן ותכשיטי בניהם ובנותיהם ויתבטל עד שיבא משה אבל לא הועיל כלום, שנאמר ויתפרקו:

הערות ותקונים

מעשים. (כב) ששת ימים תעשה מלאכה. כן הוא במכילתא וגם בכ"י פ"ב וכ"י פלארענן ובקראל כתיב יעשה מלאכה. (כג) בזמן. מכילתא וילקוט וע"ש. (כד) ויום השביעי שבת לה' אלהיך. וכן מובא כן במכילתא ולס זילקוט מובא המקרא בפסוק הזה וביום השביעי שבת שבתון קודש לה' והוא הנכון. (כה) מלמד. עיין במכילתא וב"ב קרא ע"א. (כו) לפי שהשבת מקודשת היא. במכילתא לפי שהשבת מסורה לה'. (כז) ר' נהן. עד סוף הכתוב הוא במכילתא וילקוט סס. (כח) במתנה נתנה לו. נדרים ל"ח ע"א ותנחומא כי תשא אות ס"ו. (כט) מלמד שכייללה ככלה נאה. ר"ל חסר וי"ו כתיב, ועיין בר פמ"א, וכן כתב רש"י ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן כו', ועי' תנחומא סס ושמ"ר פמ"א. (ל) ארו"ל מכסא כבוד נחתכו. עיין פדר"א פמ"ו ירושלמי שקלים פ"ה. וי"ר פל"ד ספרי ח"א פסקא ק"א, נדרים ל"ח תנחומא עקב אות ט':

[לב] (א) אמרו רז"ל בשש שעות זיוס חסאו ישראל. פסיקתא שקלים דף י"ט ע"ב תנחומא כי תשא וזירושלמי שקלים פ"ב ה"ד ונמלא דרשה אחת על כי בשש משה בב"ר סוף פי"ח תנחומא כי תשא ס"ו י"ט ושמ"ר פמ"א כי בשש משה מאי כי בשש צאו שש שעות ולא ירד, ועיין שבת פ"ט ע"א ועיין סעודה עיין ברש"י עה"ת ורש"י שבת סס ותוס' ד"ה לסוף. (ב) **ואעפ"כ בשש לשון איחור**. כהרגומו וכן כתב רש"י עה"ת. (ג) **מלמד שאו לאלהות הרבה**. עיין סנהדרין ס"ג ע"ב מלמד שכל אחד ואחד עשה דמות יראתו וגם רש"י עה"ת הביא הניח אלוהות הרבה אוו להם. (ד) **מלמד שהיה השמן**. עיין שבת פ"ט ע"א כמין דמות משהו הראה להם השמן, וכן בתנחומא כי תשא אות י"ט ויש אומרים שעמד שטן והראה להם דמות מפתו וגם רש"י עה"ת הביא כמין דמות משה הראה להם השמן, כמו שהביא רבינו. (ה) **אלא מלמד שכלכו אלל חור**. תנחומא כי תשא וי"ר פ"י, פדר"א פמ"ה, במ"ר ס"פ ס"ו. (ה) **אמר שמא הנשים**. תנחומא פדר"א סס ועיין רש"י עה"ת:

שמות לב תשא

(ז) ויתפרקו כל העם. אין למדין מן הכללות, (ו) שהרי שבט לוי לא עבד ע"ז אלא כל העם רוב העם:

(ד) ויצר אותו בחרט. התיך הזהב בכור. ועשאו דמות שור, למח שהיו ישראל אומרים כדמות שראינו ביום מתן תורה, וכבר כתוב ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (שמות כד י) מלמד שראו מלאכי השרת, "וכף רגליהם ככף רגל עגל (יחזקאל א יז), לפיכך שאלו דמות עגל, וכן עשה יצקו במעבה האדמה כדמות שור, וכתוב ויסירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב (תהלים קו כ), מלמד שהיה דומה כדמות שור בשעה שאוכל עשב, שהוא מאוס בשעה שהוא אוכל העשב, ואעפ"כ ויסירו את כבודם בו: אשר העלוך. (ז) מלמד שאזו לאלהות הרבה. ואמרי לה לטובה, שלא כפרו בעיקר, אלא שחיבבו עבודת כוכבים לכבוד:

(ה) וירא אהרן. (ח) מלמד שראה אהרן חור זכוח לפניו: ויקרא אהרן ויאמר חג לה' סחר. (ט) כדי להעביר הדבר עד שיבא משה: ד"א חג לה' מביחה לה' בעובדי הבעל, שנאמר וליום חג ה' (הושע ט ה):

(ו) וישכימו סמחרת. (י) היינו דאמר ריש לקיש אם ללצים הוא יליץ (משלי ג לד), בא לטמא פותחין לו: וישב העם לאכול ושתו. (יא) כל מקום שנאמר ישיבה שם תקלה:

(ז) וידבר ה' אל משה. (יב) לשון קשה, כענין שנאמר דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות (בראשית מג ל): כי שחת עמך. (יג) באותה שעה תשש כחו של משה רבינו:

(ח) סרו סהר. עלובה כלה שמונה בתוך חופתה: עשו להם עגל מסכה. אמר לפניו רבוננו של עולם שמא לא השתחוו לו, אמר וישתחוו לו, שמא לא זיבחו לו, אמר ויזבחו לו:

(י) ועתה הגיחה לי. (יד) באותה שעה הרמיזו הקב"ה למשה שיעמוד בתפלה; (טו) משל לאדם שכעס על בנו, והיה אוהבו יושב לפניו, אמר אם לא בשביל פלוני אוהבי הריני הורגך מיד עמד להציל את בניו מיד אביו: ואעשה אותך לגוי גדול, ראה שבהו של משה רבינו, שהרי לא ביקש גדולה לעצמו, אלא

(יא) ויחל טשה. (טז) מלמד שאוחזתו חלחלה: את פני ה' אלהיו. שעמד לפניו ארבעים יום וארבעים לילה: ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים. לפי שאמר לו ויחר אפי בהם (פסוק י), אמר לפניו למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים, אמר לפניו רבוננו של עולם למצרים הארכת אפך ולא כליתם במכה אחת, כל שכן לעמך אשר פדית מתוכם:

(יב) למה יאמרו מצרים לאמר. אלו שנשארו במצרים:

(יג) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם כך. כשם ששמך קיים לדור דורים, כך שכועתך קיימת לדור דורים: ותדבר אלהם ארבה את זרעכם. (יז) ומה אם כסא של שלש רגלים לא עמד בשעת כעסך, כסא של רגל אחד

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

(ו) שהרי שבט לוי. יומא ס"ו ע"כ תגינה ו' ע"כ פדר"א פמ"ה. (ז) מלמד שאזו לאלהות הרבה. ע"י הערה ג'. (ח) מלמד שראה אהרן חור זכוח לפניו. עיין לעיל הערה ה', ועיין רש"י עה"ת ומדרשן בו"ר פ"י ראה עה"י מוכיחם והרגוהו טו' ועי' פנהדרין ז' ע"א ראה חור זכוח לפניו ופי' רש"י וי"ן ס'י"ב הבין מהזכות לפניו שהרגו את חור. (ט) כדי להעביר הדבר. תנחומא ושמ"ר פמ"א וכן כתב רש"י בלבו היה לשמים בטוח שיבא משה ויעבדו את המקום. (י) היינו דאמר ריש לקיש. יומא ל"ח סע"ב. (יא) כל מקום שנאמר ישיבה. תנחומא ריש וישב שמ"ר פמ"א וע"ש שהניח ראוות מהכתובים. (יב) לשון קשה. תנחומא כי תשא לוח כ' ושמ"ר פמ"ב, ורש"י עה"ת. (יג) באותה שעה תשש כחו של משה רבינו. ברכות ל"ב ע"א, ועי' תנחומא כי תשא לוח כ"ב באותה שעה נתמדה משה מסי כ"ד של מעלה ונשמ"ר פמ"ב א"ר צרכי' צ"ר שמואל נתמדה משה ונזעף. (יד) באותה שעה הרמיזו הקב"ה. עיין ברכות ל"ב ע"א תנחומא ושמ"ר שם וברש"י עה"ת. (טו) משל לאדם. ברכות שם ועיין מהרש"א בח"א. (טז) מלמד שאלחזו חלחלה. בגמרא ברכות שם ויחל משה מלמד שעמד בחסלה עד שאלחו אחילו, מאי אחילו אש של עגמות. (יז) ומה אם כסא של שלש רגלים

שמות לב תשא

קב

על אחת כמה וכמה : וכל הארץ הזאת אשר אמרתי . חזר על ותדבר עליהם ; כלומר דברת אליהם אתן לזרעך ונחלו לעולם , ואמרתך לא תשוב ריקם , שנאמר הווא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה (צמדנר כ יט) :

(יד) וינחם ה' . דברה תורה כלשון בני אדם , לפי שלא חרה אף ה' בעמו , כתב הכתוב וינחם ה' :

(טו) ויפן וירד משה . פנה מן הלחלה שהיתה בו ונתחזק : ושני לזה העדות בידו . עמו, כמו וכל טוב אדוניו בידו (נרלסית כד י) : לחת כתובים משני עבריהם. לפי שהיו חרותים , (יח) כדאמרי רבנן מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים, שכל האותיות אע"פ שחרותות יש להם תפיסה בקצוות , אבל מ"ם וסמ"ך חרותות מארבע רבעיהן , ואעפ"כ לא נופלות : מזה ומזה הם כתובים . (יט) כגון נכוכ בוכן כהו רהב :

(כ) והלחות מעשה אלהים המה . (כ) מששת ימי בראשית נהיה אותיות של אש על גבי סנפירינן : חרת . כמשמעו : (כא) ד"א אין לך בן חורין אלא כל מי שהוא עוסק בתורה :

(כב) וישמע יהושע את קול העם ברעה . כמשמעו בהריעם במחולות : ד"א ברעה . למפרע הערב , לפי שתחלת קלקולם לעשות העגל ערב רב שעלו עמהם גרמו :

(כג) אין קול ענות גבורה . שכן דרך החיילות כשמתגברין מרימין קולם : ואין קול ענות הלוישה . להיות צורחים וכוכים בשמתהלשים במלחמה : קול ענות . כלשון ותען להם מרים (שמות טו כא) , כדרך המחולות אחת מתחלת וכולן עונין :

(כד) ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות . אמר למי אני מוליך אלו הלוחות שכתוב בהן אנכי ה' אלהיך , לא יהיה לך, מיד וישלך מידו. (כא) מידיו קרי, שברם בכח גדול. למדנו שיהושע היה ממתינו תחת ההר כל ארבעים יום :

(כה) ויקח את העגל אשר עשו וישרוף באש ויטחן עד אשר דק . (כב) לא נתכוין משה רבינו אלא לבדקן כמוטות : ויזר על פני המים . פיזר את אפרו על פני המים , כענין שנאמר (כג) ואזרם במזרה לכל רוח (ירמיה טו ז) , כי הו"ד אינו עיקר מן המלה :

(כז) ויאמר אהרן אל יחר אף אדוני . אע"פ שהיה גדול ממנו בשנים קראו אדוני , (כד) מיכן אמרו חכמים יהי כבוד חברך כמורא רבך : כי ברע הוא , (כה) כי ערב רב הוא גרם להם :

(כח) ואשליכהו באש ויצא העגל הזה . (כו) מיכן אמרו לעולם יהא אדם זהיר בתשובותיו , שמתוך תשובה שהשיב אהרן למשה ואמר ואשליכהו באש ויצא העגל הזה , (כז) כפרו המינין לומר מעצמו יצא , וכבר כתוב ויעשהו עגל מסכה , כלומר הוא עשאו כמין עגל , כאשר בקשו ממנו :

(כט) וירא משה את העם כי פרוע הוא . (כח) מגולה הוא , כמו וראשו יהיה פרוע (ויקרא יג מה) , שסרה שכינה מעליהם ונהי פרועים : לשמצה בקמיהם . לדורות הבאים, (כט) שיהיו אומות העולם סחרפין את ישראל במעשה העגל :

הערות ותקונים

רגלים . ברכות טס . ועי' רש"י פה"ת . (יח) כדאמרי רבנן . שנת ק"ד פ"א מגילה ב' ע"ב . (יט) כגון נטוב . שנת טס . כתב שבלוחות נקרא משנים ונקרא מנחון כגון נטוב טובן . (כ) מששת ימי בראשית . פיין לשיל ל"א יח ונהפדה כ"ט . (כא) ד"א אין לך בן חורין . עי' פירושין ל"ד ע"א אל תקרי חרות אלא חירות . (כא) מידיו קרי שגרים צמח גדול . וכן נמסר במסורת . ועיין מנחת ש"י שהביא וז"ל וכן אמרו במדרש לקחם בידו ה' והגליכם בצעם ואהרן ושבעים זקנים תפשו בידו שלא ישליכם ולא יוכלו ולאמר הקב"ה מבורך יד חזקה כזאת היינו דכתיב ולכל יד החזקה ונדברי רז"ל כי סרחו האותיות ולכן חסר יו"ד וכשאריו שהי ידיו חלשות כיד אחת . (כב) לא נתכוין . ע"ז מ"ד ע"א . (כג) ואזרם במזרה לכל רוח . וכ"כ בכ"י פלארענן ונמקרא כתוב ואזרם במזרה בשערי הארץ . אולם כל"ל ואזרם במזרה (ירמיה ס"ו ז) וזריתים לכל רוח (ירמיה מט לב) . (כד) מיכן אמרו . אבות ס"ד מס"ו . (כה) כי ערב רב . ערב אותיות לדין כלאותיות ברע . (כו) מיכן אמרו לעולם . מגילה כ"ט ע"ב . (כז) כפרו המינין . נמקרא טס הנינו כפרו המעשרים במקום המינין . (כח) מגולה הוא . וכן כתב רש"י פרוע מגולה , כמו וסרע את ראש האשה . (כט) שיהיו

שמות לב לג תשא

(כו) (ל) ויאמר אלהם כה אמר ה' . לפי השעה נאמר לו , כענין כה אמר ה' כחצות הלילה (שמות י"ד) , (לא) והיכן אמר אלא לפי השעה אמר לו :
 (כח) ויעשו בני לוי כדבר משה . (לב) מלמד ששבתו של לוי לא עבדו עבודת כוכבים , (לג) ואם תאמר האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו (דברים לג ט) , אביו אבי אמו מישראל , אמו אם אמו מישראל , אבל יחוס לוי לא חטאו :
 (כט) ויאמר משה מלאו ידכם היום . להקריב קרבניהם צוום , (לד) לפי ששלשה מדות היו בעובדי העגל , מהם בעבודה , מהם בנשיקה , ומהם שמתו בלב , (לה) אותם שעבדו נפלו בחרב , ושנשקו לו מתו בהדרוקן , וששמחו מתו במנפה . (לו) ר"א מלאו ידכם , צאו ידי הובתכם לעשות נקמה בחוטאים :
 (לא) וישב משה אל ה' וגו' ויעשו להם אלהי זהב . (לז) אמר לפניו רבונו של עולם השפעת להם כסף וזהב עד שעשו להם אלהי זהב , וכה"א וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל (כוסט ט"ו) : ד"א אלהי זהב , שמא תאמר יש בו שום הרגשה , וכלום דבר מעשה , אלהי זהב הוא לא מעלה ולא מוריד :
 (לב) ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא . (לח) מלמד שנתן נפשו על ישראל , לפיכך נקראו על שמו, ויזכור ימי עולם משה עמו איה המעלם מים (ישעי סג י"א) :
 (לד) ועתה לך נחה את העם וגו' וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם . (לט) אין לך כל דור שאין בו אחד מששים ברטל ממעשה העגל :
 (לג) ויתנצלו בני ישראל את עדים סהר חורב . בחורב טענו ובחורב פרקו :
 (ז) ומשה יקח את האהל . (א) זה אהל שלו שעשאו כמגודין לשמים :
 (ח) והבימו אחרי משה עד באו האהלה . (ב) מיכן אמרו חכמים אסור לאדם לישב כשרבו מובהק עומד , או מהלך כמלא עיניו :
 (יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים . (ג) מתוך הענן היה מדבר עמו פה אל פה :
 ושב אל המחנה . להזהיר את ישראל : ומשרתו יהושע בן נון . (ד) ארז"ל גדולה שמושה יותר מלמדה , שהרי כל ישראל למדו ממשה , ולא בחר הקב"ה אלא משרתו יהושע בן נון , שהיה עתיד להקרא יהושע בשעת שילוח המרגלים , כי הושע היה שמו : נער . זריו ומורו , כענין שנאמר והנער נער (ש"א ח כד) : לא ימיש מתוך האהל . שהרי משה רבינו היה הולך ושב אל המחנה , אבל יהושע היה יושב , ולא ימיש מתוך האהל :

הערות ותקונים

א"ר מחרפין . וכן רש"י הביא להיות להם הדבר הזה לגנות צפי כל הקמים עליהם . (ל) ויאמר אליהם . וכן מובא בכ"י פלארענן וכ"י פ"ב , ובכתוב כתיב ויאמר להם . (לא) והיכן אמר אלא לפי השעה אמר לו . ורש"י הביא וז"ל והיכן אמר וזכר לאלהים יחרם כך שטויה במכילתא ובמכילתא לפנינו ליתא . (לב) מלמד ששבתו של לוי . יומא ס"ו ע"ב . (לג) ואם תאמר . גמרא שם . ופירש"י האומר לאביו ולאמו במעשה העגל לא ראיתיו נטשו אכזרים עליהם לנקום נקמתו של מקום אלמא אביו ואמו אחיו ובניו עבדו ע"ז . (לד) לפי שלשה מדות . ע"י יומא ס"ו ע"ב . (לה) אותם שטבדו נפלו בחרב וששקו לו מתו בהדרוקן וששמחו מתו במנפה . בגמרא שם הגי' . זינח וקיסר בסיף , גפף וגשק במיתה , שמח בלבבו בהדרוקן . ופי' בהדרוקן בלשון יוני סאקסאט , חולי שהגוף מלא מים (וואסערזיכטיג) . (לו) ד"א מלאו ידכם . מכאן עד בחוטאים חסר בכ"י פלארענן . (לז) אמר לפני רבש"ע . ברכות ל"ב ע"א . ועיין רש"י בפסוק הזה אלהי זהב , אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו משל למך כו' . (לח) מלמד שנתן נפשו . ברכות ל"ב ע"א . (לט) אין לך כל דור . בסנהדרין ק"ב ע"א א"ר ינחק אין לך כל פורענות ופורענות שגאת לעולם שאין בה אחד מעשרים וארבע בהכרע לישראל של עגל הראשון שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם , וכן מובא ברש"י עה"ת , ובירושלמי תענית פ"ד ה"ח (דף ס"ח ע"ג) ר' יודן בשם ר' יסא אין כל דור ודור שאין בו אונקי אחת מחטיו של עגל . ופי' רפל מין משקל עיין ערוך . ועיין לעיל בדברי רבינו תרומה ל' י"ג :

[לג] (א) זה אהל שלו שעשאו כמגודין לשמים . ע"י סנהדרין ק"י ע"א אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד , ועיין תנחומא כי תשא אות כ"ז משה דרש ק"ו אמר המנודה לרב מנודה לתלמיד . (ב) מיכן אמרו חכמים . קידושין ל"ג ע"ב ותנחומא שם . (ג) מתוך הענן . ע"י תנחומא שם . (ד) ארז"ל גדולה שמושה . ברכות

שמות לתשא

ק

(יב) ראה אתה אומר אלי. אמר לפניו רבונו של עולם ראה עלבון יצורך, שהרי על כרחו הוא נולד, ועל כרחו הוא חי, ועל כרחו הוא מת, והעלמת העולם נתון בלבו, ואתה אומר אלי, העל את העם הזה, שנאמר וידבר ה' אל משה לך עלה מזה אתה והעם (פסוק ט) : ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. כי אם אמרת ושלחתי לפניך מלאך (פסוק ז) : ואתה אמרת ידעתך בשם הנכבד והנורא, בענין שנא' ושמי ה' לא נודעתני להם (שמות ו ג), כי אם לך : וגם מצאת חן בעיני. כך אמרת לי מי אשר חטא לי אמחנו מספרי, אבל אתה מצאת חן בעיני : **(יג) ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודעני נא את דרכך.** הוא שאמר דוד הורני ה' דרך חקך (מלכים ק"ט ג), כלומר למדני כיצד ובמה אקדם פניך ותענני : ואדעך למען אמצא חן בעיניך. בכל קראי אליך תענני : וראה כי עמך הגוי הזה. ואל תבטיחהו אל מלאך אלא לישעך :

(יד) ויאמר פני ילכו : (ה) אמר לו הקב"ה המתן עד שתעבור פנים של זעם : **(טו) ובמה יודע אפוא.** לאומות העולם : כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלאו בלכתך עמנו. ולא תמסרנו ביד מלאך : ונפלינו אני ועמך. שכל האומות נמסרים ביד המלאכים, אבל ישראל לא כן, שנאמר כי חלק ה' עמו יעקב חכל נחלתו (דברים ל"ט) ; ואומר חבלים נפלו לי בנעיסים אף נחלת שפרה עלי (מלכים ט"ו) ; לכך נאמר ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה : **(יז) ויאמר ה' אל משה גם את הדבר הזה.** מהו גם, (ו) לפי ששני דברים שאל משה, להודיעו דרך בקשת רחמים, ולראות את הכבוד, (ז) לכך נאמר גם את הדבר הזה :

(יח) ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך. אלו טכסיסי מלאכי השרת : וקראתי בשם ה' לפניך. (ח) מלמד שהראה לו הקב"ה בדרך ששליח צבור יורד לפני התבה, אמר לו כל זמן שישראל חוטאין והן עושין כסדר הזה סיד חן נענין : וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם. (ט) אע"פ שאינו הנון, ואי אתה רשאי להרהר אחר מדותי, ולומר (י) מפני מה יש צדיק וטוב לו, ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו, ויש רשע ורע לו, כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם (קבלת ג"ו), ללמד לכל באי העולם כי יש דין וחשבון, ולא יתייאש אדם מיום הדין :

(כ) ויאמר לא תוכל לראות את פני. לפי ששאל הראני נא את כבודך, לפיכך אמר לו לא תוכל לראות את פני, (יא) מלמד שבקש משה לראות מתן שכר הצדיקים ושילום הרשעים, ואמר לו לא תוכל לראות את פני, לא תוכל לעמוד על סוף מדת חדין : ד"א לראות פני. בקש לראות פני השכינה להסתכל בכבוד, ולא ניתן לו רשות, שכן כתוב כי לא יראני האדם וחי, כלומר ויחיה, (יב) הא בשעת מיתתו של אדם רואים השכינה, שנאמר כי לי תכרע כל ברך (ישעיה מה ט) :

(כא) ויאמר ה' הנה מקום אתי. (יג) זו מערה שעמד בה אליהו : **(כב) והיה בעבור כבודי.** אלו טכסיסי המלאכים, שנאמר באליהו לא ברוח ה' ולא ברעש ה' ולא באש ה' (יד) ואחריו קול דממה דקה (מ"א י"א יב), לכך

הערות ותקונים

ברכות ז' ע"ב. (ה) אמר לו הקב"ה המתן. ברכות ז' ע"א. (ו) לפי ששני דברים שאל משה. ע"י ברכות שס, ג' דברים בקש משה בו. (ז) לק נאמר גם את הדבר הזה. ע"י רש"י בנמרא שס ד"ה שלשה דברים שכתב שהרי לסוף שאלתו כתיב גם את הדבר הזה אשר דברת לעשה. (ח) מלמד שהראה לו הקב"ה. ע"י ר"ה י"ז ע"ב מלמד שנתעטף הקב"ה בשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. (ט) אע"פ שאינו הנון. ברכות ז' ע"א. (י) מפני מה יש לדיק. שס. (יא) מלמד שבקש משה לראות מתן שכר. תנחומא כי תשא אות ר"ז. ומובא בילקוט רמז שצ"ה. (יב) הא בשעת מיתתו של אדם רואים השכינה. בילקוט רמז רל"ו הביא בשם סדר"א אין הנפש יולא מן הגוף עד שתראה פני השכינה. עיין ספרא ויקרא פ"ב בהי"בס אינן רואין אצל רואין במיתתם (ובילקוט בשעת מיתתן) וכה"ל לפניו יכרעו כל יורדי עפר וגו' [וכ"ה במ"ר ס"ט י"ד]. (יג) זו מערה שעמד בה אליהו. עיין מגילה י"ט ע"ב אילמלי נשתייר במערה שעמד בה משה בו' וכתב רש"י כשעבר הקב"ה לפניו כח' ושמתיך צנקרת כזור. (יד) ואחריו קול דממה דקה. כ"ס גם כ"י פלארענן וצנקרא כתיב ואחר האש קול דממה דקה :

שמות לג לד תשא

נאמר בעבור כבודי, המלאכים והשמלים ואראלים: ושכותי כפי. אלו ענני כבוד, שנאמר על כפים כמה אור (איונו לו לב):

(כג) והסירתי את כפי. אחרי העננים תראה מקצת מן הכבוד: ופני לא יראו. עיקר הכבוד לא הוכל לראות:

[לד] (א) ויאמר ה' אל משה פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים. כיון שאמר משה רבינו ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי (שמות לג יב),

זכבר נשתברו הלוחות הראשונים, לכך היה אומר משה לא הודעתני את אשר תשלח עמי, שהרי בימי יהושע כתיב הנה ארון הברית ארון כל הארץ עובר לפניכם בירדן

(יהושע נ יא), לכך נאמר פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים, (א) זה היה מעשה בראש חודש אלול, כי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות, וארבעים יום התנפל

משה רבינו בתפלה על מחילת מעשה העגל, וארבעים יום עשה בקבלת לוחות האחרונות, מצינו שביום הכפורים ניתנו לוחות האחרונות, וקבעו הקדוש ב"ה יום

מחילה ומליחה בכל שנה ושנה, לפיכך נהגו לתקוע שופר בר"ח אלול, על שם התחלת לוחות האחרונות, שהכריז משה רבינו, כי הוא עלה על הר סיני שלא יחזרו ישראל

לסיאורן כבתחלה: וכתבת על הלוחות את הדברים אשר היו. את לרבות למען ייטב לך, לפי שבלוחות הראשונות לא היה כתוב בהן ט', עד שנכתב בלוחות האחרונות,

לכן נאמר את הדברים: אשר שברת. (ב) אמר לו הקב"ה יישר כחך ששברת, שאלמלא לא נשתברו נתחייבו ישראל כלייה ה"ו, לכך נאמר אשר שברת:

(ג) והיה נכון לבקר. כשם שעלה בלוחות הראשונות בהשכמה כך עלה בשניות בהשכמה, (ג) לפי שהזריזין מקדימין למצות:

(ג) ואיש לא יעלה עמך. כשם שהגביל את ישראל בראשונה, שנאמר והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר (שמות י"ב יג):

(ה) וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם. (ד) מלמד שהראה לו כיצד ישראל עומדין לפניו, ושליח ציבור של ישראל יהא קורא לפניהם ה' ה': ויקרא בשם ה'. הקב"ה קרא ללמד למשה דרך תחינה ובקשה היאך יתפלל אל ה':

(ו) ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת:

(ז) נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקה. נושע פשע נושא חטאה עד ונקה (ה) הם שלש עשרה מדות, שבשעה שישראל מזכירין אותן אין חוזרים

דיקם: לא ינקה. (ו) לשאינן שבים: פוקד עון אבות על בנים. (ז) כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם: מיד

(ה) וימדה משה ויקד ארצה וישתחו:

(ט) ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך. כיון שהודיעו דרך התפלה מיד בקש משה שישכון כבוד ה' בישראל: וסלחת לעוננו. שאם שכינתך בינינו תסלח לעונותינו: ונחלתנו. תנחילנו את הארץ אשר נשבעת לאבותינו, (ח) שלשה דברים

בקש משה רבינו, שיודיעהו דרכיו, ושתשרה שכינה בישראל, ושלא תשרה על רשעי אומות העולם, שנא' ונפלינו אננו ועמך (שמות לג טז): (ט) ד"א ונחלתנו. תקחנו

לנחלה לך, שנאמר כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו (דברים לג ט):

(י) ויאמר הנה אנכי כורת ברית וגו' אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים. זו פתיחת פי הארץ, שנאמר ואם בריאה יברא ה' (נמדבר טו ל): ויש אומרים זו הקרנת פנים, שנאמר אשר אני עושה עמך:

הערות ותקונים

[לד] (א) זה היה מעשה בראש חודש אלול כי ביום נתמוז נשתברו הלוחות. ע"י סדר עולם פ"ו ותנחומא כי תשא אות לא בספוק פסל לך ומוצא בתוס' צ"ק פ"ב ע"ב ד"ה כלי ועיין הגהות הגאון הרא"ו

ז"ל לסדר עולם. (ב) אמר לו הקב"ה יישר כחך ששברת. שנת פ"ז ע"א. (ג) לפי שהזריזין. פסחים ד' ע"א. (ד) מלמד שהראה לו. ע"י קאמי' לג הערה ח'. (ה) הם שלש עשרה מדות. ע"י ר"ה י"ז ע"ב ובתוס' סס.

(ו) לשאינן שבים. יומא פ"ז ע"א. (ז) כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם. ברכות ו' ע"א. (ח) שלשה דברים בקש משה. ברכות סס. (ט) ד"א ונחלתנו תקחנו לנחלה לך. וכן רש"י כתב כן ותחנתו לך לנחלה

שמות לד תשא

קד

(יא) **שמר לך** : הידש עליו מצות עבודת כוכבים, לפי שחטאו בענל : (י) ואמר כאן ששה עממין, והגרנשי הנה בכלל הנני גורש מפניך :

(יד) **כי ה' קנא שמו** : זהו לשון בני אדם המתקנאים (י) עשיר בעשיר גבור בגבור, אבל הקב"ה אינו כן, אלא אל קנא הוא להשיב פורענות לעוברי רצונו, כי כל לשון בני אדם תמצאם על הבורא, אבל לא הם כדרך בבני אדם, אלא הוא משל לאדם שהיה לו בן הלך הבן וגידל כלב בביתו והעלה לו לכלב כשם אביו, לא על הבן הוא כועס, כן ה' קנא הוא, לנקום מן המכנים לעץ ולאבן ולמעשה ידי אדם שם אלוהות:

(טו) **פן תכרות ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם** : ללמדך מה גרם שאם כרת ברית עמהם סופו שהוא מתחתן בהם, נתחתן בהם סופו שעובד לאלהיהן : וקרא לך ואכלת מזבחן. (יא) תניא ר' שמעון בן אלעזר אומר ישראל שבהוצאה לארץ עובדין עבודת כוכבים במהרה הן, כיצד עובד כוכבים שעשה משתה לבנו, וזימן כל היהודים שבעיר, אע"פ שאוכלין ושותין משלהן, ושמש שלהן עומד ומשקה עליהם, מעלה עליהם הכתוב כאלו אכלו מזבחי מתים, שנאמר וקרא לך ואכלת מזבחן, שלא נאמר ואכלת מזבחן אלא וקרא לך, משעת קריאה :

(יז) **אלהי מסכה לא תעשה לך** : וסמוך ליה

(יח) **את חג המצות תשמור** : (יב) מלמד שכל המבזה את המועדות כאלו עובד ע"ז : (יט) **כל פטר רחם לי** : הזכיר פטר רחם סמוך לפרשת הפסח; לפי שבפרשת קדש לי כל בכור על יציאת מצרים נאמרה, ואף פטר רחם (יג) פרט ליוצא דופן, ופרט לבן פקועה : וכל מקנך תזכר. תביא זכר ולא נקבה, אע"פ שהיה פטר רחם לא נתקדש בכורה : פטר שור ושה. בהמה גסה ובהמה דקה :

(כ) **נפטר חמור תפדה בשה** : ולא שאר בהמה טמאה, שאין צריך פדיון בכורה, אלא פטר חמור, (יד) כדמפורש במס' בכורות, אבל אם הקדיש שאר בהמה טמאה, הקדישן לבדק הבית; צריכה פדיון, שנאמר ואם בכהמה הטמאה ופדה בערבך (ויקרא כז כז) : ואם לא תפדה וערפתו. אין עריפה אלא הריגה, שנאמר וערפו שם את העגלה בנהל (דברים כד ד) ויצא מלשון וחרבתו, ח"ה תחת עי"ן, עשקה חשקה, פ' תחת ב', פיזר ביזר, ולמה עורפו שלא יהא חוטא נשכר, (טו) שאם תאמר יסמנו ויניחנו, א"כ מה הנאה יש בעריפת העגלה לסמנה ולהניחה, ובמה יודע הרוצח, וכן פטר חמור אם לא יערפנו יבא לידי תקלה שהסוציאן לאחר זמן ישתמש בה, אלא ודאי הריגה הוא, וראיה לדברי רבותינו הוא יערוף מזבחותם ישודד מצבותם (הושע יג) לשון הריסה : כל בכור בניך תפדה. בהמשת שקלים, כענין שנצטוו ישראל בפדויי השלשה והשבעים והמאתים שנתנו המשת שקלים לגלגולת, והשקל כמו שכתבנו למעלה, ודבר זה נודע אפילו בתוצה לארץ, (טז) שצריך אדם לפדות את בנו הבכור שהוא פטר רחם, (יז) ואפי' היה לו כמה נשים וילדו לו זכרים, צריך לפדות כל אחד ואחד. (יח) ואם הכהן מקבל אפילו סודר אחד, או מלית, או כל דבר בדמי חמשת שקלים יצא, ומברך בא"י אמ"ה אקב"ו על פדיו הבן : ולא יראו פני ריקם. (יט) לימד שישראל חייבין להביא בכורות צאנם ובקדם

הערות ותקונים

מיוחדת ט'. (י) ואמר כאן ששה עממין והגרנשי הם בכלל כו'. פיין רש"י ל"ג ב' ולי' י"א שכתב ששה לומות יש כאן כי הגרנשי עמד וסנה מפניהם. ופיין ירושלמי שניפית פ"ו ה"א דף ל"ו ע"ג. (י) עשיר בעשיר. הכל מן המכילתא דנחודס פ"ו. (יא) תניא ר"ש בן אלעזר אומר. פ"ז ה' ע"א ולפנינו בני' שס ר' יצמטאל אומר ובעיר שס הגאון הרי"ב בחוספתא פ"ה ובאלדרי"כ סכ"ו איחא ר' שמעון בן אלעזר וכ"א ברב אלפס ובכר"ש, ויש להביא ראיה שגם לפני רבינו סיחא הגי' בגמרא ר"ש בן אלעזר. (יב) מלמד שכל המזבח. מסהים קי"ח ע"א. (יג) פרט ליוצא דופן. פיין בכורות ה' ע"ב. (יד) כדמפורש במס' בכורות. דף ה' ע"ב. (טו) שאם תאמר יסמנו ויניחנו. ככ"י פלארענץ שאם תאמר יסקלנו ויניחנו. (טז) שצריך אדם לפדות את בנו הבכור שהוא פטר רחם. (יז) ואפילו היה לו כמה נשים וילדו לו זכרים, צריך לפדות כל אחד ואחד. (יח) ואם הכהן מקבל אפילו סודר אחד, או מלית, או כל דבר בדמי חמשת שקלים יצא, ומברך בא"י אמ"ה אקב"ו על פדיו הבן : ולא יראו פני ריקם. (יט) לימד שישראל חייבין להביא בכורות צאנם ובקדם

שמות לד תשא

ופדיון פטר חמורים, ופדיון בכור אדם בחג המצות, שנאמר ולא יראו פני ריקם (שמות ט טו), ולמעלה אמר את חג המצות תשמור (טז), לא הביאם בחג המצות, יביא בחג השבועות, לא הביא בחג השבועות, יביא בחג האסיף, מיכן ואילך עובר בכל תאחר בכל יום:

(כא) **שש**ת ימים תעבוד. זו מצות שבת: וביום השביעי תשבות. המיל את השבת בין חג המצות לחג השבועות, מלמד שהן נקראים שבת, שנאמר ממחרת השבת השביעית (ויקרא ט טז): בחריש ובקציר תשבות. (כ) מה חריש רשות, אף קציר רשות, שחרישת מצוה לא תמצא בכל התורה, ובא ללמדנו בחריש ובקציר תשבות, בקציר דומיא דחריש, שאינו מצוה בגון כל אדם לעצמו, יצא קציר העומר שהוא מצוה, שאתה קוצר בשבת שחל להיות בששה עשר בניסן והיה קוצר על פי בית דין, (כא) מפורש במסכת מנחות, אמר להם מגל זה מגל זה מגל זה, אקצור אקצור אקצור, והם אומרים לו קצור הן הן הן על כל דבר ודבר:

(כב) **ודג** שבועות תעשה לך. לחשבון שהוא לישראל, ולא בחשבון הנוהג בעולם משבת לשבת שבעה ימים אלא כאשר יבוא לך הפסח כן תעשה לך ספירת חמשים יום ותקדש יום חמשים: בכורי קציר חטים. לפי שהעומר מתיר בחדש (כא) ובקציר חטים מתיר במקדש שלא היו ישראל מביאים מנחות מתבואה חדשה עד חג השבועות, שהיו מקריבים שתי הלחם בעצרת: וחג האסיף. זהו חג המצות, שהוא זמן אסיפת כל תבואת השדה: תקופת השנה. ולהלן הוא אומר וחג האסיף בצאת השנה (שמות ט טז), ללמדנו לתקופה שהיא סוף, שנאמר ויהי לתקופת הימים ותהר חנה (ט"א א כ):

(כג) **שלוש** פעמים בשנה. (כב) פרט לבעלי קבים שצריכין לעלות בפעמי רגלים, וכן הוא אומר תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים (ישעיה כו ו): יראת כל זכורך.

(כג) להוציא את הנשים שאינן חייבות, אבל הם עולות עם בעליהן, מפני שמחת יום טוב: את פני האדון ה' אלהי ישראל. שלשה שמות על שם שלש רגלים:

(כד) **כי** אורישי גוים מפניך. זו הבטחה שבודאי אורישי גוים, כמו כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתגנה (נחלתי יג טו): ולא יחמוד איש את ארצך.

(כד) מלמד שתהיה פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה, תרנגולתך מנקר באשפה (כה) ואין חיה רוצצתה, (כו) ומה דבר שדרכו לינוק אמרה תורה לא תינוק, כ"ש דברים שאין דרכן לינוק, להודיעך שבתן של ישראל:

(כה) **לא** תשחט על חמץ דם זבחי. (כו) לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים: ולא ילין לבקר זבח חג הפסח. (כו) מלמד שהמותיר בפסח עובר ולוקה על לא ילין:

(כו) **ראשית** בכורי אדמתך וגו' לא תבשל גדי. מקרא זה שנה עליו, (כח) חד לבישול, וחד לאכילה, וחד לאיסור הנאה, כדמפורש לעיל:

(כו) **ויאמר** ה' אל משה כתב לך. אלו עשרת הדברות: את. להביא שאר המצות: הדברים האלה. זה ספר התורה כולה: כי על פי הדברים האלה. אלו

הוריות של תלמוד, (כח) מלמד שעיקר הברית נכרת על פירושי התורה, שנאמר

ה ערות ותקונים

שישראל חייבין. פיין רש"י ע"ה שכתב לפי פשוטו של מקרא דבר נסני עלמו כוא ולאכרה אחרת היא וכחפלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מנוה עליכם להביא עולה ראית פנים. ופיין ר"ה י' ע"ב. (כ) מה חריש רשות. ר"ה ט' ע"א. (כא) מפורש במס' מנחות. דף ע"ב ע"א. (כא) ובקציר חטים. פיין מנחות ס"ח ע"ב ושם פי"ג ע"ב במשנה ובגמ'. (כב) פרט לבעלי קנין. חגיגה ב' ע"א. (כג) להוציא את האשים. מכילתא משפטים נפ' שלש רגלים תחוג לי בשנה. (כד) מלמד שהיה פרתך. פסחים ח' ע"ב. (כה) ואין חיה רוצצתה. בכ"י ע"ב וכ"י פלארענן הגי' ואין חולדה רוצצתה, ובגמרא שם הגי' ואין חולדה מזיקתה. (כו) ומה דבר. בגמרא שם וכלא דגריס ק"ו ומה אלו שדרכן לזוק אינן ניזוקין, בני אדם שאין דרכן לזוק ע"א. (כו) לא תשחט את הפסח ועדיין וכו'. פסחים ה' ע"א. (כו) מלמד שהמותיר בפסח עובר ולוקה. פי' רש"י ע"ה דל"יירי בלימוריו וכן ח"ה תחזי נכסת פסחא. ובגמרא הל' ק"ס ע"א ה"ו ואע"פ שעבר אינו לוקה לפי שאין זו מעשה. (כח) חד לבישול. בגמרא חולין קפ"ו ע"ב ובמכילתא פרשה משפטים שלש פעמים כתוב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בישול. (כח) מלמד שעיקר הברית. גיטין ס' ע"ב.

שמות לד תשא

קה

למדה את בני ישראל שימיה בפייהם (דברים לא יט), שכל הדורש הפסוק כצורתו בלא מדרש, ובלא שלש עשרה סדות שהתורה נדרשת בהן, עליו הכתוב אומר והכסיל בחשך הולך (קבלת נ יד):

כח) ויהי שם עם ה'. נתקדש כמלאכי השרת: ארבעים יום וארבעים לילה. (כט) מראש תודש אלול עד יום הכפורים: לחם לא אכל ומים לא שתה.

ל) היינו דאמרי אינשי עלת בקרתא הלך בנימוסה: ויכתוב על הלוחות את דברי הברית. שנכתב עליהם ברית לישראל:

כס) ויהי ברדת משה מהר סיני, ומשה לא ידע כי קרן עור פניו. (לא) מיכן אמרו חכמים הנותן מתנה לחבירו והוא דבר שעתיד לגלות, אינו צריך להודיעו,

שהרי היום ולמחר יודע לו, שנאמר ומשה לא ידע, היה עתיד לידע, וספני מה בלוחות הראשונות לא קרן עור פניו, לפי שהראשונים נכתבו מעשה אלהים, שנאמר כתובים באצבע אלהים (שמות לא יח), ולהלן הוא אומר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך

(תהלים ח ד), ואומר ומעשה ידיך שמים (שם קג כו), והוא דבר ה', שנאמר בדבר ה' שמים נעשו (שם לו), אבל השניים כתב משה מפי הגבורה, ונכתבו הוקרנו פניו, (לב) ועליו הכתוב אומר חכמת אדם תאיר פניו (קבלת ח א):

ל) וירא אהרן וכל בני ישראל. הוא שכתוב למעלה, נגד כל עמך אעשה נפלאות (פסוק י):

לא) ויקרא אלהם משה וישבו אליו אהרן וכל הנשאים בעדה וידבר משה אליהם. (לג) זה שאמרו רז"ל כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה, נכנס אהרן ושנה לו משה פרקו, נסתלק אהרן וישב לשמאלו של משה, נכנסו בניו ושנה להם משה פרקו, נסתלקו בניו, אלעזר ישב לימין משה, ואיתמר לימין אהרן, ר' יחודה אומר לעולם אהרן מימין משה הוא חוזר, נכנסו זקנים ושנה להם משה פרקו, נמצא ביד אהרן ארבעה, וביד בניו שלשה, וביד זקנים שנים, וביד כל העם אחד, נסתלק משה שנה להם אהרן פרקו, נסתלק אהרן שנה להם בניו פרקו, נסתלקו בניו שנה להם זקנים פרקו, נמצא ביד כל אחד ואחד ארבעה פעמים, (לד) מיכן אמר ר' אלעזר בן עזריה חייב אדם לשנות לתלמידו ד' פעמים, ומה אהרן שלמד מפי משה, שלמד מפי הגבורה כך, הדיוט מפי הדיוט על אחת כמה וכמו (לה) ספורש במס' עירובין:

לב) ואהרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום את כל אשר דבר [ה'] אתו בהר סיני. (לו) היינו דתנן משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים:

לז) ויכל [משה] מדבר אתם ויתן על פניו מסוה. כמו צניף מפני האורה:

לד) ויצא וידבר אל בני ישראל: לא היה נפנה אל עמך אחר, אלא סיד: היד שב ומדבר אל בני ישראל: סליק פרשת תשא

פרשת ויקהל

כתיב הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם והמטיים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון שלום על ישראל (תהלים קכז ד), ישתבח שמו של מלך מלכי המלכים

חקב"ה (א) שנקרא טוב, (ב) ומטיב לעבדיו הטובים והישרים, שהרי ישראל חטאו

הערות ותקונים

(כט) מריה אלול עד ירכ. סדר עולם ס"ו. (ל) היינו דאמרי אינשי. כ"מ ס"ז ע"ב ויקר פל"ד צמ"ר פ"י תנחומא וירא. (לא) מיכן אמרו חכמים. שנת י' פ"ב. (לב) ועליו הכתוב אומר חכמת אדם תאיר פניו. ככ"י פ"ג ממ"א כוספה אחר זה החסר ככ"י שלפנינו גם ככ"י פלארענץ. וק"ו הוא: הא קצ"א לן בפסוק שאמר וכתבת על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת. והתירוץ שהפלה עליו הקב"ה כאלו הוא כתב כמו שמלאנו שכל התורה נקראת על שמו שנאמר זכרו תורה משפ וגו'. (לג) זה שאמרו רז"ל. עירובין ל"ד פ"ג. (לד) מיכן אמר ר' אלעזר בן עזריה. במראה שם ליחא למלות, בן עזריה"ה. (לה) מפורש במסכת עירובין. דף כ"ד ע"ב. (לו) היינו דתנן. א"ת פ"א מ"א.

ויקהל [לה] (א) שנקרא טוב. מנחות כ"ג ע"ב, טוב זה הקב"ה. (ב) ומטיב לטבדיו. אלו ישראל

שנקראו
(לק"ט ח"ב) יך

שמות לה ויקהל

במדבר על עסק ערב רב שעלה עמהם ממצרים, שנאמר ויאמר אהרן אל יחר אף אדוני אתה ידעת את העם כי ברע הוא (שמות לז כג) מהו ברע, אמר לו יודע אתה כי ערב רב שעלו עם ישראל הדיחום וגרמו להם לעשות אלהי זהב, אבל ישראל היו ישרים בלבבותם, והטיב להם הקב"ה והקדים צרי למכתם, וצוה את משה להזהירם על עשיית המשכן וכל כליו, לכפר על מעשה העגל, תבוא ועשו לי מקדש (שס כה ח), ויכפר על קום עשה לנו אלהים (שס לז א) תבוא קהלת משה רבינו, דכתיב ויקהל משה את כל עדת בני ישראל, ויכפר על קהלת אהרן, שנאמר ויקהל העם על אהרן (שס), תבוא אמירת משה רבינו, שנאמר ויאמר אליהם משה, ויכפר על אמירת אהרן, דכתיב ויאמרו אליו קום עשה לנו אלהים (שס), תבוא אלה הדברים, ויכפר על אלה אלהיך ישראל (שס סד ד), תבוא נתינת זהב התנופה, ותהיה כפרה על נתינת זהב העגל, לכך נאמר הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבבותם, אלו נדיבי לב, שנאמר כל נדיב לב הביאו חח ונזם (שמות לה כג). והמטים עקלקלותם, אלו שהטו עקלקלות לעשות אלהי זהב, יוליכם ה' את פועלי האון שלום על ישראל, זו ברכה, שנאמר מלאו ידכם היום לה' כי איש בבנו וכאחיו ולתת עליכם היום ברכה (שס לז כט):

(ג) ד"א ויקהל משה את כל עדת בני ישראל, הוצרכה פרשה זו להיות בקהלה להקהילם ולהזהירם על השבת ולצוותם על הכנת המשכן, לפי שהנדבה הזו היתה לאנשים ולנשים, שנאמר ויבואו האנשים על הנשים (שס לה כג), לכך נאמר ויקהל משה, אימתי נהיה קיהול זה, אחר יום הכפורים, שהרי אמרו רבותינו (ד) בסדר עולם, עלה בכ"ט באב ונשנית לו תורה פעם שניה, ירד בעשרה בתשרי, לפיכך הוא יום סליחה וכפרה לישראל, שנאמר והיתה זאת לכם לחקת עולם (ויקרא טז לד), אחר יום הכפורים הקהילם ומוזהירם על מלאכת המשכן, למדנו ששה חדשים נתעסקו ישראל על מלאכת המשכן פחות עשרה ימים:

- [לה] א) ויקהל משה וגו' אלה הדברים. (ה) אלה שלשים ושש, דברים תרי, הדברים הוסיף אחד, אלו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת
- (ו) ששנו רבותינו במשנתן הזורע והחורש והקוצר כו': ויקהל משה. (ז) תנו רבנן למה נאמרה פרשה זו, לפי שהוא אמר ועשו לי מקדש (שמות כה ח), שומעני אפילו בשבת, תלמוד לומר ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון לה':
- (ב) ששת ימים תעשה מלאכה. (ח) בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, מלאכתם נעשית על ידי אחרים: וביום השביעי יהיה לכם קדש. (ט) שלא יהיו ישראל אומרים הואיל ומותרין אנו בעשיית מלאכה במקדש, מותרין אף בגבולין, ת"ל יהיה לכם קדש, לכם הוא קדש, אבל למקום, חול הוא לענין קרבנות:

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

שנקראו עונים, מנחת שס. (ג) ד"א ויקהל הוצרכה פרשה זו להיות בקהלה להקהילם כו'. פי' ילקוט ריש ויקהל שהביא בשם מדרש חכיר רבותינו בעלי הגדה אומרים מחלת החורה ועד סופה אין צה פרשה שנאמר בראשה ויקהל חלא זאת בלבד אמר הקב"ה ששה לך קהילות גדולות ודרוש לפניכם צרכים בלכות שבת כו'. (ד) בסדר עולם. פרק ו'. (ה) חלק ל"ז, דברים תרי, הדברים הוסיף א'. בגמרא שבת ע' ע"א ונ"ז ע"ב, איתא דברים הדברים אלה הדברים חלו שלשים ותשע מלאכות שנאמר למטה בסני. ונמכילתא ויקהל רבי אומר להביא ל"ע מלאכות שאמר להם משה על סה. וכחז רש"י בגמרא שם דברים משמע תרי ה' לרבות חד כרי שלשה חלס בנימכריא ל"ו, כרי ל"ט, ע"כ. וכן כחז רש"י בגמרא שם דף ל"ז ריש ע"ג ד"ה דברים. ודבריו ענפים מירושלמי שבת פ"ז ה"ב (דף פ' סוף ע"ב) ר' חיינא לניסורן בשם ר' אבהו אל"ף חד למ"ד תלתין ה' חמשה. דבר חד, ודברים תרין מיכן לארבעים חסר אחת מלאכות שכתוב בחורה. (ו) ששנו רבותינו במשנתן. שבת ע"ג ע"א. (ז) ת"ר למה נאמרה פרשה זו. מכילתא ויקהל וילקוט ויקהל רמז ר"ח, וע"ש. (ח) בזמן שישראל עושין. מכילתא ששה ימים חמשה מלאכה וכתוב אחד אומר ששה ימים חמשה (שמות כ) בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית פ"י אחרים וכשאינן עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית פ"י עממן. (ט) שלא יהיו ישראל אומרים. מכילתא

שמות לה ויקהל

ק

(ג) לא תבערו אש. (י) למה נאמר, לפי שהוא אומר אלה הדברים, שומעני לא יהא חייב עד שיעבור על שלשים ותשע אבות מלאכות, ת"ל לא תבערו אש, הבערה בכלל היתה, ולקה יצאת לחלק, ללמד מה הבערה מיוחדת שהיא אחת משלשים ותשע אבות מלאכות, והייב עליה בפני עצמה, אף שאר שלשים ותשע אבות מלאכות לחייב על כל אחת ואחת בפני עצמה: ד"א לא תבערו אש, בא ללמד שאינו חייב מיתה על הבערה אלא מלקות, ולא על שום לאו, שכל לאוין שבתורה חייבי מלקות: (יא) ד"א לא תבערו אש. למה נאמר לפי שהוא אומר אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה (ויקרא ו), תאמר אפילו בנבולין, ת"ל בכל מושבותיכם, במושבותיכם אי אתה מבעיר, אבל אתה מבעיר במקדש. (יב) משום ר' ישמעאל אומר תלמיד אחד, לא תבערו אש בכל מושבותיכם, מושבות דכתב רחמנא גבי שבת למה לי, מכדי שבת חובת הגוף הוא, וחובת הגוף נוהגת בין בארץ ובין בחוצה לארץ, ולמה נאמר מושבות גבי הבערה, לפי שנאמר והיה אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם (צמדנר לה כט), יכול שאם חייב שריפה לבית דין ישרף בשבת, ת"ל לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת, אין הבערה אלא ביודים, וכה"א ובער עליה הכהן עצים (ויקרא ו), (יג) ואם תאמר והרי נאמר מי עשה זאת ויאמרו שמשון חתן התמני (סופטים פו ו), פירושו כל שמכח הגרמה אינו אסור בשבת, שהרי אדם זורע חטים בקרקע ביום ששי והם נשרשין בשבת, אדם משים עורות בארץ בעפץ בערב שבת ומתעבדין בשבת, וכן הרבה עבודות נשלמות בשבת, ולא אסרה תורה אלא מלאכת מחשבת, למדנו שאם מבעיר האש מערב שבת והוא דולק בשבת אין זה מבעיר בשבת, שהבערתו מאתמול, והוא דומה למי שמשקה את השדה ופתח את הנהר מערב שבת, והזרעים שותין כל יום השבת, ובוא וראה שהרי לא נאמר ולא יראה לך אש, ולא ימצא לך אש, פדרך שכתוב בחסין, ועוד שהרי נאמר ביום השבת, וכל מקום שנאמר ביום אינו אלא בו ביום, כגון ביום השבת ביום השבת יערכנו (ויקרא כד ח), ואומר ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן (שמות מ ג), וכן כיוצא בהן, ללמדך שלא נאסרה הבערה אלא לבו ביום, אבל אם הובערה מאתמול אינה אסורה, וכל חכמי הדורות לא נחלקו כלל, (יד) [אלא במה מדליקין ובמה אין מדליקין, אבל בהבערה עצמה שראוי להדליק לא נחלקו כלל], ללמדך שקבלה היתה לישראל סימי משה רבינו להדליק הנר. (טו) וחכמים אומרים מצוה להדליק (טז) מפני שלום ביתו, ושלא יבא אדם לידי חילול שבת, ולידי חילול מויד, כגון שהוצרכה לו נר להולה ולהיה, (יז) ועוד משום שלא יאכל בחשך, ואפילו שרץ בקערה אינו רואה, ואם נאמר יאכל מבעוד יום, אין זה כבוד שבת, שהרי לא נתקדש היום. ונכרי שהודלק הנר לצרכו מותר לישראל להשתמש לאורו: ויקהל משה. משעה שאמר לו הקב"ה למשה רבינו ועשו לי מקדש, עד השלמת

הערות והקונים

מכילתא. (י) למה נאמר. מכילתא וילקוט טס ועי' שבת פ' ע"א. (יא) ד"א לא תבערו אש למה נאמר. עיין במכילתא. (יב) משום ר' ישמעאל אומר תלמיד אחד. במכילתא אמר אחד מחלמידי רבי ישמעאל. והנה לפנינו במכילתא נמצא מאמר אחר בשמו. ורבינו הביא מאמר מר' ישמעאל בענינו ומאמר מתלמיד בשמו כמו שהוא בסנהדרין ל"ה ע"ב ע"ג וצפירש"י. (יג) ואם תאמר והרי נאמר. מפאן עד מלאכת מחשבת חסר צ"י פלארעק ואחר סיום וכה"א ובער עליה הכהן עצים מהחיל למדנו שאם מבעיר בו. (יד) אלא במה מדליקין. הוספתי כמו שהוא צ"י פ"ג וצ"י פלארעק, והמעתיק השמים מן לא נחלקו כלל עד לא נחלקו כלל. וצ"י פ"ג במקום וכל חכמי הדורות נאמר שם וכל חכמי התורה. (טו) וחכמים אומרים מצוה להדליק. בגמרא שבת כ"ה ע"ב איחא הדלקת נר בשבת חובה. עיין לעיל בשלח פ"ז ח' ובהערה נ' מה שהעירוני שם. (טז) משום שלום ביתו. בשבת כ"ג ע"ב נר ביתו וקידוש היום נר ביתו עדיף משום שלום ביתו. וכן עוד שם ותזנח משלום נפשי מאי ותזנח משלום נפשי א"ר אבהו זו הדלקת נר בשבת, ופירש"י הדלקת נר בשבת שלא היה לו ממה להדליק ובמקום שאין נר אין שלום שהולך ונכשל באפילה. וראיתי בשו"ת הגאונים שערי השובה סי' נ"ג מנין לנריך הדלקת נר בשבת שנאמר וידעתה כי שלום אהלך ואין שלום אלא באור שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב ע"כ. (יז) ועוד משום שלא יאכל

שמות לה ויקהל

מלאכת כל המשכן, הזהיר על השבת, שנאמר אך את שבתותי תשמורו (שמות לא ג), וכיון שבא משה לומר לישראל על מלאכת המשכן, התחיל בשבת כמה שפסק למעלה, ואח"כ התחיל במלאכת המשכן, לפיכך דברו רבותינו במשנתן כמה שפוסקין בתחילתן, (יח) כמה מדליקין ובמה אין מדליקין, אין מדליקין לא בלכש כו' :

(ד) ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' לאמר. לאמר לכם ולא מדעתי :

(ה) קחו. קיחה לשון נתינה, קיחה לשון מחלוקת, (יט) קיחה לשון נטיעה, קיחה לשון גדולה, וכאן קיחה לשון נתינה, ולמה הוציאו בלשון קיחה, לפי

שנאמר ויקחו לי תרומה, אמר משה קחו מאתכם תרומה, ומדרשו קחו זכות לעצמכם, קחו ברכה לעצמכם, קחו כפרה לעצמכם, וכן ברוד אומר כי סמך הכל ומידך נתנו

לך (ד"א כ"ג יד) : מאתכם. מדעתכם מרצונכם : תרומה. בזכותה תהיו רמים ועליונים על כל גויי הארץ : לה'. לשם שמים : לה'. ולא לבשר ודם תהא תרומתכם, שאינו

יהע מחשבותיכם אלא לה', היודע מחשבות סרעפי לבב : כל נדיב לבו. הכל הולך אחר הלב, (כ) לפיכך הכליל ר' אלעזר בן ערך כל המדות בלב טוב : יביאה את

תרומת ה'. סיכן שמשעה שנדר שוב אינו רשאי לשהותה, אלא יביאה אצל הגזבר : (י) וכל חכם לב בכם יבואו ויעשו את כל אשר צוה ה' :

(יא) את המשכן את אהלו ואת מכסהו. את המשכן, (כא) אלו יריעות התחתונות : את אהלו. אלו יריעות העליונות : ואת מכסהו. אלו מכסה עורות אילים

מאדמים ועורות התחשים : (כב) מרנא ורבנא טוביהו בר' אליעזר ז"ל אמר הקדים הקב"ה ארבעים ושנים מלאכות הללו, לכמל ארבעים ושנים קרבנות שהקריב בלק בן

צפור לקלל את ישראל, שהרי העלה פר ואיל במזבח שבעה פרים ושבעה אילים שלש פעמים הרי ארבעים ושנים, נתבטלו ע"י אהל מועד, (כג) שנאמר בו ארבעים ושנים אתים, והוא שאמר בלעם מה טבו אהליך יעקב משכנותיך ישראל (במדבר כד ה),

(כד) וכנגד ארבעים ושנים מסעות שנסעו ישראל ממצרים עד הירדן :

(כ) ויצאו כל עדת בני ישראל. יצאו להביא תרומת הגדבות ולא עיכבו :

(כב) ויבאו האנשים על הנשים. מה בא ללמדנו, לפי שנאמר פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנותיכם והביאו אלי (שמות לג ג) אמרו ישראל כמה

יתכפר עון פריקת נזמי הזהב מנשותינו בנינו ובנותינו אשר הערמנום מתכשיטיהן לעשות אלהי זהב, אלא כיון שהקהילין משה להביא כסף וזהב למלאכת המשכן,

הביאו כל אחד ואחד מביתו ומכיסו, שנאמר ויבואו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת ה' (פסוק כא), ואחרי כן חזרו גם על

תכשיטיהן נשיהם בניהם ובנותיהם ליטול בהם בזרוע, שנאמר ויבאו האנשים על הנשים : הביאו זה ונזם וטבעת וכומז כל כלי זהב וכל איש אשר הגיף תנופת זהב

לה'. כדי שתבוא פריקה זו ותכפר על פרקו נזמי הזהב של עגל, לכך נאמר ויבאו האנשים על הנשים : חת. הוא עגיל ואין בו ציור כמו הנזמים, וכה"א ונתתי חתים

הערות והקונים

בחסך. כוונת רבינו לרמוז אל הקראים הקדמונים האוסרים להדליק נר צלילי שבתות ויושבים בחסך, ופי' לעיל בשלח שם הערה מ"ט. (יח) כמה מדליקין. שבת כ' ע"ג. (יט) קיחה לשון נטיעה. במחברם

מנחם שרש קח כחז וז"ל מחלקה השני קח על מים רבים (יחזקאל יז ה) ענין נחם סוף. (כ) לפיכך הכליל ר' אלעזר בן ערך. אבות פ"ג מ"ג ר' אלעזר אומר לב טוב. (כא) אלו יריעות התחתונות. עיין שבת

כ"ח ע"א ובתוס' שם ובת"י ע"ה. (כב) מרנא ורבנא טוביהו. ככ"י פלארפנן כחז טוביהו ברבי אליעזר אמר, ועיין במבוא. (כג) שנאמר בו מ"ב חתים. מן פסוק ה' עד פסוק י"ט נמלא מ"ב פעמים מלת חת.

(כד) וכנגד מ"ב מסעות. עיין רש"י במדבר לג א'. ובספרות וחקונים לתשובת הגאונים (נדפסים ע"י חכרת מקיצי נרדמים שנה שניה) בדף ג' סימן ד' העירתי שבהנחות מיימונית הל' ס"ה פ"ז ה"י סימן ח'

הביא ח"ל, במס' סופרים י"ט, מ"ח סיפין נריך לביות נס"ח בכל דף ודף כנגד המסעות ע"כ. אולם לפיכך במס' סופרים פ"ג ה"ו הנוסחא בסיפין נותנים פעם כמסעות ארבעים ושנים, וכך הוא הנוסחא הישרה

כי בכחוב לא נמלא אלא מ"ב מסעות ולפי' הרא"ש והנחות מיימוניות היתם נוסחא מוסעת במס' סופרים ארבעים

שמות לה לו ויקרא

קז

בלחייך (יחזקאל לח ד) : נזם . אלו נזמי האף , שנאמר הפוכעת ונזמי האף (ישעיה נ טז) :
 טבעת . כמשמעו : כוסו . (כח) פירשו רבותינו כאן מקום זימה , מנה הכתוב תכשיטין
 מבפנים עם תכשיטין שכתוץ , ללמדך שכל המסתכל באצבע קמנה של אשה כאילו
 מסתכל במקום התורה , (כו) היינו דמתרגם מחוך , דבר המביא לידי גיחוך :
 (כג) וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן . מלמד שהיו להם סמצרים כל מיני
 צבעונין הללו :

(כה) וכל אשה חכמת לב בידיה מווי . (כו) למדנו שאין חכמה לאשה אלא בפלך :
 (ט) וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה מווי את העוים . (כו) שמוף בעוים
 ומווין מן העוים , עוד שהן חייין :

(כז) והנשאים הביאו . (כח) יש אומרים נשיאי ישראל , ויש אומרים ענני כבוד
 הביאום , כענין שנאמר נשיאים ורוח (משלי כס יד) :

(ל) ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם בצלאל . אמר להם , הקב"ה קראו
 ולא מדעתי מניתי :

(לא) וימלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה וברעת . גדולה חכמת שבתר בת
 הקב"ה , החכמה מלימד , התבונה מעצמו , הדעת הלומד דבר מדבר :
 (כט) גדולה דעה שהיא נתונה (ל) בין שני שמות , כי אל דעות ה' (ש"א נג) :

(לה) מלא אותם חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש וחושב ורוקם בתכלת ובארגמן .
 חושב שני פרצופין מיכן ומיכן , רוקם פרצוף אחד :

(לו) א) ועשה בצלאל . ויעשה שהרי עדיין לא עשה :

ז) והמלאכה היתה דים לכל המלאכה . שהביאו ישראל כגון ספות העוים והתכלת
 והארגמן היתה דים ליריעות האהל והמשכן : והותר . מלמד שנכל
 מקום שיש בו ברכת יש בו הותרה , וכן הוא אומר . אכול ושבוע והותר (ד"ע לא י) :

ח) ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן עשר יריעות . ולחלן התחיל
 בארון , אמר בצלאל בתחלה אדם בונה בית ואח"כ מתקן כלים ומכניסן

לתוך הבית , לפיכך נקרא בצלאל על שמו , כלומר בצל חכמת אל היה עומד בשעה
 שנצטוו משה על מלאכת המשכן , לפיכך נקרא על שמו , שנאמר ויעש בצלאל את

הארון (שמות לו ח) , נקרא שמו על עשיית הארון , על שחיה הארון לפניו קדש קדשים ,
 נקרא שם בצלאל עליו : (א) המשכן ארכו שלשים , ורחבו עשר , וגובהו עשר ;

(ב) היה נותן עשרים קרש בצפון , ועשרים בדרום , ושמונה קרשים במערב , ובמזרח
 לא היה שם קרש , (ג) אלא חמשה עמודי שמים , שעליהן היה נתון את הססך ,

היה עושה את האדנים חללין , והיה חורץ את הקרש מלמטה רביעי מיכן , ורביעי
 מיכן , וחורץ חציו באמצע , (ד) ועושה לו שתי ידות ומכניסן לתוך שני אדנים ,

הערות ותקונים

ארבעים ושמנה . (כה) פירשו רבותינו . שנת ס"ד ע"א . (כו) היינו דמתרגם . גמרא שם . (כז) למדנו
 שאין חכמה לאשה . יומא ס"ז ע"ב . וירושלמי סופס פ"ג כ"ד . (כז) שמוף בעוים ומווין מן העוים . שנת
 ע"ד ע"ב נ"ט ע"א ופירש"י קרא קדריש טווי את העוים בגופן של עוים משמע . (כח) יש אומרים . יומא
 ע"ב ע"א . (כט) גדולה דעה . ברכות ל"ג ע"א . (ל) בין שני שמות . בגמרא שם גדולה דעה שנתנה
 בין שתי לוחיות פירש"י בין שתי לוחיות :

[לו] א) המשכן ארכו ל' ורחבו עשר . הוא מצרייתא דמלאכת המשכן ס"א ומונח צילקוס חרומה רמז
 ט"ע צ"ט מצרייתא וכן נשנה מצרייתא צ"ט והזכיר תלום ס"ג ע"א . (ב) היה טהן כ' קרש . שם
 בגי' כי"ד היה מעמיד הקרשים היה טהן כ' קרש , וכן מונח עוד שם דברי ר' יוסי ארכו שלשים ואחד
 חמה ועיין מה שהעיר הרב בעל ענפי יכודה צ"ט והזכיר שם . (ג) אלא חמשה עמודי שמים . מצרייתא
 דמלאכת המשכן לפניו בגי' אלא ארבעה עמודי שמים . והרב החכם הגדול מהרי"ם פריימאן בעל ענפי יכודה
 הביא שצ"י פאריו בגי' אלא ה' עמודי שמים מצוים והב' שעליהם היו טהנין מסך הפתח לפתח המשכן
 והעיר לטעחת שלפניו מיירי מצרייתא ממקום הגבול שבין קדשי קדשים למקום המשכן , שיהיה הסלחן
 ומטרה , ולטעחת כ"י פאריו מיירי מסוף המשכן , וכאשר לפניו תראה כי טעחת רביע עובים טעחת
 שם טעחת כ"י פאריו . (ד) ועושה לו שתי ידות . כ"ס גס צילקוס חולם מצרייתא לפניו ועושה לו שתי

שמות לו ויקהל

שנאמר שני אדנים תחת הקדש האחד לשתי ידותיו (שמות כו יט), והיה תורץ את הקדש מלמעלה אצבע מיכן ואצבע מיכן, ונותנן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהא נפרדין זה מזה, שנאמר ויהיו תואמים מלמטה ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת (שם טז כד): (ה) כיצד היה מעמיד המשכן, (ו) היה נותן ארבעים אדנים של כסף בדרום, ומעמיד עשרים קרשים עליהם, ומביא את הבריהים שאורכן שלשים אמה כנגד המשכן, ובריהי המערבי היה ארכו שתים עשרה אמה כנגד רוחב המשכן עשרה, ושתי אמות לעובי הכתלים שבצפון ובדרום, והבריה התיכון היה בגם, שמשקיעו באמצע הקרשים למזרח ולמערב, שנאמר והבריה התיכון בתוך הקרשים מבריה מן הקצה אל הקצה (שם טז כח), וכשם שהיה עושה לקרשים שבצפון, כך היה עושה לקרשים שבדרום, מקום עובי הקרשים מצופים זהב:

(לד) ואת הקרשים צפה זהב ואת טבעותם עשה זהב בתים לבריהים. (ז) מהו בתים לבריהים, מקום שהיה הבריה נכנס, (ח) כיצד היה עושה, מביא (ט) שפופרת של זהב, ואורך השפופרת אמה ומחצה, ונותן בהללו של קדש, מקום שנותנין את הבריה וכן בכל אחד ואחד: (י) יריעות המשכן חוטן כפול שלשים ושנים, דברי ר' נחמיה, (יא) שהיה ר' נחמיה אומר, חוט, אחד כפול לשנים, שזור, לארבעה, משור לשמנה, והיה מחבר חמש יריעות לבד, וחמש יריעות לבד, ומחברן אחרי כן בקרסי הזהב, (יב) והיו נראין הקרסים ככוכבים ברקיע, (יג) לפי שהלולאות היו תכלת והקרסים זהב; והרקיע דומה לתכלת: אורך היריעות התחתונות כ"ח אמה, צא מהם עשר אמה לרוחב המשכן נשתיירו שמונה עשרה, תשע אמות מצד זה, ותשע אמות מצד זה, שהן יורדות ומככות את הקרשים, עד שמגיעות לאדנים, למדנו שהאדנים גובהן אמה: (יד) רוחב של יריעות ארבעים אמה, צא מהן מן המזרח למערב שלשים אמות לגגו של משכן, ועשר אמות למערב על קרשי המשכן עד הקרקע, והאדנים של מערב היו מתכסין, (טו) ואחרי כן היו מביאין (טז) י"א יריעות עוים עשויות מן הנוצה של עוים, ומחברן כדרך הראשונות, נמצא רחבן ארבעים וארבע אמה, צא מהן שלשים לאורך המשכן, ועשר לאחורי המשכן, נשתיירה יריעה אחת שכופלה אל מול פני האהל, וחציה היה סרוח על אחורי המשכן, ואורך היריעות שלשים, צא מהם עשר אמות לרוחב המשכן, ועשר אמות מזה ומזה מכסין את המשכן עד הקרקע, (יז) ואחר כך היה נותן עליה מכסה עורות אילם מאדמים, (יח) ומכסה אחרת של תחשים מלמעלה, שנאמר מכסהו ומכסה התחש אשר עליו מלמעלה (במדבר ד כה), הרי זה הקמת המשכן: (יט) הפרוכת היה עשר אמות אורך, ועשר אמות רוחב כגובה ורוחב המשכן, ועל ארבעה עמודין היו תולין אותה באונקליות.

הערות ותקונים

יתדות - (ה) כיצד היה מעמיד המשכן. נרייחא דמלאכת המשכן שם ומובא בילקוט שם ובס' וכוז'ר ס"ד פ"א. (ו) היה טתן מ' אדנים של כסף בדרום. לפנינו בגי' שם היה טתן מ' אדני כסף כלפון ומ' אדני כסף בדרום ומ"ז במערב וד' במזרח כרי ק' אדנים שנאמר מלח אדנים למלח הככר ככר לאדן וע"ע חז"ל סיטויים מאשר הביא רבינו סובי"ל ז"ל ועיין גם בפנסי יהודה, בספר וכוז'ר שם. (ז) מהו בתים לבריהים. שם. (ח) כיצד היה עושה. שם. (ט) שפופרת של זהב. במלאכת המשכן בגי' מביא ב' שפיסות של זהב, ובילקוט בגי' שני ספיסות, ובס' וכוז'ר מביא לוחו שפוסיות של זהב ז"ל מביא שתי שפוסיות ותן שתי נפשות בכשת ארתו. וגם רש"י ע"פ חרומה כ"ו כ"ס גורם שתי ספיסות, וכתב כמין שני סדקי קנה חלוק. (י) יריעות המשכן חוטן כפול לג' - נרייחא שם פרק ב' ובילקוט חרומה רמז ש"ע ובספר וכוז'ר פ"ד ע"ב. (יא) שהיה ר' נחמיה אומר. שם ומובא שם גם דעת חכמים ועיין בגלי יומא ל"ה פ"א וירושלמי שקלים פ"ח ס"ב. (יב) והיו נראין הקרסים. עיין שנת ג"ח ע"ב. ועיין לעיל חרומה כ"ו הערה ד'. (יג) לפי שהלולאות היו תכלת. פד וברקיע דומה לתכלת הוכספה רביע היא. (יד) רוחב של יריעות. שם ועיין מה שהפיר ידידי ברב הגדול בעל פנסי יהודה גם' וכוז'ר שם. ולין פה במקום להאריך. (טו) ואחרי כן היה מביא. נרייחא שם פ"ג וילקוט שם וס' וכוז'ר פ"ה פ"א. (טז) י"א יריעות. בילקוט במשנה שתיים עשר ז"ל פנסי עשרה. (יז) ואחר כך היה נותן עליה. שם. (יח) ומכסה אחרת של תחשים. הוא דעת ר' יהודה שם. (יט) הפרוכת היה י' אמות. נרייחא דמלאכת המשכן פרק ד' וילקוט חרומה רמז

שמות לו לו ויקהל

קת

שחן ווי העמודים, ונותן את הפרוכת תחת הקרסים התחתונים, שהיו של זהב, והיו בשני שלישי משכן עשרים אמה אהל, ועשר אמות לפני ולפנים, והבדילה בין הקדש ובין קדשי הקדשים, ושם היה נותן הארון וצנצנת המן, וצליחות של שמן המשחה, ומקלו של אהרן עם שקדיה ופרחיה, (כ) ובגדי כהן גדול. (כא) מחוץ לפרוכת היה שלחן ומנורה מונחים, שלחן בצפון, ומנורה בדרום:

[לו] א) ויעש בצלאל את הארון. למעלה כתבנו כי ספר תורה היה מונה בארון, (א) לומר שני מפחים רוחב הספר שיהא היקפו שלשה מפחים, ונברז ששה, שיהא ארכו כהקיפו. ואם תאמר הא כתיב לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון (דברים לא כו), הא למדנו שמחוץ לארון היה, תשובתו כי שני ספרים היו, אחד מונח מחוץ לארון, ואחד בתוכו, ואותו שהיה מצד הארון כהן גדול והמלך קורין בו ביום הכפורים, (ב) וכן היה ר' יהודה אומר בארון, דתניא ר' יהודה בן לקיש אומר שני ארונות היו אחד שהיה עמהם במחנה, ואחד שהיה יוצא עמהם למלחמה, זה שהיה יוצא עמהם במלחמה היה בו שכרי לוחות, וזה שהיה עמהם במחנה היה בו ספר תורה, שנאמר וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה (כמדנר יד'מל), ואומר וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה (שס י'ג), ואומר והעם לא ידע כי הלך יונתן (ש"א יד'ג), וכתיב אחריו ויאמר שאול לאחיה (ג) הנישה האפוד, כי היה ארון האלהים ביום ההוא (ד) ובני ישראל במלחמה (שס י"ח), ואומר באוריה, (ה) הארון וכל ישראל יושבים בסכות ואדוני יואב וכל עבדי אדוני על פני השדה הונים (ש"ב י"א), אבל ארון הברית לא יצא במלחמה, אלא בימי הפני ופנחס, שנאמר וישלח העם שילה (ו) ויקחו משם את ארון ברית ה' (ש"א ד'ד). (ז) ויש אומרים לא היה בארון אלא שני לוחות הברית, וספר התורה מצדו היה, (ח) שנאמר אין בארון רק שני לוחות הברית (מ"א ח'ט): (ט) ארון שעשה בצלאל כמו שלשה תיבות, שתים של זהב ואמצעי של עץ, נתן של עץ בתוך של זהב, ושל זהב בתוך של עץ, וחיפה שפתו זהב, וכפרת של זהב היתה נתונה עליו למעלה, ושתי טבעות בצפון ושתיים בדרומו, שהיו נותנין בהן את הבדים, ולא היו זזין משם לעולם, שנאמר לא יסורו ממנו (שמות כה טו), (י) ושלטה המלך עשה כתבנית כל הכלים, (יא) אבל הארון לא שינה, אלא הוא הארון שעשה משה, היה לישראל כל הימים: (יב) ארון שעשה

הערות ותקונים

רמז ש"ב וס' והזכיר פ"ו ע"א. (כ) ובגדי כהן גדול. עיין בפני יהודה שהניח בשם היות רעון לבגדי כהנים ובגדי כה"ג לא היו שם וכן נצרייתא דמלאכת המשכן לפנינו ליחא רק כן מונח בילקוט וכס' והזכיר. (כא) מחוץ לפרוכת. שם:

[לו] א) לומר שני מפחים רוחב הספר. עיין ב"ב י"ד ע"א. ונצרייתא דמלאכת המשכן סרק ו' וכס' והזכיר ס"ס ע"ב ובהערות סרב בעל ענפי יהודה. (ב) וכן היה ר' יהודה בן לקיש אומר. נצרייתא דמלאכת המשכן שם, וס' והזכיר ז' ע"ב וע"ס בפני יהודה. ובכ"י ס"ב הני' ר' שמעון בן לקיש. חולם בכ"י פלארענץ מונח למטון כמו שלפנינו. (ג) הנישה האפוד. בקרא הנישה ארון האלהים. וכן בכ"י ס"ב ופלארענץ, ונצרייתא דמלאכת המשכן מונח בפעוה הנישה האפוד. (ד) ובני ישראל במלחמה. וכן מונח בכ"י ס"ב ופלארענץ ובקרא ליחא למלת "במלחמה". (ה) הארון וכל ישראל יושבים בסכות ונו'. וכן מונח בכ"י ס"ב ופלארענץ. ובקרא כתיב הארון וישראל ויהודה יושבים בסכות ואדוני יואב ועבדי אדוני. (ו) ויקחו משם את ארון ברית ה'. וכן מונח בכ"י ס"ב וכ"י פלארענץ ונצרייתא דמלאכת המשכן, ובקרא וישלחו משם את ארון ברית ה'. (ז) ויש אומרים נצרייתא דמלאכת המשכן הוא בשם ר' יהודה. והוא הוה לפני רבינו כחוב בר"ת ר"א. ומשם שהוא ר"ת וי"א. (ח) שנאמר אין בארון רק שני לוחות הברית. וכן מונח נצרייתא דמלאכת המשכן. ובמקרא כתיב אין בארון רק שני לוחות האצנים. (ט) ארון שעשה בצלאל. נצרייתא דמלאכת המשכן סרק ז' וילקוט תרומה רמז שס"ז וחבר שם הניון "מלאכת המשכן", מונח בס' והזכיר ז"א ע"א, ונרש"י ע"ה תרומה ל"ה י"א, ועיין יומא ע"ב ע"ב, ובירושלמי שקלים פ"ו ה"א. (י) ושלטה המלך. נצרייתא שם. (יא) אבל הארון לא שינה אלא הוא הארון שעשה משה. נצרייתא דמלאכת המשכן בני' חנניה הארון לא עשה רק שהיה צננין שלמה הארון שעשה משה. ועיין ב"ב ז"ס ע"א ומגילה י' ע"ב דארון שעשה משה היה צננין ראשון, ועיין מה שהעיר סרב בעל ענפי יהודה בס' והזכיר שם. (יב) ארון שעשה בצלאל היו הכרובים פורשים. עי' נצרייתא דמלאכת המשכן ס"ז וילקוט

שמות לו לח ויקהל

בצלאל היו הכרובים פורשים כנפים למעלה ; ופניהם איש אל אחיו כשני אנשים עומדין , וכיניהן הארון ; וגופי הכרובים כלפי חוץ , ופניהם מצדדים איש אל אחיו . כלפי הארון , אבל הכרובים שעשה שלמה פורשים כנפים האחד מן כותל צפוני עד כנף חבירו , וכן השני סכותל דרומי עד כנף חבירו , והפנים כלפי חוץ כלפי הטרקסין , כי במשכן היתה הפרוכת סבדלת בין הקדש ובין קדשי הקדשים , (יג) אבל שלמה עשה בנין סבדיל בין הדביר להיכל , (יד) שנאמר ויעש דלתות להיכל ולקדוש , ובבנין בית שני של עזרא היו שתי פרוכות במקום אמה טרקסין , (טו) ולמה נקרא בנין שלמה אמה טרקסין , כי רוחב הכותל הסבדיל בין הדביר ולהיכל רחבו אמה טרקסין קראו אותו חכמים (טז) לפי שטרק לשון סגירה , כמו טרוקי גלי , והיה הכותל סגור לפני הארון שבו הלוחות שניתנו מסיני , ובבית שני לא היו יכולין להבחין מקום אותו הכותל אם מן ארבעים אמות של היכל היתה , ואם מן עשרים אמות של דביר היתה , ועשו שתי פרוכות והיה אחת פרוסה כלפי צפון , והאחת פרוסה כלפי דרום , והיה הכהן נכנס בין הפרכת , עד שמניע לשני בדי הארון , (יז) כמפורש במסכת יומא :

(י) ויעש את השלחן . כבר מפורש בפרשת ויקחו לי תרומה ; תיקון השלחן ולחם הפנים :

(יז) ויעש את הסנורה . (יח) גוף הסנורה שמונה עשר טפחים , הרגלים והפרח שלשה טפחים , (יט) הציור מרובה וחכמתה מרובה , אבל המבין יבין סתוך ההלכה המסורה (כ) במנחות :

[לח] א) ויעש את מזבח העולה עצי שטים :

ד) ויעש למזבח סכבר . כדי לחבק את המזבח , (א) שהרי הכרכב היה בחצי המזבח , להפריש בין דמים העליונים לדמים התחתונים , (ב) עד חצי המזבח היה מניע עד הכרכב כמין כברה , מלבוש בה המזבח מלמטה שלא יפרק המזבח , והמבעות היו בסכבר לשאת את המזבח , (ג) פי' כרכב הוא הסוכב , כדי להבדיל בין דמים

ה. ערות ותקונים

דמ' שס"ז וס' והזכיר ל"א פ"ב ועיין יומא כ"ד פ"א ועיין בענפי יכודה שס . (יג) אבל שלמה עשה בנין סבדיל בין הדביר להיכל . ובגרייתא בית קדשי הקדשים שעשה לו שלמה היה לו כותל פתח ולוחות . (יד) שנאמר ויעש דלתות להיכל ולקודש . וכ"פ גס ככ"י פ"ב וככ"י פלארענן , ובגרייתא דמלאכת המשכן שובא שנאמר ויעש דלתות להיכל הקודש . ובילקוט ובס' והזכיר שנאמר ויעש דלתות להיכל ולדביר , ואין זה לשון הכתוב . ובמקרא כתיב ואח פתח הדביר עשה דלתות וכן עשה לפתח ההיכל (מ"א ו' ל"א ל"ג) וכן לדלתות הבית הפנימי לקדש הקדשים לדלתי הבית להיכל (מ"א ז' ל') וכן ופתח הבית דלתותיו הפנימיות לקדש הקדשים ודלתי הבית להיכל זהב (ד"ב ד' כ"ג) . (טו) ולמה נקרא בנין שלמה . הוספת רביט . (טז) לפי שטרק לשון סגירה כמו טרוקי גלי . ברכות כ"ה ע"א שפי' סגירה והערך הניא גדר בעדי ולא ח"א חר' סגר בחראי בנין דלא אישוק מן טריקא פי' ענין סגירה , אולם מלת טרקסין הארחה אחרת לה' כמו שהניא הרב בעל הערוך צברכו וז"ל טרקסין לשון יון פנים וחזן כלומר מספקו לכו אס כלפנים או כלחזן וכך מפורש בירושלמי עכ"ל כוונתו לירושלמי כלאים ס"ח ה"ה (דף ל"א ע"ג) ואמה טרקסין מאו טרקסין ר' יונה בוגרייה אמר טריכסון מה שבפנים מבחוץ כו' וכן הוא בירושלמי יומא פ"ה ס"ב (דף פ"ב ע"ג) ועיין שלמי הגזרים דף י"א ע"ג , וגם רש"י יומא כ"ג ע"א כתב טרקסין לשון פנים וחזן הוא כך ראייתו בהש"ס ירושלמי עכ"ל , ועיין מה שכתב הרב החכם הבגדל מהר"ם זאקס ז"ל בספרו בייסרעגע . בכוראת המלה הזאת . (יז) כמפורש במס' יומא . דף כ"ג ע"א . (יח) גוף המטרה י"ח טפחים . בגרייתא דמלאכת המשכן פרק י' וס' והזכיר ל"ה ע"א וכן רש"י עה"ת תרומה כ"ה ל"ה הניא וז"ל כך שנינו במלאכת המשכן גבהה של מטרה י"ח טפחים הרגלים והפרח שלשה טפחים כו' . (יט) הציור מרובה . הוספת רביט . ובכ"י מפלארענן מנזיר פה טרת המטרה . (כ) במנחות . דף כ"ה ע"ב .

[לח] א) שהרי הכרכב היה בחצי המזבח . עי' זבחים כ"ג ע"א . (ב) עד חצי המזבח . זבחים ס"ב פ"א ועיין רש"י עה"ת תרומה כ"ז ה' . (ג) פי' כרכב הוא הסוכב . גמרא שס . ומן פי' כרכב הוא הסוכב עד ומעלן למערכה לא נמלא ככ"י פ"ב וככ"י פלארענן . ובכ"י פ"ב נמלא הוספה אשר ליתא ככ"י שלפניו וגם ככ"י פלארענן ליתא וכך הוא : וחוס של סיקרא היה חוגרו בלמנע' והוא מקום מכבר במקומו וזוהי החוס חמש אמה ביסודו ושלש אמה בקיסר (ל"ל כרכב) ואמה סוכב ושס היו נותרים דמים הנמלים לאמה [ל"ל למטה] ומחוס הסיקרא ולמעלה חמש אמות חמש קרסות ושלש אמות ברכים ואמה ט"ט עורב [ל"ל בליא עורב] כו' פירש טרת עוף מונעס ע"כ . והמאמר הזה הוא בגרייתא דמלאכת המשכן פרק י"א ומזבח

שמות לח ויקהל

קפ

העליונים לדמים התחתונים, וכדי לקבל האברים והפדרים שנופלין מן המערכה, שלא יפלו לארץ ותזור ומעלן למערכה:

(ח) ויעש את הכיור נחשת ונגו' במראות הצובאות. שהיו נבדקות במי הכיור: (ט) ויעש את החצר. (ד) כיצד היה מעמיד את החצר, היה נותן עשרים אדנים של נחשת בצפון, ועשרים אדנים בדרום, ועמוד בכל אחד ואחד בתוך, ומבטת קבועה באמצעותן, (ה) והיה נותן את הקלעים במיתרים ובעמודים, ותולה המבטת באונקלי, וכורך בה את הקלע, ובין עמוד לעמוד חמש אמות, ופתח החצר עשרים אמה, ומסך שער החצר הוא פרכת החצר, וקומה ברוחב חמש אמה שהרי קלעי החצר רחב חמש אמות הוא היה קומת גובהה של חצר: סליק פרשת ויקהל

פרשת בקודי

כתיב מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל (נמדנר כה), אלו אהלים של תורה שישראל מתיבין בהן, ומשרים שכינה ביניהם: ד"א מה טובו אהליך יעקב. אחלי המדבר, (ו) שהיה פתח זה שלא כנגד פתח אחר, לפי שאסור לפתוח פתח כנגד פתח שלא להסתכל בבית חבירו, (ז) שהרי אמרו היוזק ראייה שמה היוזק, (ז) וכן אמרו חכמים שאסור לאדם שיעמוד על שדה חבירו בשעה שעומדת בקומתה: ד"א מה טובו אהליך. זה אהל מועד, שנקרא אהל מועד אהל העדות: ד"א אהליך. אהל שכינה ואהל משה: משכנותיך ישראל. (ז) משכן המדבר, ומשכן שילה, ונוב, ונבעון: ד"א מה טובו אהליך. (ח) שהרי כנגד כל מעשה בראשית היתה מלאכת המשכן אהל מועד, במעשה בראשית כתוב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, וכתיב נוטה שמים כיריעה (תהלים קד ז), וכאן נטיית היריעות לאהל על המשכן, במעשה בראשית הבדיל בין מים העליונים למים התחתונים, וכאן והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים (שמות כו לג), במעשה בראשית תדשא הארץ דשא (בראשית א יא), וכאן קח לך סמים (שמות ל לד), במעשה בראשית יהי מאורות (בראשית א יד), וכאן ושמן למאור (שמות כה ו), ומנורת המאור, ותחת הכוכבים הקרמים בלולאות נראים ככוכבים ברקיע, במעשה בראשית ועוף יעופף (בראשית א כ).

הערות ותקונים

ומנבא בילקום תלום רמו שפ"ה בשס צרייתא דמ"ה וכן מנבא בס' והזכיר ל"ז ע"א. ולפניו בצרייתא ובילקום סג' כתיבין למסא במקום לפניו המזנים, ובס' והזכיר נאמר הנמלאים. ובמקום שלפניו ושלש חמות בקיסר ובילקום ושלש חמות בלקים אולם בצרייתא דמ"ה וכן בס' והזכיר נאמר וכן חמות כרכוב וכן רחיתי בילקום דפום ליווארנע ובילקום נרסס צלדו צרקוס פי' צנין וכו' לקוח מהערות סדך צרקא ג' חמס יואר נכון סג' וג' חמות כרכוב כי מלת צרקוס אין לה שחר. ובמקום כולו עורב תקנתי של"ל כליא עורב והוא תלסון המשנה מדות פ"ד מ"ו. ואמס כלס עורב וע"ש צפי' הרמב"ם. והערות כתב וז"ל: לפי שבמקדש ראשון שהיתה קדושתו בכל הקהל והיתה השכינה שרויה בו לא היו עופות פורחות עליו אבל במקדש שני פחדו שאלו אין קדושתו כקדושת הראשון ושאלו יכרתו בעופות כל המקדש וישליכו שם דבר שומאס ועשו ערב להפריח העופות מנג שהיכל וקראו אותה כלה עורב כלומר זו מונעת העורבים מלפרוח על גג שהיכל וזו לורה כדרך שששין עכשיו שומרי הזרעים עכ"ל. ועיין חו"ס שנת ל' ע"א ד"ה מכליא עורב. ממדות ק"י ד"ה כליא, ערכין ו' ע"א. ובילקום רמו שפ"ה יש לחקן במקום ואמס כליא מעורב ל"ל ואמס סלס עורב. ומה שפציא רבינו לורת עוף מונסס ל"ל מונסס מלפרוח. (ד) כיצד היה מעמיד את החצר. צרייתא דמלאכת המשכן פרק ה', ילקום חרומה רמו שפ"ד וס' והזכיר ס"ח ע"א. (ה) והיה טמן את הקלעים. צכ"י כלארעק את הקנטרסים. וכ"ה בצרייתא דמ"ה והיא מלה יונית *σεντα* שפי' עץ ארוך ועיין רש"י חרומה כ"ז י' וצנעפי יהודה בס' והזכיר סס:

[פקודי] (ו) שהיה פתח זה שלא כנגד פתח אחר. בילקום בלק רמו השפ"א הביא בשם ילמדט ולא היה אחד מסס פתח פתחו כנגד פתחו של חבירו. ועיין צ"ב ס' ע"א. (ז) שהרי אמרו - צ"ב ב' ע"ב. (ז) וכן אמרו חכמים. צ"ב סס. (ז) משכן המדבר ומשכן שילה, וכן רש"י בלק כ"ד ה' הביא ד"א מה טובו אהליך מה טובו אהל שילה וזית עולמים בישובן שמקריבין בהן קדושת לכפר עליכם ועיין הנחמאל משפטים. (ח) שהרי כנגד כל מעשה בראשית היתה מלאכת המשכן. עיין הנחמאל ריש

שמות לח פקודי

וכאן והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה (שמות כה כ), במעשה בראשית נפש היה למינה (נלאשית א כד), וכאן קרבנות מן הכהמה, במעשה בראשית יצירת האדם, וכאן כהנים לשרת, במעשה בראשית ויכלו השמים והארץ וכל צבאם (נלאשית ב ח), וכאן (ט) ותכל כל עבודת המשכן אהל מועד (שמות לט לב), במעשה בראשית ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו (נלאשית ג ג), וכאן וימשחם ויקדש אותם (נמדנר ז ה), לכך נאמר מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל: וכיון שנשלמה מלאכת המשכן עשה משה רבינו חשבונות עם ישראל כך וכך נתתם לי, כך נכך הוצאתי, שנאמר אלה פקודי:

כא) אלה פקודי המשכן. וכן הוא אומר ויתן יואב את מספר מפקד העם (ט"ז כד ט), ואע"פ שמשה רבינו נאמן היה לכל ישראל עשה חשבון ליציאת המשכן, שנאמר אלה פקודי המשכן: משכן העדות, מהו משכן העדות, (י) אמר משה רבינו לפני הקב"ה רבש"ע עשינו משכן והותרנו, (יא) אמר לו הקב"ה עשה משכן לדברות, לכך נאמר משכן משכן שני פעמים: ד"א משכן משכן, (יב) שנתמשכן על ידיהם, (יג) הוא שאמרו אנשי כנסת הגדולה חבול חבלנו לך (נמיה א ז): העדות, (יד) עדות הוא לכל באי העולם, שאין סליחה אלא לישראל שנתרצה הקב"ה בו לישראל, שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כה ט), שכיון שעשו ישראל את העגל היו אומות העולם סבורים שאין הקב"ה מתרצה עוד לישראל, וכיון שעשו את המשכן והשרה שכינתו בישראל נהיה להם לעדות שנתרצה להם הקב"ה, (טו) משל למטרונות שנשאת למלך כעם עליה ופירש הימנה, אמרו שכנותיה שוב אינו מתרצה לה, לאיזה ימים נתרצה לה ובא לפלטיין שלה, היה אוכל ושותה עמה ולא היו השכנות מאמינות עד שהיו מריחים ריח בשמים שעולה: אשר פקד על פי משה. (טז) כיון שנגמרת מלאכת המשכן אמר להם משה בואו ונעשה חשבון ביחד, מיד נתקבצו כל ישראל אצלו, אמר להם אלה פקודי המשכן, הישב מה שהוציא בכל דבר ודבר, ושכח מה שהוציא בעשיית הווים, והיה תמיה, והכל תמיהין עמו עד שתלה עיניו וראה את הווים בעמודים, ונזכר מה שהוציא בעשייתן, שנאמר ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים עשה וויים לעמודים (פסוק כח): עבודת הלויים ביד איתמר בן אהרן הכהן. זו עבודת משא הלויים, אלו בני גרשון שהיו נושאים את יריעות המשכן, ואת אהל מועד, מכסהו ומכסה התחש אשר עליו ואת קלעי החצר, וכתוב בפרשת נשא את ראש בני גרשון, ואת עבודת משפחות בני הגרשוני באהל מועד ושמרתם ביד איתמר בן אהרן הכהן (נמדנר ד כח), לכך נאמר אשר פקד על פי משה עבודת הלויים ביד איתמר בן אהרן הכהן:

כב) ובצלאל בן אורי בן חור. נאה להזכירו על מלאכת המשכן:
כג) ואתו אהליאב בן אחיסמך. (יז) מיכן שאין ממנין שררה על הצבור פחות משנים:
כד) כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש ויהי זהב התנופה. בא ליתן מכום לזהב ולכסף: זהב התנופה. זו נדבה:

הערות ותקונים

פקודי ח"ר יעקב זר' חסי בשביל ששקול כנגד צריחת טולס כינד כ"ה. (ט) ותכל כל עבודת המשכן אהל מועד. במקרא כתיב ותכל כל עבודת משכן אהל מועד. (י) אמר משה רבינו לפני הקב"ה. הנחומא פקודי אוח ה', שמ"ר טכ"א, ילקוט ריש פקודי בשם הנחומא. (יא) אמר לו הקב"ה עשה משכן לדברות. הנחומא פקודי ובשמ"ר שם אמר משה רצון העולם עשינו את מלאכת המשכן והותרנו מה נעשה בטחר, ח"ל לך ופעם בהם משכן לעדות, הלך משה ופעם בהן. ובילקוט הביא כטפחת רבינו עשה משכן לדברות. ועיין צי"ת שמתרגם עפ"י מדרש חכניר הובא בילקוט בהעלותך פסוק אספס לי שבעים איש שני אהלים עשו אהל לעבודה ואהל לדברות כמדת הפנימי כך היה החיטון ט'. (יב) שנתמשכן על ידיהם. הנחומא ושמ"ר שם בשם ר' שמואל בר מרחה. (יג) הוא שאמרו אנשי כה"ג חבול חבלנו לך. בשמ"ר טס"ף ואין חבול אלא משכון שנאמר לא יהצול רחיס ורכב (דברים כד). (יד) עדות הוא לכל באי העולם. הנחומא ושמ"ר ונמדנר שמ"ר מובא זה בשם ר' שמעון זכ"י ישמעאל. (טו) משל למטרונות. הנחומא ושמ"ר, ובשמ"ר מובא המשל בשם ר' ינחק. (טז) כיון שנגמרת מלאכת המשכן. הנחומא פקודי אוח ז' ושמ"ר שם. (יז) מיכן שאין ממנין לעשות שררה על בניצור. שקלים ט"ה מ"ג.

שמות לה פקודי

קי

וּכְסָף פְּקוּדֵי הָעֵדָה . אֵלֹהֵי הַשְּׁקָלִים הַכְּתוּבִים בְּכִי תִשָּׂא , שֶׁנֶּאֱמַר לַפְּקוּדֵיהֶם (שמות ל יב) , וְכַאֲן כְּתִיב וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מֵאֵת כֶּכֶר וְאַלְף וּשְׁבַע מֵאוֹת וְחֲמִשָּׁה וּשְׁבַע עִשְׂרִים . וְשֵׁמָּה תֵּאֱמַר הוֹסִיפוּ מִשְׁלֵהֶם , ת"ל בְּקַע לְגִלְגּוּלַת מַחְצִית הַשְּׁקָל , הַבְּקַע הוּא מַחְצִית הַשְּׁקָל מִטְּבַע עֲצָמוֹ שֶׁהֵם שְׁנַיִם לְשָׁקֶל לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְחֲמִשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים , וְאִתְּ וְהֵלֵא יִשְׂרָאֵל בְּצִאתָם מִמִּצְרַיִם לֹא הָיוּ אֵלָּא שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף , שֶׁנֶּאֱמַר כֶּשֶׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רְגֵלִי (שמות יב לו) , וְכֶסֶף הַפְּקוּדִים מִחֶשֶׁב לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְחֲמִשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים , תְּשׁוּבְתוֹ כִּי שֵׁשׁ מֵאוֹת הָיָה בְּשָׁנָה רִאשׁוֹנָה , וְכִשְׁעָשׂוֹ הָעֶגְל נִפְלוּ מֵהֶם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפֵי אִישׁ , אֲבָל מִצֹּאת תִּשָּׂא הָיָה אַחַר מַעֲשֵׂה הָעֶגְל , מִשֶּׁל לְרוּעֵה שֶׁהָיָה רוּעֵה אֶת עֵדְרוֹ וְנִכְנַס אֲרִי בִּינְיָהֶם , וְטָרַף מֵהֶם , צוּה בְּעַל הַצֹּאֵן לְמִנּוֹת עֵדְרוֹ , כִּכְךָ אַחַר מַעֲשֵׂה הָעֶגְל מִנֵּה מִשֶּׁה אֶת יִשְׂרָאֵל לְתֵת כֶּסֶף הַכְּפוּרִים , וְנִמְצָא שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְחֲמִשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים , (יח) וְזוֹ שְׂאִילָה שֶׁאֵל קִנְטְרִיקוֹס הִגְמוֹן אֶת רֶבֶן יוֹחָנָן בֶּן זְכַאִי , בְּנִבְיֵי הַכֶּסֶף אֶת מוֹצֵא מֵאֵתִים וְאַחַד כֶּכֶר וְאַחַד עֶשְׂרֵי מִנָּה , (יט) וְדָכְתִּיב בְּקַע לְגִלְגּוּלַת וְגו' לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְחֲמִשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים , הַיֵּאֵךְ הֵם מֵאֵתִים וְאַחַד כֶּכֶר וְאַחַד עֶשְׂרֵי מִנָּה , לְפִי שְׁנַיִם בְּנֵי אָדָם הָיוּ מְבִיאִים שָׁקֶל הַמָּאָה מְבִיאִים חֲמִשִּׁים שְׁקָלִים . שֶׁהֵם שְׁנֵי מִנִּים שְׁכ"ה שְׁקָלִים הֵם מֵאָה דִּינָרִים , שֶׁהִסְלַע אַרְבַּעַת דִּינָרִין , נִמְצְאוּ כ"ה סְלַעִים מִנָּה , וְכֵה"א בִּיחֻזְקָאֵל עֶשְׂרִים שְׁקָלִים וְגו' הַמִּנָּה יִהְיֶה לָכֶם (יחזקאל מה יב) , הַמִּנָּה ה' הַמִּשָּׁה מ' אַרְבַּעִים ג' חֲמִשִּׁים ה' חֲמִשָּׁה , ה' הַרִי מֵאָה דִּינָרִין , שֶׁהֵן כ"ה סְלַעִים , וְאִם מֵאָה אִישׁ נֹתְנִין שְׁנֵי מִנִּים , הָאֶלֶף נֹתְנִים עֶשְׂרִים מִנִּים , שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מְבִיאִים שְׁשִׁים מִנִּים בּוֹה הַחֲשֹׁבֹן , וְהַשְּׁשִׁים מִנִּים הֵם כֶּכֶר שְׁלֹשׁ , שֶׁנֶּאֱמַר וְהַשְּׁקָל עֶשְׂרִים גֵּרָה עֶשְׂרִים שְׁקָלִים חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים שְׁקָלִים עֶשְׂרֵה וְחֲמִשָּׁה שְׁקָלִים הַמִּנָּה יִהְיֶה לָכֶם (סג) , הֵם הַכֹּל שְׁשִׁים . (כ) וְלִמָּה נִחְלַקוּ כַּפְסוּק לְאַרְבַּעַת חֲלָקִים ; שֶׁנֶּאֱמַר עֶשְׂרִים שְׁקָלִים חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים שְׁקָלִים כִּנְגַד אַרְבַּעַת חֲלוּקֵי עִירוּכִין שְׁבַתוֹרָה , אִם מִבֶּן חֲדָשׁ עַד בֶּן חֲמִשׁ שְׁנַיִם , וְאִם מִבֶּן חֲמִשׁ עַד בֶּן עֶשְׂרִים שְׁנָה , וְאִם מִבֶּן עֶשְׂרִים עַד בֶּן שְׁשִׁים שְׁנָה , וְאִם מִבֶּן שְׁשִׁים שְׁנָה וּמַעְלָה , לְלַמְדָךְ שְׁנֵי שְׁנֵי הָיוּ הַשְּׁקָלִים לְצוּרֶךְ הָעֶרְכִים , עַד כִּאֵן לְמִבְּן חֲדָשׁ , עַד כִּאֵן לְמִבְּן שְׁשִׁים , כְּדֹרֶךְ שֶׁהָיָה כְּמִדּוֹת הַהֵינן , בְּהֵינן הָיָה שְׁנֵי שְׁנֵי עַד כִּאֵן לְאֵיל , עַד כִּאֵן לְכַבֵּשׂ , עַד כִּאֵן לְפָר , וְאַתָּה מוֹצֵא צִירוּף שְׁקָלֵי עִירוּכִין בַּפְּסוּק הַזֶּה ; וְהַשְּׁקָל עֶשְׂרִים גֵּרָה וְגו' , וְחוּץ מִשְׁלֹשָׁה שְׁקָלִים שֶׁבְקִטְנָה לְפִי שְׁבֵא לְלַמְדָנוּ שְׁשִׁים מִנָּה הוּא הַכֶּכֶר , וְכ"ה סְלַעִים הָיָה הַמִּנָּה , הֵנָּה לְמִדְנוּ לְשֹׁלֶשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ שֶׁהֵן מְבִיאִין כֶּכֶר לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף מֵאֵת כֶּכֶר , הָרִי לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף מֵאֵתִים כֶּכֶר לְשֹׁלֶשֶׁת אֲלָפִים , וְעוֹד כֶּכֶר לְחֲמִשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים כֹּל מֵאָה אִישׁ נֹתְנִים שְׁנֵי מִנִּים וְהַחֲמִשִּׁים הַמִּנָּה הָרִי אַחַד עֶשְׂרֵי מִנִּים , לְפִיכֶךָ שֶׁאֵל אוֹתוֹ הִגְמוֹן לְרֶבֶן יוֹחָנָן בֶּן זְכַאִי אֶת מוֹצֵא כִּאֵן כֶּכֶר וְגו' וְהֵיֵאֵךְ אֶתָּה מוֹצֵא בְּנִתְיַנָּת הַכֶּסֶף מֵאֵת כֶּכֶר וְאַלְף וּשְׁבַע מֵאוֹת וְחֲמִשָּׁה וּשְׁבַע עִשְׂרִים שְׁקָלִים נִטְלָה מַחְצָה וְנִתְּן מַחְצָה , וְזֶה לְשׁוֹן הַזֶּה (כא) בְּכַחוֹרֹת בְּפָרֶק קָמָא , וְהַשִּׁיב לוֹ מִנָּה שֶׁל קוֹדֶשׁ כְּפֹלֶה הָיָה , שֶׁנֶּאֱמַר וְנִחַשְׁתָּ הַתְּנוּפָה שְׁבַעִים כֶּכֶר וְאַלְפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שְׁקָלִים שֶׁהֵם תְּשַׁעִים וּשְׁלֹשָׁה מִנִּים , וְלֹא מִנָּאֵן הַכְּתוּב אֵלָּא בְּפִירוּטָרוֹט הַשְּׁקָלִים מִנָּאֵן בְּאַלְפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שְׁהָרִי יֵשׁ בְּהֵן כֶּכֶר וּשְׁלֹשִׁים וּשְׁשׁ מִנִּין , וְלִמָּה לֹא מִנָּאֵן בְּכֶכֶר וְחֲצִי וְשֵׁשׁ מִנִּים , מִשּׁוֹם

(כ) וְזוֹ שְׂאִילָה שֶׁאֵל קִנְטְרִיקוֹס הִגְמוֹן אֶת רֶבֶן יוֹחָנָן בֶּן זְכַאִי , בְּנִבְיֵי הַכֶּסֶף אֶת מוֹצֵא מֵאֵתִים וְאַחַד כֶּכֶר וְאַחַד עֶשְׂרֵי מִנָּה , (יט) וְדָכְתִּיב בְּקַע לְגִלְגּוּלַת וְגו' לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְחֲמִשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים , הַיֵּאֵךְ הֵם מֵאֵתִים וְאַחַד כֶּכֶר וְאַחַד עֶשְׂרֵי מִנָּה , לְפִי שְׁנַיִם בְּנֵי אָדָם הָיוּ מְבִיאִים שָׁקֶל הַמָּאָה מְבִיאִים חֲמִשִּׁים שְׁקָלִים . שֶׁהֵם שְׁנֵי מִנִּים שְׁכ"ה שְׁקָלִים הֵם מֵאָה דִּינָרִים , שֶׁהִסְלַע אַרְבַּעַת דִּינָרִין , נִמְצְאוּ כ"ה סְלַעִים מִנָּה , וְכֵה"א בִּיחֻזְקָאֵל עֶשְׂרִים שְׁקָלִים וְגו' הַמִּנָּה יִהְיֶה לָכֶם (יחזקאל מה יב) , הַמִּנָּה ה' הַמִּשָּׁה מ' אַרְבַּעִים ג' חֲמִשִּׁים ה' חֲמִשָּׁה , ה' הַרִי מֵאָה דִּינָרִין , שֶׁהֵן כ"ה סְלַעִים , וְאִם מֵאָה אִישׁ נֹתְנִין שְׁנֵי מִנִּים , הָאֶלֶף נֹתְנִים עֶשְׂרִים מִנִּים , שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מְבִיאִים שְׁשִׁים מִנִּים בּוֹה הַחֲשֹׁבֹן , וְהַשְּׁשִׁים מִנִּים הֵם כֶּכֶר שְׁלֹשׁ , שֶׁנֶּאֱמַר וְהַשְּׁקָל עֶשְׂרִים גֵּרָה עֶשְׂרִים שְׁקָלִים חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים שְׁקָלִים עֶשְׂרֵה וְחֲמִשָּׁה שְׁקָלִים הַמִּנָּה יִהְיֶה לָכֶם (סג) , הֵם הַכֹּל שְׁשִׁים . (כ) וְלִמָּה נִחְלַקוּ כַּפְסוּק לְאַרְבַּעַת חֲלָקִים ; שֶׁנֶּאֱמַר עֶשְׂרִים שְׁקָלִים חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים שְׁקָלִים כִּנְגַד אַרְבַּעַת חֲלוּקֵי עִירוּכִין שְׁבַתוֹרָה , אִם מִבֶּן חֲדָשׁ עַד בֶּן חֲמִשׁ שְׁנַיִם , וְאִם מִבֶּן חֲמִשׁ עַד בֶּן עֶשְׂרִים שְׁנָה , וְאִם מִבֶּן עֶשְׂרִים עַד בֶּן שְׁשִׁים שְׁנָה , וְאִם מִבֶּן שְׁשִׁים שְׁנָה וּמַעְלָה , לְלַמְדָךְ שְׁנֵי שְׁנֵי הָיוּ הַשְּׁקָלִים לְצוּרֶךְ הָעֶרְכִים , עַד כִּאֵן לְמִבְּן חֲדָשׁ , עַד כִּאֵן לְמִבְּן שְׁשִׁים , כְּדֹרֶךְ שֶׁהָיָה כְּמִדּוֹת הַהֵינן , בְּהֵינן הָיָה שְׁנֵי שְׁנֵי עַד כִּאֵן לְאֵיל , עַד כִּאֵן לְכַבֵּשׂ , עַד כִּאֵן לְפָר , וְאַתָּה מוֹצֵא צִירוּף שְׁקָלֵי עִירוּכִין בַּפְּסוּק הַזֶּה ; וְהַשְּׁקָל עֶשְׂרִים גֵּרָה וְגו' , וְחוּץ מִשְׁלֹשָׁה שְׁקָלִים שֶׁבְקִטְנָה לְפִי שְׁבֵא לְלַמְדָנוּ שְׁשִׁים מִנָּה הוּא הַכֶּכֶר , וְכ"ה סְלַעִים הָיָה הַמִּנָּה , הֵנָּה לְמִדְנוּ לְשֹׁלֶשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ שֶׁהֵן מְבִיאִין כֶּכֶר לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף מֵאֵת כֶּכֶר , הָרִי לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף מֵאֵתִים כֶּכֶר לְשֹׁלֶשֶׁת אֲלָפִים , וְעוֹד כֶּכֶר לְחֲמִשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים כֹּל מֵאָה אִישׁ נֹתְנִים שְׁנֵי מִנִּים וְהַחֲמִשִּׁים הַמִּנָּה הָרִי אַחַד עֶשְׂרֵי מִנִּים , לְפִיכֶךָ שֶׁאֵל אוֹתוֹ הִגְמוֹן לְרֶבֶן יוֹחָנָן בֶּן זְכַאִי אֶת מוֹצֵא כִּאֵן כֶּכֶר וְגו' וְהֵיֵאֵךְ אֶתָּה מוֹצֵא בְּנִתְיַנָּת הַכֶּסֶף מֵאֵת כֶּכֶר וְאַלְף וּשְׁבַע מֵאוֹת וְחֲמִשָּׁה וּשְׁבַע עִשְׂרִים שְׁקָלִים נִטְלָה מַחְצָה וְנִתְּן מַחְצָה , וְזֶה לְשׁוֹן הַזֶּה (כא) בְּכַחוֹרֹת בְּפָרֶק קָמָא , וְהַשִּׁיב לוֹ מִנָּה שֶׁל קוֹדֶשׁ כְּפֹלֶה הָיָה , שֶׁנֶּאֱמַר וְנִחַשְׁתָּ הַתְּנוּפָה שְׁבַעִים כֶּכֶר וְאַלְפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שְׁקָלִים שֶׁהֵם תְּשַׁעִים וּשְׁלֹשָׁה מִנִּים , וְלֹא מִנָּאֵן הַכְּתוּב אֵלָּא בְּפִירוּטָרוֹט הַשְּׁקָלִים מִנָּאֵן בְּאַלְפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שְׁהָרִי יֵשׁ בְּהֵן כֶּכֶר וּשְׁלֹשִׁים וּשְׁשׁ מִנִּין , וְלִמָּה לֹא מִנָּאֵן בְּכֶכֶר וְחֲצִי וְשֵׁשׁ מִנִּים , מִשּׁוֹם

שמות לח למ מ פקודי

דכפול היה ובכולהו ליכא כבר שלם של קודש, ולפיכך לא סנאן הכתוב בפרוטומה, ללמדנו שכבר של הקדש כפול היה:

[למ] א ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד. אלו סכסאות של ארון ושל שלחן ושל מגורה: (א) ד"א שאלמלא הן לא נשתייר ח"ץ מישראל שרד ופליט, (ב) כדמפורש במס' יומא, על מעשה הכותיים שעשו בימי אלכסנדר סוקדן, שנתעטף שמעון הצדיק כהן גדול בבגדי כהונה, ויצא לקראתו, כיון שראתו הסלך ירד מעל מרכבתו והשתחוה לו, אמרו לו עבדיו סלך גדול כמותך ישתחוה ליהודי זה, אמר להם דמותו מנצח בבית מלחמתי, והוא המלאך שהיה מתדמת כדמות הכהן גדול:

ב ג ויעש את האפור זהב וגו' וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים. וקצץ הזהב ועשאו פתילים:

כא וירכסו את החשן. מואחו היה החשן באפור בשרשרות נבלות, אבל הדוקיו לא היה אלא בפתיל תכלת שהיה מהדקת על גבי הכתף שהיה מושך חוט של תכלת ומתקבץ עם האפור, וכשהיה מרפהו היה מתמשך החשן מן האפור ונאחו בשרשרות שבתוך המבעות שבאפור ושכחשן, שנאמר ולא יח החשן מעל האפור: כאשר צוה ה'. לא הוסיף ולא פחת:

כב פארי המנבעות. ראש הכובע:

כג ואת האבנט שש משור ותכלת וארגמן. (ג) מדשש כיתנא, תכלת עמרא, הא למדנו לאבנט שהוא כלאים:

לד ויביאו את המשכן. (ד) כיון שעשו ישראל את המשכן לא היו יודעין להקימו, כל אחד ואחד הביא מלאכתו, זה אומר חרי קרסי, וזה אומר חרי קרשי, זה אומר חרי בריהי, ושרת רוח הקודש על משה רבינו והקימו: קרשיי, זה אומר חרי בריהי, ושרת רוח הקודש על משה רבינו והקימו: **מ** ויברך אותם משה. (ה) אמר להם יהי רצון שתשכון שכינה במעשה ידיכם: ד"א ויברך אותם משה, אמר להם יהי רצון שלא ישלש אויב במעשה ידיכם, שהרי המשכן נגנו במחילות המקדש:

[מ] יו ויהי בחדש הראשון. זה ניסן, שנאמר ראשון הוא לכם (שמות יב ב), חדש שבו נתבשר אברהם אבינו ביצחק, וחדש שבו נגאלו ישראל מצרים, חדש שבו עתידין ליגאל, (א) אמרו רבותינו ז"ל שבעת ימי המלואים היה קודם ראש חדש ניסן, שבעשרים ושנים באדר התחילו להקים המשכן, והיה משה רבינו מעמידו בכל יום ואוכלים שם קדשים, וחוזר ומפרקו כל שבעה, ביום השמיני שהוא ראש חדש ניסן העמידו ולא פרקו. (ב) תנא אותו היום נפל עשר עטרות, ראשון למעשה בראשית, ראשון לחדשים, ראשון לכהונה, ראשון לעבודה, ראשון לירידת אש מן השמים, ראשון לשכון שכינה בישראל, ראשון לברך את ישראל, ראשון לאכילת קדשים, ראשון לנשיאים, ראשון לאיסור הבמות, כדברי האומרים ביום השמיני קרא משה זה ראש חדש ניסן, (ב) ואותו היום היתה שמחה לפני הקב"ה כיום שנבראו

הערות קוננים

[למ] א ד"א שאלמלא הן. יומא דף ע"ב ע"ב. אלמלא בגדי כהונה לא נשתייר משנאיהן של ישראל שרד ופליט. פירש"י שעל ידין מקריצין הקדמות המכפרין על ישראל. (ב) כדמפורש במס' יומא. דף ס"ט ע"א מנלת העניית פ"ט. ומנלא ג"כ בקצת שינויים בקדמוניות לבן מתחיו (ס"ט י"א) ועיין גם בסדר הקבלה בהחלתו הדור השני מאנשי כנסת הגדולה כו'. (ג) מדשש כיתנא. עיין יומא ע"א ע"ב. (ד) כיון שעשו ישראל את המשכן לא היו יודעין להקימו. תנחומא פקודי אות י"א ורש"י ע"א ע"ב. (ה) אמר להם יהי רצון שתשכון שכינה במעשה ידיכם, ורש"י ע"א ע"ב. (ו) אמר להם יהי רצון שלא ישלש אויב במעשה ידיכם, שהרי המשכן נגנו במחילות המקדש. פקודי אות י"א, צמ"ר פ"ב, ורש"י ע"א ע"ב.

[מ] א אמרו רבותינו. סדר עולם פ"ז פסיקתא ויחי ביום כלות משה דף ו' ע"א, ספרא סוף פ' נו, וזכרונא דיומא פ"א ה"א ועיין בפסיקתא. ספ"ה סדר ק"ז. (ב) תנא אותו היום. סדר עולם פ"ז ספרא ריש שמיני שנת פ"ז ע"ב ותנחומא סוף פקודי. אותה ואלו היום נפל עשרה עטרות. כדליתא בסדר עולם פ"ב. קצר המעתיק נלשוט ורש"י מקורו בסדר עולם. (ב) ואותו היום. ספרא ריש שמיני מגילה י' ע"ב

ק"א

שמות מ פקודי

שמים וארץ, כתיב הבא ביום החדש הראשון, וכתיב התם ויהי ערב ויהי בקר יום אחד (גלאשית א' ב') :

(ח) ויקם משה את המשכן. בוא וראה כמה גבורתו של משה רבינו שהקים לבדו את המשכן, (ג) מיכן אמרו אין הקב"ה משרת שכינתו אלא על גבור וחכם :

(ט) ויפרוש את האהל על המשכן. מיכן אמרו (ד) ארכו של משה עשר אמות :

(כ) ויקח ויתן את העדות. הזכיר בלוחות קיחה ותמינה, כענין שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתיו אל תעזובו (משלי ד' ב') :

(ל) וישם את הכיור בין אהל מועד ובין המזבח. (ה) מיכן אמרו תיכף לנשילת ידים ברכה :

(לב) בבאם אל אהל מועד ובקרבתם אל המזבח ירחצו. (ה) שאילו היה עומד ומקריב כל הלילה, לבקר צריך קידוש, שכל המשנה מעבודה לעבודה צריך קידוש :

(לג) ויכל משה את המלאכה. ללמד שכל הנומר את המלאכה נקראת על שמו :

(לד) ויבם הענין את אהל מועד :

(לה) ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד. וכתיב ויבא משה בתוך הענין (שמות כד יח) :

(ו) מלמד שנעשה לו שביל ונכנס לתוך הענין, אבל כאן לא יכול לבוא עד שקראו אותו, שנאמר ויקרא אל משה :

(לו) ובהעלות הענין. זה סיפור המסעות, על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו :

(לח) כי ענין ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו. (ו) מלמד שעמוד האש משלים לעמוד הענין, ועמוד ענין משלים לעמוד של אש. (ז) כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא היו צריכין לאור החמה ולאור הלבנה, אלא כל זמן שהיו רואין את הענין מאדים, יודעין שהחמה שוקעת, מלבין יודעין שהחמה מורחת, וכן לעתיד לבא, שנאמר וחפרה הלבנה ובושה החמה וגו' (ישעיה כד כג), (ח) ואומר לא יהיה לך השמש לאור יומם ולנוגה הירח לא יאיר לך (ט) והיה לך ה' אלהיך לאור עולם ואלהיך לתפארתך (ישעיה ס' יט), ואומר (י) ואני אהיה להם נאם ה' הוסיף אש סביב וגו' (זכריה ז' ט), ישתבח שם אלהינו שהוא אש אוכלה, ותורתו אש, ובעבוד אש היה מנהיג את עמו ישראל, ובהומת אש עתיד לסבבם, ועל אותו הדור הוא אומר עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון (משלי לא כה), (יא) [אמרו הבותינו ז"ל כל מתן שכרם של צדיקים מתוקן הוא לעתיד לבוא, לפיכך ותשחק ליום אחרון].

(יב) אמר רב מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ה' שמעון בן יוחאי שיצא לחוץ לארץ

הערות והקונים

פ"ב. (ג) מיכן אמרו אין הקב"ה משרת שכינתו. שבת ז"ב פ"א. (ד) ארכו של משה י' אמות. שבת ז"ב פ"א. (ה) מיכן אמרו. גרכות מ"ב פ"א. (ה) שאילו היה עומד ומקריב. זבחים י"ט פ"ב. (ו) מלמד שנעשה לו שביל. פיין רש"י פה"ח שהביא ז"ל ולא יכל משה וגו' וכהווב אחד אומר ובצא משה אל אהל מועד בא הכתוב השלישי והכריע בנייהם כי שכן עליו הפקן אמר מעתה כל זמן שהיה עליו הענין לא היה יכול לבא נסתלק הפקן נכנס ומדבר עמו ע"כ והוא מ"ג מדות פס' ח'. (ז) מלמד שעמוד האש משלים. שבת כ"ג פ"ב. (ז) כל אותן ארבעים שנה. ברייתא דמלאכת המשכן, פרק י"ד בשם רשב"י. (ח) ואומר לא יהיה לך השמש. וכן מובא ב"י פלארענן ובקרא לא יהיה לך עוד השמש. (ט) והיה לך ה' אלהיך. בקרא ליתא אלהיך. (י) ואני אהיה להם. ב"י פלארענן ואני אהיה להם. (יא) אמרו רבותי. הוספתי עס"י כ"י פלארענן. (יב) אמר רב מעשה בתלמיד אחד. נראה במדרש ז"ס מזמור ז"ב ושם הגי' אמר ר' חזקיה בש"ר ירמי' והסיפור הזה שהביא רבינו מתחמת ע"ס הסיפור המובא בשמ"ר פ"ב ואין ספק שנמלא כן בילמדנו הנאכד אשר בעל המסדר ממדרש שמ"ר שאב משם כי מדרש שמ"ר לא ראה רבינו טוביה ז"ל. ובילקוט משלי רמז תתקס"ד מובא ג"כ כלשון מדרש שמ"ר ונרשם צדו, מדרש" וכן מובא זה גם' והזכיר פקודי ק"ל ע"א ושם במקום אמר רב נאמר אמרו רבותי ונכ על המאסף את ס' והזכיר שאב זאת מהילמדנו או מהתחומא עלמנו רק שחסר בתחומא דף בתחומא ונמלא את ח"כ מאת סופר מאוחר כי עד היום מתחומא פקודי אות ח' כי העבור במים אתך חני כי תלך לא חסד ולהבדל לא חסד נך הוא גם' והזכיר ואת"כ מתחיל צ"ב' והזכיר ז"ס' תאלמנה שפתי שקר,

שמות מ פקודי

זבא עשיר גדול, וכשראוהו התלמידים שהעשיר, בקשו גם הם לצאת לחוצה לארץ.
 בא ר' שמעון בן יוהאי (יג) והוציאן לבקעה חוץ למדינה, - והתפלל לפני הקב"ה
 ונתמלאה הבקעה דיגרי זהב, אמר להם, כל מי שרוצה ליטול יטול, אבל הווי יודעין
 שכל מי שהוא נוטל משלו הוא נוטל מהחלקו הוא נוטל, כמה שיש לו לעולם הבא,
 שאין מתן שכרה של תורה אלא לעתיד לבא, הווי ותשחק ליום אחרון: (יד) צאינה
 זראינה בנות ציון במלך שלמה (ס"ג ט"א) מלך שהשלום שלו, בעטרה שעטרה לו
 אמו, ביום התונתו (ס"ג) ביום מתן תורה, שאמרו נעשה ונשמע והקדימו נעשה לנשמע
 בסוד מלאכי השרת, שנאמר ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו
 (ההלים ק"ג כ), וביום שמתת לבו (ס"ג ט"א), זה שיכלול המשכן ביום שהוקם על
 מתבונתו, - שהיה שמהה לפני מי שאמר והיה העולם, שהרי צמצם שכינתו לשכון
 בישראל, אשר השמים ושמי השמים לא יכללוהו, ושכן בתוך המשכן, שנאמר
 וכבוד ה' מלא את המשכן (פסוק לד), כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה
 בו, לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם, אשרי העם שככה לו, אשרי העם
 אשרי העם אשרי העם אשרי העם אשרי העם אשרי העם אשרי העם

סליק פרשת פקודי

נשלם ספר שמות רוממות ותעצומות לצרה עולמות:

הערות ותקונים

וזו ליתא בתנחומא רק בשמ"ר פנ"ג אשר גם המסדר משמ"ר לקח מתנחומא רק בשיטתו כדרך המסדר
 הזה ובעל ספר והזכיר לקח זהה מתנחומא שהיה לפניו לא משמ"ר לכן נמצא בו שיטתו מאשר הוא
 לפניו בשמ"ר והבן. (יג) והוציאן לבקעה חוץ למדינה. וכן גי' בעל ס' והזכיר, ובילקום ט"ז והוציאן לבקעה
 שעל פני העיר, ובשמ"ר הגי' והוציאן לבקעה אחת של פני מדון. גי' בני מרון והיא מירון אשר ט"ז נקבר
 רשב"י ובנו ולכן הוציאן רשב"י לבקעה אחת של חנסי מרוניא, עיין מה שכתבתי בפסיקתא פסקא ויבי
 בשלח הערה רמ"ד וכן העירוהו בהלבטן שנה עשירית מחברת ראשונה ט"ז 16 אות מ"ט. (יד) צאינה זראינה
 גם זה היה בתנחומא לפני רבינו וכן מוצא גם' והזכיר ט"ז וגם בעל מסדר ממדרש שמ"ר לקח זה מתנחומא
 ועיין פסיקתא פסקא ויבי ביום כלה מסה דף ב' ע"ג ודף ד' ע"א ודף ט' ע"א ובהערות שלי: